

- ENSOM, LIDENDE OG GENIAL -

BIOGRAFISKE FREMSTILLINGER

AV

DEN UNGE KNUT HAMSUN -

EN RETORISK OG KRITISK STUDIE

av Knut Michelsen

Hovedfagsoppgave høsten 2005 (gammel ordning)

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Universitetet i Oslo

”Gud skal vide jeg lider under et sligt Liv som dette. Jeg føler mig saa uendelig fjærn fra alle Mennesker – saa løsrevet fra alt. Jeg er i den Grad tungsindt.”¹

Knut Hamsund

”Finn bristen. Bryt monumentet ned. Bygg det opp igjen. Større enn det var.”²

Tor Bomann Larsen

¹ Sitatet er fra Hamsuns brev til vennen Svein Tveraas, Minneapolis 11.4.1884, jf. Harald S. Næss *Knut Hamsun brev 1879-1895, nr. 23, s. 45*. Merk d-en i ”Hamsund” fra denne tiden (jf. Næss 1994:23 og note 13).

² Sitatet er fra et intervju med forfatteren T.B.L. i *Morgenbladet* nr. 43, 22.-28.10.2004.

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD.....	3
1 INNLEDENDE BETRAKTNINGER OG LITT OM DET TEORETISKE GRUNNLAGET FOR AVHANDLINGEN	6
2 PROBLEMSTILLING OG AVGRENsing AV OPPGAVEN	13
3 FORSKNINGSTRADISJONEN, SUMMARISK OVERSIKT.....	16
3.1 Hamsun-forskningen generelt og Hamsun-biografiene spesielt	16
3.2 Et riss av den litterære biografiske forskningstradisjonen, med vekt på den norske	27
4 LITT OM METODEBRUK	32
5 VERKGJENNOMGANG	36
5.1 Innledning.....	36
5.2 Einar Skavlans Hamsun-biografi Knut Hamsun (1929/1934)	38
5.3 Tore Hamsuns Hamsun-biografi Knut Hamsun (1952/1959/1976/1987).....	48
5.4 Robert Fergusons Hamsun-biografi Gåten Knut Hamsun (1987/1988).....	63
5.5 Lars Frode Larsens Hamsun-biografi bind 1, Den unge Hamsun (1998), og bind 2, Radikaleren (2001).....	72
5.6 Ingar Sletten Kolloens Hamsun-biografi bind 1, Svermeren (2003)	84
6 FORSØK PÅ EN SAMMENFATNING OG KONKLUSJON PÅ PROBLEMSTILLINGENS FØRSTE DEL.....	91
7 ELG-TOPOSETS LITTERÆRE FORBILDER OG KONKLUSJON PÅ PROBLEMSTILLINGENS ANDRE DEL	95
8 ETTERORD ELLER NOEN REFLEKSJONER OMKRING KONKLUSJONENE	102
9 LITTERATUR	109
10 VEDLEGG	115

FORORD

Arbeidet med å slutføre en hovedfagsoppgave om Knut Hamsun har for undertegnedes vedkommende vært et årelangt prosjekt med mange avbrudd og til tider stor tvil om verdien av selve prosjektet. Arbeid som lærer og skribent³ kombinert med familieliv tar tid. Men siden arbeidet med lødig litteratur antakelig må ha forekommet meg mer lystbetont enn noe av det andre, har valget likevel vært lett. I tunge stunder har jeg likevel måtte minne meg selv på at dette er et ”con amore”-prosjekt og at jeg ikke kommer til å flytte verden ”en Hanefjed” med min avhandling, for å bruke en hamsunsk vending.

Veien mot biografien har likevel vært lang. Etter å ha slukt romaner og noveller i ungdommen, tar interessen for skjønnlitteraturen ofte slutt for en del bokelskere.⁴ De store geniale dikterne falmer, gjensyn med verkene man dyrket, blir ofte en skuffelse. Og for noen blir jakten på hvem disse forføreriske dikterne egentlig var, en lidenskap som varer livet ut. Som litterær amatørforsker sitter man altså med to leseropplevelser i hodet, minst. Den første forelskelse i for eksempel romanen *Pan*, og siden den voksnes mer avstandsbeundring for verket - eller rett og slett avvisning fordi romanen ikke ”holder mål”. For lærere eller forelesere i litteratur blir siste akt i opplevelsen å ha romanen på en pensumliste, også for elever eller studenter som leser av ren plikt mot en eksamen. Jeg har gjennom mange år som lærer i videregående skole forsøkt å unngå overhøring av Hamsuns verker på den muntlige eksamen i norsk. Ikke for å frata elevene muligheten til å gå i dybden av dette forfatterskapet, men rett og slett for å skåne mine egne og ofte tidligere opplevelser av Hamsuns skjønnlitterære tekster.⁵

Når det gjelder forfatteren og dikteren Knut Hamsun, er han fra en nærmest nesegrus dyrking gjennom et helt sekel i mange litterære kretser forsøkt revet så grundig ned fra diktersokkelen av andre, at i det minste et hus, en plass eller et gatenavn til minne om ham i landets hovedstad nå bør være mulig.⁶ Og familielivet til dikteren er nå mer eller mindre

³ Undertegnede har utgitt to bøker, en novellesamling i 1985 og en bok om pedagogikk i 2001.

⁴ Forfatteren Georg Johannesen har uttalt et sted at ”romaner bare er for unge mennesker”.

⁵ Ifølge H-G. Gadamer er forståelsen av et verk forbundet med et verks virkningshistorie. Verkets virkningshistorie er igjen et resultat av ulike horisontsammensmeltinger som (i det minste) fordrer (noe) kjennskap til den litterære tradisjon og konteksten verket oppsto i. Forståelse er altså bare mulig fordi vi står innenfor tradisjoner som forbinder oss med fortiden. Her ligger antakelig mye av vanskelighetene i arbeidet med å formidle litteratur til unge mennesker i videregående skole ”som aldri har lest en bok” som de stadig oftere uttrykker det i møtet med norskfaget. Jeg viser til Gadamerens teorier senere i avhandlingen.

⁶ Forslaget er fremmet bl.a. av biografen Lars Frode Larsen. Alternativene er Thereses gate 49 (huset der Hamsun sammenhengende bodde lengst i hovedstaden), Aschehougs plass og St. Olavs plass. Men flere nålevende og tidligere hjemmefrontsmenn ønsker ingen minnesmerker etter dikteren pga. hans nazi-sympatier før og under krigen.

avdekket ned til minste detalj. De mest intime brev trykkes i stadig nye opplag slik at Hamsun-beundrere og andre interesserte kan lese om hans mange oppturer og nedturer i livet, hans kamp for sin egen diktning og sitt talent som forfatter, hans mange følelsesutbrudd både overfor familie, venner og ”motstandere”, hans underdanige, ja ofte krypende tiggerbrev til folk med makt, innflytelse og penger, brev som viser hans ustanselige flytting fra adresse til adresse i ungdommen, avskrifter av smålapper til hustruen Marie om rydding i potetkjelleren på Skogheim og skildringer av bleiebytte på en døende pleiepasient på Nørholm.

Personlig har jeg skrevet to små oppgaver om Hamsun før denne avhandlingen. Mine to mellomfagsoppgaver fra for over ti år siden dreide seg om Hamsun i Salten og de store romanene han skrev i disse årene, altså Skogheim-tiden, og en undersøkelse av dikterens bruk av språket og språklige virkemidler i de samme romanene. Jeg dro der store veksler på Olaf Øyslebøs doktoravhandling, publiserte i 1964. Men hans undersøkelse dreide seg stort sett om den nyromantiske diktningen til Hamsun før han dro nordover igjen for å realisere seg selv som bonde på et ”storgods” à la Tolstojs *Jasnaja Polnaja*.⁷

Når det gjelder den første oppgaven om Hamsun i Salten, hadde den også sitt utspring i de tre årene jeg var lærer i Sørfold kommune i Sør-Salten. Hamsun-dagene på Hamarøy ble et nesten årlig treff for mange Hamsun-interesserte og Hamsun-forskere. Personlig har jeg sittet en kveld og snakket med gårdsgutten til Hamsun-familien på Skogheim fra den tiden. Det var ikke mye godt han hadde å si om bonden Hamsun, men dikteren Hamsun likte han godt.⁸ Det er vel kanskje å gå noe langt å si at jeg som Hamsun-beundrer, mistet noe av uskylden den kvelden. Det er likevel et mentalt fall å få et slikt tilbakespill fra folkedypet eller ”Hoben” (som den unge Hamsun ofte brukte om vanlige folk) når man tenker på de mange, til dels overstadige, bondeskildringene i romanen *Markens Grøde* som er påbegynt i Skogheim-tiden (1911-1917).

Dikterens både forakt og beundring for vanlige mennesker, for bønder, småfolk og fiskere var absolutt gjensidig. Og de ambivalente følelsene skyldtes i stor grad at Hamsun hadde skiftet klasse i et samfunn som i stor grad forstøttet var klasseslett.⁹ Han var altså en klassisk parveny, en oppkomling som på den ene side hadde et uforløst forhold til sin herkomst som bortsatt fattiglem på bygda og siden filleproletar i byen - og på den annen side

⁷ Det er litteraturviteren og Hamsun-forskeren Martin Nag som trekker denne sammenligningen i sin forelesning om Hamsun og åtte russiske diktere på UiO 4. jan. 2005, jf. note 47.

⁸ Gården Skogheim ble stort sett drevet av innleid hjelp og hustruen Marie, skal vi tro gårdsgutten og Marie selv.

⁹ Synspunktene her har jeg hentet fra Solveig Øyris hovedfagsavhandling *Knut Hamsuns vei inn i den litterære institusjonen* fra 1983. Men andre litteraturforskere har også hevdet det samme.

en person som stadig fremhevet og understreket sin nye status som ”genial” dikter i de urbane litterære salongene.

Et annet mentalt fall vedrørende litteratur og forfattere kan for undertegnede vedkommende også tidfestes til tiden rundt Johan Borgens død i 1979 og utgivelsen av hustruens erindringsbok om forfatteren og hans liv i 1981, Annemarta Borgens *Deg*. Johan Borgens sentrale forfatterskap var tema for en av mine emnekreter i dette hovedfaget i nordisk. Borgen hadde Knut Hamsun som sitt plagsomme forbilde som forfatter gjennom flere tiår helt til han frigjorde seg fra den ”hamsunske påvirkning”, som han selv uttrykte det.

Borgen hadde gjennom flere år og på flere forespørsler nektet å utgi noe selvbiografisk verk om seg selv. Han mente det var andre og bedre måter å lyve på. Han tenkte da antakelig på romaner. Men i hans etterlatte papirer finnes et ukast til en nekrolog han ønsket trykket i *Dagbladet* etter sin død:

Med Johan Borgen er en hyggelig fyr gått bort. Han mente det godt, selv om han ikke fikk til noenting. I litteraturen blir det ikke noe merkbart tomrom etter ham; han var utbrent for lenge siden. Han var mer formuleringsmaniker enn dikter. Men han hadde nesten ingen glede av å gjennomskue at de andre heller ikke var noe å skryte av. Dette skal ikke misforståes derhen at man – eller han – mente at akkurat vår generasjon ikke holdt mål og at de var så mye bedre før. Han sikre tro var at det ikke var sann stas med denne finnpåkunsten. Folk som arbeider med noe ordentlig var mer verd mente han (Borgen 1981:332f.).

Johan Borgens utsagn her kan også tolkes som et varsel om skjønnlitteraturens endrede status i det norske samfunnet de siste tiårene, ja kanskje i mange andre vestlig samfunn også. Norske skjønnlitterære forfattere i dag har på langt nær den status som forrige generasjoners forfattere, det gjelder både som intellektuelle og som premissleverandører i den politiske debatten. Vi kan svært forenklet kanskje snakke om poetokratiets død i disse samfunnene. På den annen side har interessen for sakprosa-litteraturen økt, også biografi-litteraturen, og med den også en genuin interesse for alle forfatterne og dikterne vår generasjon holdt oss med og som vi elsket så høyt. ”Vi” vil da si den klassiske 68-generasjonen som i dag er i ferd med å gå inn i pensjonistenes rekker. Jeg hører også til den.

1 INNLEDENDE BETRAKTNINGER OG LITT OM DET TEORETISKE GRUNNLAGET FOR AVHANDLINGEN

Forestillingen om at det finnes åpenbare eller mer eller mindre skjulte intertekstuelle forbindelser mellom epideiktisk retorikk eller diktning i den greske og romerske antikken og dagens biografiske litteratur, er verken ny eller særlig original. Epideiktisk retorikk eller ”oppvisningstalen” hadde dels formålet å fremvise noe med henblikk på ros og ris, dels vise hvor flink taleren var.¹⁰ Vi har altså her folkelig sagt med en form for ”festtale” eller rosende omtale å gjøre. Er den omtalte død, brukes i dag ofte begrepet ”minnetale” eller ”nekrolog”.

Det er heller ikke nytt at det finnes påfallende sjangermessige likhetstrekk mellom de norske kongesagaene, de islandske ættesagaene forfattet på Island i høy- og senmiddelalderen og de romerske keiservitaene fra rundt tusen år tidligere. Både sagaene og vitaene har biografiens trekk, en kronologisk skildring av et menneskets liv fra fødsel til død. Enten man bruker betegnelsen ”litterært forbilde”, ”litterær påvirkning”, ”sjangerkonvensjon” eller andre alluderende begreper, er det likevel en besnærende tanke at mange av dagens biografi- forfattere, eller de islandske skaldene og historieskriverne, antakelig oppfattet genren de skrev i for gitt. At de sitter og satt i et slags ”retorisk klister” med røtter i den gresk-romerske antikken. Særlig besnærende blir det når for eksempel Per Meldahl i sin store og uavsluttede avhandling fra 1998 *Norges keisere: "Snorres" kongesagaer i klassisk-retorisk perspektiv* viser hvordan sentrale scener eller hendelser fra det vi betrakter som genuin norsk middelalderhistorie, er rene parafraseringer over scener fra romerske keiserbiografier.¹¹

I sin avhandling *Personlighet og avvik. En studie i islendingesagaens menneskebilde – med særlig vekt på Njála* fra 2000 viser også Jon Geir Høyesteren hvordan aristotelisk filosofi og gammel dydstenkning fra klassisk epideiktisk talekunst ligger til grunn for menneskeskildringen i islendingesagaene. Mønsteret gjentar seg så å si i alle sagaene og bygger på antikkens forståelse av menneskets handlingsmønster og psyke basert på de fire kardinaldydene visdom, rettferdighet, mot og måtehold.¹²

¹⁰ Epideiktisk retorikk er omtalt blant annet i et eget kapittel i Øyvind Andersens *I retorikkens hage*, s. 30 f.

¹¹ Jf. skildringen av Dronning Ragnhilds drøm i *Halvdan Svartes saga*, Olav Haraldsons ilandstigning på Selje på Vestlandet i *Olav den helliges saga* og fortellingen om Håkon Jarl og trellen Kark i *Olav Trygvassons saga* – alle hentet fra Snorre Sturlusons *Heimskringla*.

¹² Forfatterne nevnt over har heldigvis også skrevet kortfattede artikler om emnet og disse kan henholdsvis leses i boken og artikkelsamlingen *Forklaringer – litterære tekster lest på nytt* fra 2002 og i tidsskriftet *Edda* nr. 2/2004.

Det var på bakgrunn av mitt arbeid med den islandske prosalitteraturen fra middelalderen i den første emnekretsen på nordisk hovedfag at jeg fattet interessen for den antikke retorikken og dens åpenbare betydning for biografi-skrivingen generelt opp igjennom historien. Når jeg da kom over Marianne Egelands monografi om biografis retorikk, først boken *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre* fra 2000 og deretter hennes doktorgradsavhandling *Biografis retorikk* fra 2001, var valget av hovedoppgave relativt lett.

Den biograferte måtte selvfølgelig være Knut Hamsun, eller Knut Pedersen som han opprinnelig het¹³, en forfatter jeg har vært opptatt av gjennom et relativt langt leserliv (og en forfatter jeg antakelig har brukt altfor mye tid på). At biografi-industrien nå går varm blant annet i forbindelse med flere Hamsun-biografier de siste årene, gjør oppgaven også tidsaktuell. Selv om de mange medieutspillene, særlig rundt de litterære biografiene, kanskje mer forvirrer enn oppklarer. Bevisstheten rundt biografis særlige sjangertrekk, sjangerforventing og litteraritet er ikke akkurat påtrengende hos det norske bokpublikumet slik jeg opplever det ved summarisk avislesing av kritikker og debatter på tv og i radio de siste årene. Viljen til å forsøke å forstå er dessverre langt sterkere enn evnen. Og Marianne Egeland har nok rett i påstanden om at biografien antakelig er ”den siste naive sjanger”.¹⁴

At problematiseringen rundt de rent litterære kvalitetene i en biografi også synes å glimre mer eller mindre med sitt fravær blant biograferende forfattere (og forlagsfolk), publikum og kritikere, skriver også Hans Skei om i sin artikkel *Den litterære biografien – en umulig genre?* fra 1995 og Jacob Lothe i artikkelen *Variasjonar av ein problematisk genre* fra 1989.¹⁵ Rene språklige alminneligheter som ”spennende” og ”ny” er nok for et publikum som tydeligvis aldri blir mett på mer eller mindre pikante avsløringer av privatlivet til et lite elitelag av store norske menn og kvinner opp igjennom historien, og der grensen mellom det private og offentlige stadig forskyves.

Det er først og fremst den litterære biografi som er mitt anliggende, selv om verksgjennomgangen i mange av biografiene er så mager at betegnelsen biografisk biografi

¹³ Knut Hamsun er egentlig døpt ”Knut Pedersen”, altså med den danske formen av ”Knut”. Han skiftet imidlertid navn flere ganger i ungdommen, men etter 1885 brukte han bare navnet ”Knut Hamsun”. Jeg omtaler Hamsun i denne perioden enten som ”Knut Pedersen” eller ”den unge Hamsun” slik biografen Lars Frode Larsen gjør.

¹⁴ Fra et intervju gjengitt i *Apollon* 1/2002, forskningsmagasin for UiO - begrepet ”retorisk klister” stammer også fra dette intervjuet.

¹⁵ Men Ottar Grepstad er mer skeptisk til mytene som spres om biografisjangeren i sitt store verk om sakprosaens teori og retorikk fra 1997, *Det litterære skattkammer*, s. 281 f. Jeg kommenterer dette kort senere i avhandlingen.

(over en forfatters liv) eller personhistorie kanskje heller hadde vært å foretrekke. Ellers kan det være greit å referere til P. M. Kendall oversiktsartikkel "Biographical Literature" i *The New Encyclopædia Britannica* fra 1974. Der opererer Kendall med seks biografi-kategorier: informativ biografi (unngår all tolkning, bortsett fra seleksjon), kritisk biografi, "standard" biografi, tolkende biografi, fiksjonalisert biografi, og fiksjon presentert som biografi. Lothe o.a. legger til at benevnelsen "litterær biografi" ofte blir brukt om biografier om forfattere av skjønnlitteratur. En undersjanger av biografien er populærbiografien, det vil si en enkel, konvensjonell og klisjéfylt livsskildring av "viktige" personer som appellerer til brede lesegrupper.

Det er også et anliggende for meg kort å komme inn på H-G. Gadammers begrep om forståelses- eller forventningshorisont og verkets virkningshistorie i tolkningen og utlegningen av så vel biografiske som skjønnlitterære tekster.

Gadammers teser kan svært forenklet fremstilles slik: Litterær og historisk tradisjon er forutsetning for at et verks virkningshistorie kan oppstå. Virkningshistorie betyr rett og slett at tidligere tiders forståelseshorisonter ennå virker inn på oss. Det er ved hjelp av tradisjonen at verkets horisont forplanter seg til vår tid og preger vår tids lesere. Virkningshistorie og tradisjon er således tett knyttet opp mot hverandre. Virkningshistorien er et resultat av at det finnes tradisjoner som virker gjennom historien. Og virkningshistorien er igjen forutsetning for at det skal finnes lesere i senere perioder med rette "fordommer", det vil si lesere med den rette førforståelsen for å kunne forstå den fortiden de er et resultat av. Disse "fordommene" er igjen en forutsetning for at forståelse kan oppstå. Forståelse er derfor bare mulig fordi vi står innenfor tradisjoner som forbinder oss med fortiden. Forståelse er altså alltid å ha et forhold til en virkningshistorie.

Knyttet opp mot min problemstilling som blir presentert i neste kapittel, er det derfor viktig at man forstår viktigheten av *både* den litterære tradisjonen og tolkningstradisjonen på den ene side - og kritisk nylesing på den andre når man er på jakt etter topoi eller skjematisk fremstillingsmåter i biografiske tekster med lange litterære tradisjoner.

På bakgrunn av det jeg har skrevet over om den nyeste forskningen rundt den biografi- eller vitapregede sagalitteraturen fra norsk og islandsk middelalder, er det derfor antakelig utenkelig at fremtidige norsk litteraturhistorikere i hvert fall ikke skulle *nevne* den romerske biografen Gaius Suetonius Tranquillus (ca. 70-140 e.Kr.) og hans åttebinds verk om de romerske keiserens liv *De vita Caesarum* i forbindelse med sagaens menneskeskildring, stil og skrivemåte. Teorien om muntlig opphav og overleveringer må, slik jeg ser det, revideres sammen med forestillingen om genuine og originale islandske skaperverk på det norrøne

språket; og må deretter suppleres med intertekstuell teori der den retoriske tradisjonen fra antikken får sin fortjente plass.

Likeledes er det antakelig utenkelig at dagens forlagskonsulenter ville sluppet gjennom passasjer à la Halvdan Kohts vedrørende Henrik Wergelands uekte sønn og kvinneskildringene av diktergeniets mor som ”rett ei fagerdros – ikkje noko klokt hovud, heller noko av ei godtulle...” (Egeland:146). Vår, det vil si den moderne vestlige verdens, forståelseshorisont er dramatisk endret de siste hundre år, særlig pga. kvinnes endrete stilling og økte innflytelse i samfunnslivet. Fokuset på intimsfæren, hjemmet, barnet og dets oppvekstbetingelser samt betydningen av samspillet mellom kjønnene, gjør det i hvert fall problematisk å skildre mannlige forfattere med ansvar for ektefelle og barn som i hovedsak kun ensomme, avsondrete og lidende genier uten at dette nærmer seg parodien.

Forfatteren og populærhistorikeren Karsten Alnæs har i flere intervjuer på tv og i radio de siste årene omtalt dette forholdet som ett av de *viktigste* utviklingstrekk i det norske samfunnet de siste hundre år i forbindelse med utgivelsen av sin stort anlagte *Historien om Norge* utgitt mellom 1996 og 2000. Kjønn som topos eller fremstillingsmåte er helt uunngåelige for en moderne biograf. Når vi vet at det store flertall av biografi-lesere antakelig er kvinner, og at kvinnene har gjort sin inntogsmarsj i forlagsbransjen (i hvert fall her i landet), kryr det med feller for mannlige biografier som fortsatt er i flertall. Det gjelder kanskje spesielt når den mannlige biograf skriver om en person av sitt eget kjønn.

Det er ikke denne kandidatens oppgave å anvende feministisk forskning og litteraturteori på biografiene om Knut Hamsun. Men det ville ikke være overraskende om et slikt perspektiv i økende grad fikk større oppmerksomhet i den tiltakende biografi-produksjonen som nå skjer. Marianne Egeland er en spore til ny innsats her, på den annen side er hun ikke nådig mot ”litterære feminister” som har brukt Sylvia Plaths tragiske endelikt som springbrett for sine angrep på mansrollen generelt og Plaths dikter-ektemann spesielt.

Det litterære poetokratiet i Norge (og Europa) finnes knapt lenger, skal vi tro en del forskere og litteraturvitere. Liv Bliksrud ved Universitet i Oslo har blant annet skrevet og holdt flere foredrag om fenomenet på det årlige Skjervheim-seminaret på Voss.¹⁶ De som leser lødig skjønnlitteratur, håper jo at våre største nålevende forfattere skal være genier, men vi tviler. Som historiefortellere kanskje, men som menneske- eller samfunnsanalytikere eller som politiske refsere og deltakere med særegen innsikt, gir vi et nølende eller klart nei. Denne

¹⁶ Sist ute pr. dato var Gunnar Skirbekk i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 3-4, 2004 i artikkelen ”Spådommen om ’poetokratiets død’ – en feilaktig prognose?”

kritiske innstillingen og innsikten får oss til å sette spørsmålstegn ved den geni-, outsider- og kanskje noe offerpregede og nasjonsdannende diktermyten vi har likt å holde opp for oss selv når det gjelder våre fortidige store forfattere.

Marianne Egeland viser i sin avhandling hvordan norske biografer og forfattere i generasjoner nærmest har grassert i særlig mannlig genidyrking, i panegyrikk, i salvelsesfull dikteromtale, hyperboler og nasjonsdannende diktermyter som knapt kan ha rot i virkeligheten. Vi har jo tekstene tilgjengelig, alle som vil og kan lese. Var det virkelig så bra, er vel spørsmålet som uavlatelig melder seg? Og var våre diktere så oppofrende, så geniale, så forfulgte og lidende og melankolsk ensomme?

Den unge forfatteren og litteraturviteren Trude Marstein var en av de første som rev eller kanskje torde rive forfatteren Johan Borgen ned av diktersokkelen ved feiringen av jubileet for forfatterens 100-årsdag 28. april 2002.¹⁷ Angrepet var rettet mot den tidlige novellekunsten hans. Desto verre. Flere av novellene har i en generasjon stått som søyler i norske litterære pensumlister, ja i moderne norsk litteraturhistorie generelt. En slik kritisk nærlesing eller nylesing av tekster som Marstein her gjør, kan også omtales som en form for dekonstruksjon, et begrep vi normalt forbinder med filosofen og forfatteren Jacques Derrida, franskmannen (opprinnelig født i Algerie) som døde i 2004. Men dekonstruksjonsbegrepet går i videre forstand ut på at det i all språkbruk er mulig å finne mer eller mindre skjulte, underliggende, kanskje glemte eller lite påaktede tekster, mønstre eller forståelsesmåter som undergraver hverandre, eller som Bjørn Kvalsvik Nicolaysen, prof. i lesevitenskap, sier det i en artikkel om Derrida i *Dag og Tid* 16. okt. 2004:

Dekonstruksjonen, den går i grunn og botnar ut på at vi i all språkbruk finn innhyst (eller nedfelt) djupe metafysiske føresetnader, grunnleggjande førestellingar om koss verda er og bør vere ordna. I og med at desse førestellingane er utematiserte og difor ikkje medvitne, så vil det og vere slik at mangt av det vi held for å vere tilforlatelege ytringar (...) - er bygd opp over uløyselege motseiingar.

En slik kritisk lese måte, i beste ricoeurske tradisjon, er *også* mitt utgangspunkt for lesingen av biografiene om Knut Hamsun. En lese måte der man leter etter andre måter å lese tekster på enn den mer eller mindre tradisjonelle, der *doxa*¹⁸ eller rådende oppfatning utfordres. En lese måte der man leter etter eventuelle grunnleggende mønstre eller fremstillingsmåter som

¹⁷ Artikkelen sto stort oppslått i *Morgenbladet* like før markeringen og hun måtte forsvare den på et Borgen-seminar på *Knatten* med både Espen Haavardsholm, Jan-Erik Vold, Gordon Hølmebakk og Lone Klem til stede. Særlig Jan-Erik Vold tok til motmæle mot Marstein.

¹⁸ Ordet tillegges den franske filosofen Pierre Bourdieu og betyr noe som blir tatt for gitt eller "det kollektivt ubevisste".

forfatteren av teksten kanskje i mindre grad er seg bevisst – eller ikke bevisst i det hele tatt. Vi kan godt kalle det for en form for ”mistankens hermeneutikk”¹⁹ eller vi kan også som Atle Kittang i artikkelen *Tolkningsteoriens plass i litteraturstudiet* fra 1976 snakke om å løse opp ”meningssamanhengane [i ein tekst] og dra fram i lyset dei underliggande, umedvitne impulsane og konfliktane som styrer meningsproduksjonen” (Kittang og Aarseth:17).

Hvis topos-læren fra den gamle antikken ligger som gjemt eller glemt mønster i den biografiske tradisjonen frem til vår tid, må vi ta bryet med i hvert fall å undersøke hva denne læren går ut på i den grad det er mulig fra de skrifter som er igjen fra denne historiske og litterære epoken. Ifølge Øyvind Andersen (2002:8)²⁰ er savnet etter alle de retoriske verkene som er blitt borte, ikke stort. Det er altså nok å ta av. Og Andersen viser i sin litteraturliste til over 150 verk som omhandler retorikken (gammel og ny) de siste femti år. Retorikk som fag har altså fått et betydelig oppsving i den europeisk og anglo-amerikanske kulturen det siste hundreåret. Vi snakker om nyretorikken med røtter i Tyskland og Frankrike og om uttrykket ”den språklige vending” som nærmeste er blitt et forslitt og forterpet begrep i mange faglighumanistiske debatter, ja i akademiske kretser generelt.²¹

Topos-læren i den antikke retorikken tar utgangspunkt i at det er visse ”steder” i språket der man kan hente fremstillingsformer eller måter å tenke eller snakke på som gir en form for retorisk eller tankemessig effekt som for eksempel ved å sette opp motsetninger, gjøre sammenlikninger osv. Disse siste kalles også strategiske topoi. I litteraturforskningen er også toposbegrepet ofte brukt for å beskrive konvensjonelle vendinger eller fremstillingsmåter, som for eksempel ”beskjedenhetstoposet” (*”Jeg er ingen taler, men...”*). Begrepet ”innholdstopoi” som retorisk term blir brukt om fenomenet, men i tradisjonell litterær analyse forekommer ofte termen ”velkjente motiver” og ”gjenkjennbare litterære grep”.²²

Mitt utgangspunkt for denne avhandlingen blir da Marianne Egelands teori om at biografi-skrivingen i overveiende grad er mimetisk, ikke fordi livsskildringen på noen måte likner ”virkeligheten” (hva det måtte være), men at biografiene likner annen og tidligere litteratur og litterære overleveringer, overleverte topoi eller fremstillingsmåter, ja at den forholder seg tett til retoriske og svært gamle litterære konvensjoner. ”Den

¹⁹ Begrepet er kyttet til den franske filosofen Paul Ricoeur (1913-).

²⁰ Jf. note 10.

²¹ Så langt jeg kan forstå er det særlig historikerne som har problemer med begrepet eller anvendelsen av det som vitenskapelig term. Sist ute var Ottar Dahl i debattinnlegget ”Språklig vending’ og årsaksproblematikk i historien” i *Historisk tidsskrift* nr. 3 2004.

²² Jf. Lothe o.a: *Litteraturvitenskapelig leksikon* s. 255.

mimesisoppfatningen som her ligger til grunn, forutsetter en form for imitasjonestetikk” som Egeland uttrykker det helt på slutten av første del i sin doktorgradsavhandling (Egeland:57).

Dikter- eller kunstnermyten som ofte produseres, og som både har røtter i antikken og romantikken, er ifølge Egeland, myten om det lidende, geniale, ofte selvoppofrende og melankolske²³ unntaksmenneske som stikk i strid, ja ofte mot alle odds og i en evig kamp (også med seg selv og sin egen tvil og svakhet) kjemper mot sterke samfunnskrefter og maktmennesker som stort sett bare vil det ondt (virker det som).

Med en slik tung tradisjon hengende over seg blir det da biografens oppgave å veie sine kilder, vinkle stoffet og ikke minst fortelle tingene slik de ”virkelig var” for ettertidens lesere og beundrere slik at ”rett blir rett” og forbildet ivaretas for kommende generasjoner til oppbyggelse og inspirasjon for hvordan et kunstnerliv skal leves. Den litterære biografien har på denne bakgrunn forståelig nok ikke hatt noe høy status i de akademiske forskningsmiljøene. Men de siste tiårenes omfattende biografi-produksjon og mange biografi-utgivelser i mange land har økt også den akademiske interessen for sjangeren.

²³ Ordet ”melankoli” sine etymologiske røtter består av de greske ordene ”melas” og ”khole” som betyr henholdsvis ”svart” og ”galle”. Pasientens svingende humør hadde sin grunn i den sorte gallens varierende temperatur. I kald tilstand førte den til depresjon, men opphetet ble resultatet genialitet og/eller galskap, jf. Øivind Taskéns artikkel ”Melankolikeren og bøkene” i tidsskriftet *Bokvennen* nr. 2, 2002. Forfatteren tar for seg Aristoteles behandling av ”melankolikeren” i *Problemata*, men kommer også inn på Michel de Montaignes forhold til temaet samt Albrecht Dürers *Melancolia I* (1514), August Rodins *Tenkeren* fra 1880, Goethes Werther-skikkelse, Sigmund Freuds ”Sorg og melankoli”, J.P. Jacobsens *Fru Marie Grubbe* (1876) og sultekunstneren Franz Kafka m.m. Interessant er det at melankoliens tre forutsetninger hos Freud er objektstap, ambivalens og narsissisme, tre velkjente ”egenskaper” hos Knut Hamsun. Taskéns artikkel avsluttes også med Hamsun-diktet ”Om hundrede år er alting glemte” fra *Det vilde Kor* (1904).

2 PROBLEMSTILLING OG AVGRENING AV OPPGAVEN

Som utgangspunkt for å lage en problemstilling som var smal nok, formulerte jeg en noe videre problemstilling knyttet til noen av konklusjonene i Marianne Egeland's doktorgradsavhandling *Biografiens retorikk* som en slags tankesamler eller ledetråd i arbeidet med oppgaven.

Oppgavens foreløpige problemstilling ble da som følger:

”I hvilken grad er den unge Knut Hamsun i de biografier som er skrevet om ham, skildret som et lidende, forfulgt og melankolsk unntaksmenneske, en outsider og et kunstnerisk geni? Finnes det biografiske skildringer som gir et annet bilde av den unge Hamsun? Hvor stammer eventuelt denne fremstillingsmåten eller dette toposet fra?”

Å spore grader av forfulgthet eller melankoli hos Knut Hamsun som ung forfatter ble for komplisert og omfattende, og jeg snevret problemstillingen inn til følgende formulering:

”I hvilken grad er den unge Knut Hamsun i fem utvalgte biografier om ham, skildret som ensom, lidende og genial? Finnes det biografiske skildringer som gir et annet bilde av den unge Hamsun? Hvor stammer eventuelt denne fremstillingsmåten eller dette ensom-lidende-genial- toposet eller ELG-toposet fra? Er det mulig å påvise litterære forbilder eller litterære tradisjoner?”

Problemstillingen er altså tredelt. Jeg vil forsøke å svare på de to første spørsmålene samlet etter verkjennomgangen. Spørsmålet om hvor ELG-toposet eventuelt stammer fra, eller hvilke litterære forbilder eller tradisjoner som ligger til grunn for toposet, forsøker jeg å svare på for seg selv i kapittelet som følger deretter. I etterordet forsøker jeg å reflektere litt videre over eller omkring konklusjonene jeg er kommet frem til.

Jeg har tatt for meg alle større biografiske verk om dikteren som er skrevet fra Einar Skavlands, utgitt første gang i 1929, til Ingar Sletten Kolloens første biografisk bind om Hamsun utgitt i 2003. Alle biografene er norske bortsett fra Robert Ferguson som var den første ikke-nordmann som ga ut en samlet Hamsun-biografi (Ferguson er imidlertid gift norsk og snakker og skriver norsk så å si flytende). Jeg begrenser meg også til utvalgte episoder fra

forfatteren ungdomsliv frem til rundt *Sult*-debuten i København i juni 1890, og for noen av biografiens vedkommende, i noe etterfølgende tid. Episodene knytter seg til hendelser på barndomsstedet Hamarøy i Nordland og onkelen Hans Olsen som led av ”skjelvesyken”²⁴. Det er hendelser rundt *Sult*-perioden i Kristiania og tiden i København rundt utgivelsen av debutboken og tiden like etter. Det er i stort monn kildegrunlaget for mange av Hamsun-biografiene som ligger til grunn for bestemmelsen av de utvalgte episodene. Jeg viser her til mitt kapittel 5.1, det vil si innledningen til verkgjennomgangen.

Problemstillingen utløser et ras av oppfølgingsspørsmål forfatteren av denne oppgaven ikke kan ta stilling til innenfor rammene som er gitt. Hvis man kan påpeke en slik prototyp av en dikterfremstilling, hvor kommer den fra hvis den bare forholder seg til en litterær konvensjon? Utelukker det at Knut Hamsun faktisk ”var” slik? Er det eventuelt en selvfremstilling fra forfatteren selv, tilpasset en mer eller mindre ”tidløs” diktermyte eller et tidstypisk kunstnertrekk fra slutten av 1800-tallet i Europa? I hvilken grad har kunstner venner, forlagsfolk og kritikere eventuelt vært med på å kolportere Hamsuns selvfremstilling videre? Eller har fortid og samtid ukritisk sluttet fra verk til opphavsperson i en slags mimetisk prosess fra skjønnlitterær tekst til ”virkelighet”?

For å undersøke Knut Hamsuns selvfremstilling i disse viktige ungdomsårene (eller gjennom hele livsløpet) har man en stor brevsamling til disposisjon, som nylig er gitt ut i syv tykke bind av Harald Næss (*Knut Hamsuns brev*, 6 bind - 1879-1951, samt et supplementsbind, alt utgitt mellom 1994-2001). Men dette er altså ikke mitt anliggende her. Likeledes måtte man ta for seg de mer eller mindre selvbiografiske tekstene som foreligger av og om forfatteren, som for eksempel *Siesta* (1897), *Kratskog* (1903), *I Æventyrland* (1903) og *Stridende Liv* (1905) og kanskje særlig fortellingen *Et spøkelse* i samlingen *Kratskog*, som i så å si alle biografier om Hamsun mer eller mindre ukritisk brukes som belegg for påståtte fysiske og psykiske overgrep mot den unge Knut Pedersen. Likeledes måtte man gå gjennom Hamsuns store artikkel- og foredragsproduksjon.

For å finne ut i hvilken grad biografene har sluttet fra rene skjønnlitterære verk til dikter, må man bare anta at Knut Hamsuns ungdomsverk om at den ensomme og lidende *Sult*-helten med sin oppstemthet og nedstemthet (i antikken gitt betegnelsen ”melankoli” som nevnt tidligere, jf. fotnote 23), at outsideren og vandreren Nagel i *Mysterier* og Glahn i *Pan* med sin geniale særheter med stor sannsynlighet har farget oppfatningen av forfatteren i sin

²⁴ En medisinsk term fra 1800-tallet. Hamsun-biografene bruker noe ulike sykdomsbegrep, men Hans Olsen ble etter hvert mer og mer lam i årene nevøen bodde hos ham.

samtid. De har dermed vært første trinn i en myteproduksjon om dikteren som i større eller mindre grad har vært i overensstemmelse med det bildet for eksempel mennesker som stod ham nær, hadde av ham. Men det forutsetter igjen at mennesket viser sitt ”rette jeg” overfor dem man lever tett sammen med. Det er jo ingen selvfølge.

Innen postmoderne populærvitenskapelig tenkning finnes begreper som ”multifreni”²⁵ blant annet basert på den franske filosofen Michael Foucaults tenkning²⁶, ikke spaltet som schizofren, men mangesinnet og sammensatt inntil det ulenkelige. Knut Hamsun var en av de første forfatterne i moderne tid som hadde dette på sitt litterære program og som fulgte det trofast gjennom et langt dikterliv, slik jeg leser ham.²⁷ I ettertid har en hærskare av forskere og litteraturvitere forsøkt å sette ham i bås både som dikter og menneske, men de lykkes etter mitt skjønn like dårlige eller like godt hver gang. Sist ute er Jørgen Haugan med sin *Solgudens Fall. Knut Hamsun – en litterær biografi* fra 2004, en bok jeg dessverre ikke får anledning til å ta for meg i denne avhandlingen.

Men igjen, hvorfor akkurat *disse* hendelsene fra ungdomsårene som utgangspunkt for å besvare oppgavens problemstilling? Et enkelt svar er at de er sentrale gjennomgangsscener i så å si alle biografiene om Hamsun. Enten har biografiene her mer eller mindre kopiert hverandre, eller så har de trukket de samme konklusjonene av kildematerialet de har hatt tilgjengelig. Eller det kan være en blanding av begge forhold.

²⁵ Multifreni er et motebegrep i dag for det mangesinnede menneske som ikler seg mange roller og personligheter, blant annet på Internett og på chatte-kanalene, jf. Walter Truett Andersons *Det nye selvet – identitet i det 21. århundre* som kom på norsk i 2000 (*The Future of the Self*, 1997) og særlig Trond Berg Eriksens etterord ”Postmoderne identitetsproblem”.

²⁶ ”Ikke spør meg hvem jeg er, og vent ikke at jeg skal forbli den samme. Overlat til byråkratene å passe på at papirene våre er i orden” – Michel Foucault. (Anderson:7).

²⁷ Fra romanen *Jeg* (1959) tar Johan Borgens forfatterskap en vending i samme retning, på ustanselig jakt etter et ”jeg” eller en identitet som ikke lar seg holde fast. Ifølge vennen og litteraturviteren Lone Klem var Borgen også sterkt inspirert av den italienske dikteren og Nobelprisvinneren Luigi Pirandello (1867-1936) som mente at identitet bare var ”forklede” roller.

3 FORSKNINGSTRADISJONEN²⁸, SUMMARISK OVERSIKT

3.1 Hamsun-forskningen generelt og Hamsun-biografiene spesielt

Den registrerte akademiske forskningstradisjonen når det gjelder dikteren Knut Hamsun og hans verk, kan summarisk blant annet avleses ved søk i den norske Bibsys-basen, men registreringene går ikke lenger tilbake enn til ca. 1960 og viser en relativt omfattende forskning på nesten to tusen arbeider. De aller fleste registreringer er norske arbeider, men et betydelig antall er også utenlandske. Når det gjelder norske hovedoppgaver på Knut Hamsun er det registrert noe under hundre (88 stk.). Antallet norske doktorgrader på dikteren er minst seks.²⁹ Men den registrerte forskningen på Hamsun er betydelig mindre enn forskningen på Henrik Ibsen. Treffene er tre ganger flere på Ibsen enn Hamsun.

Jeg har ikke søkt i utenlandske baser, men et totalsøk på en av verdens største søkermotorer, *Google.com*, gir rundt 73 000 treff på "Knut Hamsun", "Henrik Ibsen" nesten tre ganger så mange, altså rundt et par hundre tusen treff med stort og smått på den digitaliserte verdensveven. Navnet "Shakespeare" gir på sin side nesten 10 000 000 treff, navnet "Goethe" noen flere enn Ibsen. Men kikker man på noen av treffene på *Google* ser man snart at basen sier svært lite eller ingenting om verken kvantitet eller kvaliteten på forskningen rundt dikterne. Det meste man kan slutte, er at søkermotoren måler en slags "temperatur" rundt forfatterne siden Internett ble skapt (eller gjort tilgjengelig for allmennheten) på begynnelsen av 1990-tallet.³⁰

Skal man få en tilnærmet samlet oversikt over "alt av betydning som foreligger på trykk av og om dikteren Knut Hamsun i den såkalte vestlige verden"³¹, må man gå til Arvid Østbys *Knut Hamsun. En bibliografi* fra 1972. Den er på rundt omfangsrike 300 sider og tar også blant annet for seg omtaler av filmer og teaterstykker, men bibliografien går imidlertid bare frem til 1970. I ettertid er det gitt ut en supplerende Hamsun-bibliografi av Tone

²⁸ Marstrander uttaler i sin doktorgradsavhandling at verken Woel eller Landquist knapt kan kalles "forskning". Så mitt forskningsbegrep her er meget vidt, mildt sagt, jeg inkluderer jo også erindringsverkene til Marie Hamsun.

²⁹ De seks må etter mine opplysninger, som jeg stort sett har etter Larsen, være Olaf Øyslebø (*Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*, 1964), Rolf Nybø Nettum (*Konflikt og visjon. Hovedtemaer i Knut Hamsuns forfatterskap 1890-1912*, 1979), Jan Fr. Marstrander (*Livskamp og virkelighetsoppfatning i Knut Hamsuns tidligste forfatterskap*, 1982), Lars Frode Larsen (*Den unge Knut Hamsun (1859-1888): en studie i hans personlige og idémessige utvikling*, 1998), Ståle Dingstad (*De litterære strategier: en studie i Knut Hamsuns realisme*, 2002) og Atle Skaftun (*Knut Hamsuns dialogiske realisme*, 2002). Det er bare de to siste som hovedsakelig tar for seg Hamsuns senere diktning. I tillegg nevner Lars Frode Larsen en doktorgradsavhandling av Jørgen Lorentzen som også inkluderer Garborg og Strindberg (Larsen 1:13) og Henning Howlid Wærp omtaler i *Nordlit* nr. 16, 2004, en doktorgradsavhandling fra 2001 av John Brumo.

³⁰ Som mye annen avansert teknologi er Internett opprinnelig et militært produkt (fra 2. verdenskrig).

³¹ Formuleringen er hentet fra forordet til Østbys bibliografi fra 1972.

Ingeborg Nilsen frem til 1980 som hovedfagsoppgave ved Statens Bibliotekshøyskole i Oslo i 1981. Det nærmeste man kommer en supplerende bibliografi frem til vår tid, må være Lars Frode Larsen kildehenvisninger og noteapparat i hans store biografiske trebindsverk om Hamsuns liv frem til 1893.

Det var imidlertid rundt Knut Hamsuns 70-årsdag i 1929 at Hamsun-forskningen for alvor skjøt fart. Festskriftet utgitt av Gyldendal samme år inneholder artikler av litterære storheter som forfatterne Heinrich og Thomas Mann, George Sautreau, Stefan Zweig, John Galsworthy, Maxim Gorkij, A. Kollontaj, Andre Gide og andre berømtheter. Samme år utkom John Landquists monografi *Knut Hamsun. Hans levnad og verk*.³² En tredjedel av boken er en biografisk oversikt frem til rundt midten av tjuetallet. Boken var imidlertid allerede utkommet på tysk i to opplag i 1927/28. Og Landquist siterer Hamsun selv på slutten av første kapittel der dikteren (etter henvendelse fra biografen) opplyser at ”i Årenes Løp har jeg faat sex eller åtte Bøker om mig, men jeg har ikke engang læst dem som jeg for Sprogets Skyld kunde forstaa” (Landquist:76). Det er altså utgitt utenlandske monografiske verk om Knut Hamsun før dette tidspunkt som han selv har kjent til, hvis vi skal tro Knut Hamsun på hans ord. Det er ikke alltid vi skal det, men sannsynligheten for at dette er korrekt er langt større enn at det var fri fantasi fra dikterens munn.³³ Bakgrunnen for min tilbakeholdenhet når det gjelder opplysninger fra dikteren selv, er at særlig den nye Hamsun-forskningen gir uttallige eksempler på at Hamsun selv hadde et avslappet forhold til sannhetsgehalten i de opplysninger han ga om seg selv til andre.³⁴

I København samme år, altså 1929, kom det også et lite monografisk verk om Hamsun av kritikeren og essayisten Cai M. Woel på eget forlag. Einar Skavlan var den første nordmann som ga ut en tradisjonell biografi om dikteren. Samme året utgav imidlertid Trygve Braatøy sin psykoanalytiske studie av Hamsuns verk *Livets cirkel*, en studie som i betydelig grad ble lagt til grunn ved senere monografier om dikteren, enten det gjaldt verkene eller personen Knut Hamsun. Sigurd Hoel omtaler dette forholdet i forordet til 2. opplag av

³² Men allerede i 1910 hadde tyskeren Carl Morburger gitt ut en kort biografi og en litterær avhandling, utgitt i norsk oversettelse samme år (Ferguson:311).

³³ Antakelig med støtte i Østby nevner Robert Ferguson flere avhandlinger fra denne tiden. To mindre amerikanske fra 1922 av Josef Wiehr og Hanna Astrup Larsen. Eduard von Hitshmann skrev den første psykoanalytiske innføringen i Hamsuns og hans verker i 1924 og i 1926 ga svensken C.D. Marcus ut en biografi om dikteren (Ferguson:311).

³⁴ Jeg viser her blant annet til Larsens *Den unge Hamsun* der biografen korrigerer Hamsun på en rekke punkter når det gjelder opplysninger om dikteren selv, bl.a. fødested, fødselsdato, pengelånet av Zahl osv. Alle de tusen private brev dikteren i alle år mente var kastet, ble funnet på Nørholm av Kolloen for bare noen år siden. I Næss' store brevsamling avsløres også dikterens ofte svært lemfeldige omgang med sannheten, jf. striden mellom ham og prof. Anderson vedr. Hamsuns tæringssykdom i Minneapolis og de ulike opplysningene Hamsun gir vedr. ”sultedøden” i København og Edvard Brandes ”redning” (Næss:51, 81). Jeg kommer tilbake til dette ved flere anledninger senere i avhandlingen.

Braatøys bok som kom ut 25 år senere. I *Litteraturvitenskapelig leksikon* omtaler Lohte (o.a.) boken som en klassisk psykoanalytisk verkinterpretasjon (og ikke en psykobiografi).³⁵ Et monografisk verk som går igjen i de aller fleste bibliografiske oversikter fra dette året, er også *Knut Hamsun – Das unbändige Ich und die menschliche Gemeinschaft* av den tysk-svenske litteraturforskeren Walter A. Berendsohn. Blant mange Hamsun-forskere regnes dette verket for å være den første Hamsun-biografi som er utgitt (selv om biografen og den biograferte etter hvert fikk et svært anstrengt forhold til hverandre).³⁶

Når det gjelder tilfanget av standardbiografiske verk³⁷ om dikteren har det vært preget av familiære erindringer om forfatteren. Sønnen Tore Hamsun ga ut sin biografi om faren i 1952, *Knut Hamsun – min far*. Men allerede i 1941 hadde han fått publisert boken *Mein Vater* i Leipzig. Senere er Tore Hamsuns biografi om faren kommet ut i flere bearbejdet utgaver og opplag og tittelen er nå bare *Knut Hamsun*. Ektefellen Marie Hamsun ga ut sine erindringsbøker *Regnbuen* i 1953 og *Under gullregnen* i 1959. Særlig *Regnbuen* er kommet i mange opplag. Arild Hamsun ga ut boken *Om Knut Hamsun og Nørholm* i 1961.

I Norge skrev både Hans Heiberg, Francis Bull, Nordahl Grieg, Helge Krog, Sigurd Hoel, Hjalmar Christensen, Harald Beyer, Rolf N. Nettum og Kristian Elster, Sten Sparre Nilsson, Harald Næss, Åsmund Brynhildsen, Gregory Nybø, Martin Nag, Arild Haaland, Eystein Eggen, Nils Magne Knutsen og Øystein Rotttem monografiske artikler eller verk om hele eller deler av Knut Hamsuns forfatterskap rundt midten og på slutten av det forrige århundre. Den utenlandske monografiske produksjon om Knut Hamsun og hans verk er betydelig, og en samlet bibliografisk oversikt ble som nevnt utgitt av Arvid Østby i 1972 og senere supplert frem til 1980. Utenlandske verk som det ofte vises til i senere avhandlinger og biografier, er Walter Baumgartners *Den modernistiske Hamsun* fra 1997, Peter Kirkegaards *Hamsun som modernist* fra 1975, Jørgen E. Tiemroths *Illusjonens vei. Knut Hamsuns forfatterskap* fra 1974³⁸ og Giersing/Thobo-Carlsen/Westergaard-Nielsens *Det reaktionære oprør. Om fascismen i Hamsuns forfatterskap* fra 1975.

Det var to utenlandske forfattere og biografer som først våget seg på en omfattende biografisk fremstilling av hele eller deler av Knut Hamsun liv og forfatterskap etter at

³⁵ Jacob Lohte o.a.: *Litteraturvitenskapelig leksikon*, s. 206.

³⁶ Jf. Even Arntsens bokanmeldelse "En slugger spiller uten sordin" av Jørgen Haugans *Solgudens Fall*" i *Prosa* nr. 1, 2005 og Robert Ferguson s. 311 f.

³⁷ Jf. P. M. Kendalls seks biografikategorier nevnt tidligere i avhandlingen.

³⁸ Boken er også omtalt som en psykologisk-eksistensiell biografi, bl.a. av Johnny Kondrup i *Den litterära biografien* fra 1989.

familien og hans nærmeste hadde sagt sitt om den avdøde dikteren.³⁹ Behovet for korrigerende fremstillinger må ha vært relativt betydelig også blant forfattere og litteraturforskere i Norge, men det er dansken Thorkild Hansen som griper tak i utsagnet fra den gamle dikteren Knut Hamsun om at ”Materialet foreligger. Det kan kanskje bli undersøkt en gang.”⁴⁰ Og temaet er behandlingen av dikteren og familien etter krigen, beskyldningene om landssvik og NS-medlemskap. Toposet er igjen den forstøtte og forfulgte outsider og den lidende dikter - som ikke visste noenting til tross for daglig avislesing - og iscenesetter er igjen Knut Hamsun selv slik vi kjenner ham fra *Sult*-tiden i Kristiania og København som vi skal se i nesten alle verkjennomgangene senere i avhandlingen.

Først ute etter ”familiebiografiene” er som sagt dansken Thorkild Hansen med *Proessen mot Hamsun* i 1978 og engelskmannen Robert Ferguson *Gåten Knut Hamsun* i 1987. Begge verker ble meget omdiskutert. Det første mest debattert og omtalt, men dårligst mottatt pga. slett kildekritikk fra biografens side skal vi tro norske kritikere og forskere.⁴¹ Fergusons biografi står seg godt den dag i dag, er vel den allmenne oppfatning blant mange litteraturkritikere og Hamsun-interesserte lesere. Ferguson skiller seg ut fra tidligere biografier ved å legge mer vekt på Hamsuns tid i Amerika. Men her igjen finnes det en stor avhandling av professor Harald S. Næss ved Wisconsin University *Knut Hamsun og Amerika* fra 1969 som også Ferguson oppgir i sin utvalgte bibliografi.⁴² Både Hansens og Fergusons bøker har vært brukt som utgangspunkt for filmatiske produksjoner, den første en svensk/norsk spillefilm, den andre en norsk tv-serie.

³⁹ Her inkluderer jeg også en av de få siste vennene Hamsun hadde igjen på slutten av livet, Christian Gierløff og hans bok *Knut Hamsuns egen røst* fra 1961 med bl.a. brev fra dikteren helt frem til april 1949.

⁴⁰ Sitatet er hentet fra omslaget fra boken *Proessen mot Hamsun* (1978) og er hentet fra *På gjengrodde stier* (1949). Men utsagnet kan også opprinnelig stramme fra ett av de mange brev i familien Hamsuns eie Thorkild Hansen fikk tilgang til og viser til i sin noe ufullstendige kildefortegnelse. Den danske forfatteren fikk som sagt massiv kritikk for slett kildebruk og mangelfulle kildehenvisninger, blant annet av Yngvar Ustvedt. Men Marianne Egeland er ikke nådig mot Ustvedts egen kildebruk og manglende kildehenvisninger i hans Wergeland-biografi 16 år senere.

⁴¹ Hansen tok seg såpass nær av den negative kritikken fra norske medier og norske litteraturkritikere at han over ti år etter utgivelsen satte seg på motorsykkelen fra Danmark til Hamarøy for å ”lese nordmennene teksten” på en av Hamsun-dagene. Etter sigende var det ikke mange andre som kom til orde i dette ordskiftet enn Hansen selv. Hamsun-biografien ble heller ingen økonomisk suksess for forfatteren som til da var regnet for å være en av de store dokumentarforfatterne i Norden med Nordisk Råds Litteraturpris i ryggsekken. Dommen fra bl.a. Yngvar Ustvedt var knusende (selv etter at Johan Borgen hadde rost den opp i skyene): ”Et hav av småfeil.” Debatten rundt boken var så opphetet at Simen Skjønberg allerede året etter ga ut en hvitbok der han samlet et stort knippe avisartikler og debattinnlegg. Heidi Norland leverte en hovedfagsavhandling ved UiO om boken i 1998 (*Bastardens forsøk på å finne seg selv*). Hansen døde av hjerneslag på en seiltur i Karibien noen år etter Hamarøy-turen. I boken *Søforhør* som han ga ut like før, kan vi lese hans eget forsvarsskrift.

⁴² Og noen år før, i 1965, ble det utgitt en amerikansk doktorgradsavhandling om amerikansk påvirkning på Hamsuns diktning.

Men begge verk er nok kommet i skyggen av Lars Frode Larsens monumentale trebindsverk *Den unge Hamsun, Radikaleren og Tilværelsens Udlænding* avsluttet i 2002 om Knut Hamsun frem til 1893 og Ingvar Sletten Kolloen biografiske tobindsverk *Svermeren og Erobreren* som nylig ble avsluttet (2004). Noe nærmere en vitenskapelig litterær biografi (om en forfatters ungdomstid og gjennombrudd) enn Lars Frode Larsen trebindsverk om den unge Hamsun, er det vel ikke mulig å komme. Noter, kilder og register er betydelig inntil det utmattende (hvis man ønsker å lese alt) og kommer opp i nesten 300 sider samlet for alle tre bind. Ingen annen biograf er i nærheten av Larsen når det gjelder å fotfølge dikteren fra sted til sted, av og til dag for dag. Og trebindsverket vil utvilsomt bli stående som et referanseverk om den unge Knut Hamsun i mange generasjoner fremover.

Når det gjelder Kolloens tobindsbiografi er den mer å betrakte som en tolkende eller fiksjonalisert biografi, mer det siste enn det første. I deler av første bind nærmer den seg etter min mening en fiksjon presentert som en biografi. Men noteapparat, kilder og litteraturoversikt samt registeroversikt er samlet for begge bind på nesten hundre sider, og det er ikke usannsynlig at det er Lars Frode Larsen som står for mye av arbeidet her hvis vi skal tro Kolloen i hans takketale innledningsvis i første bind: ”Sistnevntes [Lars Frode Larsens] innsats, i lange perioder på heltid, står i en særstilling” (Kolloen 1:9).⁴³ Larsen ga også viktige bidrag til Fergusons biografi.⁴⁴

Når det gjelder andre monografisk verk om Knut Hamsun jeg personlig har hatt glede av, vil jeg nevne Atle Kittangs *Luft, vind, ingenting* fra 1984. Det skrives knapt bedre og mer dyptloddende om Hamsun i dag. Den nylig avdøde litteraturkritikeren og forfatteren Øystein Rotttem, som i forlagskretser var utpekt til den nye Hamsun-biografen etter at Dagblad-journalisten Fredrik Wandrup hadde startet biografi-bølgen i Norge med sin Bjørneboe-biografi i 1984, ga opp biografi-oppdraget fra forlaget.⁴⁵ Isteden fikk vi mellom 1996 og 2002

⁴³ Men det var Kolloen som fant eskene på loftet på Nørholm med de flere tusen brevene Hamsun påstod han hadde kastet.

⁴⁴ Personlig traff jeg Larsen som vokter i Securitas i Oslo en gang på slutten av 1980-tallet. Han hadde da sluttet som lektor i skolen for å vie seg til Hamsun-forskningen. Larsen kunne ikke på det tidspunktet redegjøre for den unge Hamsuns omstreifende liv i en periode i ungdomsårene. Undertegnede var også opptatt av denne ellipsen i Hamsuns liv. I ettertid har han grundig undersøkt forholdet. Hamsun var stort sett hjemme, skal vi tro Larsens opplysninger og dokumentasjon. Larsen kunne i ettertid også fortelle at Marie Hamsun var i ferd med å kaste et helt billass med arkiverte papir og dokumenter etter en opprydding på Nørholm en gang på 1960-tallet. Aust-Agder museum fikk leid en bil i all hast. Arkivet var uåpnet da Larsen ”fant” det ca. 30 år senere.

⁴⁵ Opplysningen er fra en anonym forlagskilde, men Rotttem bekreftet dette delvis overfor meg, om noe motvillig, på kunstnerkafeen à Porta i København (Amalie og Erik Skrams stamsted på slutten av 1800-tallet) på nyåret 2002.

tre bøker fra Rottens side som omhandlet dikteren, *Hamsuns liv i bilder* i 1996, monografien *Guddommelig galskap*⁴⁶ i 1998 og *Hamsun og fantasiens triumf*.

De aller siste år er det også kommet flere omfattende monografiske verk om Knut Hamsun. Martin Nag, slavist og tidligere ansatt som foreleser ved Universitetet i Oslo gjennom svært mange år, har i sin sammenlignende litteraturforskning spesielt tatt for seg gjensidig eller litterær påvirkning eller rett og slett intertekstuelle forhold rundt de store norske dikterne på 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet og deres russiske samtidige. Forholdet mellom Hamsun og Dostojevskij har han behandlet i en egen essaysamling som kom ut i 1998, *Geniet Knut Hamsun – en norsk Dostojevskij*. I boken *Trojka! Nye myter!* fra 2002 forsøker han også å avsanne en del påstander om og rundt Knut Hamsuns liv han mener er myter eller tradert Hamsun-mytologi.⁴⁷ Men allerede i 1969 fikk Nag utgitt avhandlingen *Hamsun i russisk åndsliv*, så her snakker vi altså om en forskningsinnsats på dikteren Knut Hamsun som går over flere tiår og som fortsatt varer ved.

To andre Hamsun-monografier er Ståle Dingstads *Hamsuns strategier* fra 2003, basert på en doktorgradsavhandling et par år tidligere og Jørgen Haugans *Solgudens fall. Knut Hamsun – en litterær biografi*⁴⁸ fra 2004. Mange i miljøet rundt Hamsun-dagene på Hamarøy hadde nok ventet seg et større monografisk verk av Nils Magne Knutsen, amanuensis ved universitet i Tromsø.⁴⁹ Hans særegne nordnorske perspektiv, blant annet i den lille boken *Makt - avmakt. En studie av Hamsuns Benoni og Rosa* fra 1975, ga på mange måter helt nye innfallsvinkler til mange av de folkelige Nordlandsromanene Hamsun ga ut under og etter Skogheim-oppholdet på Hamarøy. Knutsen har også forsket i brev som omhandler flere

⁴⁶ Verket er også omtalt som en Hamsun-biografi for skoleungdom.

⁴⁷ På faglig-pedagogisk dag 4. januar 2005 på UiO holdt Nag to forelesninger om Ibsens og Hamsuns forhold til de store russiske dikterne som Gogol, Tolstoj, Turgenjev, Gorkij og Dostojevskij. Undertegnede kunne da fortelle forleseren at han personlig hadde sett Hamsuns Dostojevskij-bøker fulle av understrekninger og notater i dikterstuen på Nørholm en gang midt på 1990-tallet. Nag hadde selv en gang spurt Tore og Arild Hamsun om dette i forskningsøyemed, men sønnene hadde da opplyst om at disse bøkene ikke eksisterte. Bøkene var slik jeg husker dem, heftet, med sort omslag, i dansk oversettelse og tittelen var *Skyld og soning* etter husken (*Raskolnikov*). Anmerkningene var med blyant og bøkene sto nesten nederst i hyllen rett bak skrivebordet. Var bøkene en del av Knut Hamsuns berømte bokkasse han slepte rundt på i København-tiden på slutten av 1880- og begynnelsen av 1890-tallet? Jf. Larsen 1/2.

⁴⁸ Verket bygger etter sigende på en lite kjent og kritisk Hamsun-monografi av Arne Tummyr *Hamsun og hans kors* fra 1996 der Hamsuns nazisme står sentralt. Forfatteren av verket fikk ikke anledning til å selge boken på de siste Hamsun-dagene på Hamarøy, og han forlot Hamarøy i frustrasjon og sinne, skal vi tro avisene som dekket arrangementet. Det er antakelig fra dette verket journalister i *Dagbladet* har hentet sitatet fra et utsagn Hamsun skal ha sagt en gang under krigen: "Barbara Ring! Er hun ikke arrestert og skutt ennå?" Han måtte da, ifølge avisen, ha vært klar over hva som foregikk av nazistiske overgrep i landet (til tross for sine påståtte blindhet og døvhet).

⁴⁹ Knutsen beriket Hamsun-forskningen med sitt folkelige perspektiv der mye av Hamsun-forskningen var urban og akademisk. En brann i hans hytte der mye av hans arbeider og arkiver visstnok lå, kan ha vært årsaken til hans manglende store Hamsun-arbeid.

forhold rundt den store pengegaven fra handelsmannen Zahl på Kjerringøy i Salten før den unge Hamsun drar ut i verden for å erobre den med sin skrivekunst.⁵⁰

Skulle man våge et kritisk oversyn over mye av det som har vært skrevet om dikteren Knut Hamsun, uten på langt nær å ha lest en brøkdel av det som er kommet ut, måtte det være at den er dominert av menn (som så mye annen litteraturforskning) og at den i stort monn har sitt utspring i miljøer som sto både dikteren og det miljøet han skildrer, fjernt. Og da tenker jeg særlig på de nordnorske bygdemiljøene i romanene utgitt etter 1900.

Sammen med Knutsen er vel kanskje språkforskeren Olaf Øyslebø den som dypest har forstått hvordan Hamsuns diktning og språk er tett sammenvevd med den folkelige kulturen og fortellertradisjonen som det fortsatt finnes rester av i den nordnorske landsdelen og befolkningen. Der litteraturforskere med liten kjennskap til nordnorsk hyperbolsk tale finner klare nazistisk og menneskefiendtlige utsagn hos dikteren, ser og hører andre bare gjenklang av den nordnorske sjømannen og fantastens Augusts folkelige talemåter og kynismer. Et (nordnorsk) språk, ”ravgalt inntil Kunst”⁵¹, folkeferdet nordpå har overlevd på i en til tider brutal natur og tilværelse svært få kan forestille seg hvis man ikke kjenner landsdelen eller har bodd der i noen tid.⁵² Man kan rett og slett ikke lese seg til alt her i verden. Banalt, men sant.

Skulle man nevne kvinnelige Hamsun-forskere, står den nederlandske Amy van Markens i en særstilling fordi hun også, så langt jeg vet, var den første kvinne som skrev en doktorgradsavhandling om dikteren. *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk* er fra så tidlig som 1970. Van Marken var også en av de første Hamsun-forskerne som introduserte begrepet ”injustice collector” om Knut Hamsun, et begrep Lars Frode Larsen bygger en del av sine teorier eller beskrivelser av dikteren på (dvs. et menneske som samler på urettferdigheter – eller lidelse).⁵³

⁵⁰ Ifølge Knutsens utlegninger på Hamsun-dagene i 1980-årene, var gaven i realiteten et lån som aldri ble tilbakebetalt av forfatteren. Juridisk sett kom handelsmannen heller ingen vei selv med advokathjelp. Hamsun hadde vært umyndig under kontraktsinngåelsen og nektet å stå ansvarlig for forholdet i ettertid. Hamsun hadde rett og slett operert med galt fødselsår, derav de senere problemene rundt dikterens alder. Driften etter å lykkes som parveny var langt sterkere enn evnen til å snakke sant også ved kontraktsinngåelser. Litteraturkritikerne på 1890-tallet som beskyldte den unge Hamsun for å være en svindler, hadde altså noe rett i sine antagelser hvis Knutsen har rett, men de tenkte kanskje på litterær svindel? Hamsuns til tider store pengeforbruk er også omtalt av Knutsen, og Tore Hamsun uttalte på et av de første Hamsun-dagene at faren rett og slett ikke greide å styre penger og at det var vanskelig å forstå fattigdommen faren hadde levd i til tider i ungdommen når man så hvilke pengesummer han greide å sette over styr. Larsen kommenterer også dette i både Larsen 1 og 2. Næss har også en utførlig fotnote om Hamsuns gjeld til Zahl på side 25 i bind 1 av sin brevsamling. Denne baserer seg i store trekk på en artikkel av Knut Moe i *A-magasinet* nr. 19 fra 1988 som understøtter Knutsens fremstilling.

⁵¹ Hamsuns egen beskrivelse.

⁵² I den lille nordnorske bygda jeg var lærer mellom 1979 og 1982, hadde nesten alle familier gjennom flere generasjoner vært rammet av båtførlis og tap av enten ektemenn, brødre eller andre mannlige familiemedlemmer.

⁵³ Personlig traff jeg van Marken på Hamsun-dagene på Hamarøy i 1985. Senere, en gang på 1990-tallet, holdt hun på samme sted et foredrag om kvinneskikkelsene i Hamsuns verk, antakelig basert på sin avhandling.

Ellers har jeg hatt glede av å lese avhandlingen *Ironi i narrativ diktning: teoretisk gjennomgang og behandling, med en analyse av Knut Hamsuns roman Børn af Tiden* av Rakel Christina Granaas fra 1980, samt Solveig Øyris hovedfagsoppgave fra 1983, *Knut Hamsuns vei inn i den litterære institusjon – Fra oppvekst til gjennombrudd 1859-1890*. Særlig Øyris avdempete stil og demaskering av forfatterens litterære prosjekt, og til tider noe ”ufine” strategier, er til forveksling lik den tilnærmedes måten Lars Frode Larsen bruker i sitt store trebindsverk om den unge dikteren. Og jeg regner det for helt usannsynlig at Larsen ikke har lest denne avhandlingen også.

Det aller meste av Hamsun-forskningen var altså et rent mannsdomene inntil for 10-15 år siden. Ingen kvinne har tatt doktorgrad på Knut Hamsun i Norge. Men rundt 40 % av hovedoppgavene er av kvinner, og så å si alle er skrevet de siste 10-15 årene med unntakene nevnt over. Det er i Hamsuns hjemland altså 68-generasjonens døtre som trer inn i Hamsun-forskningen til tross for dikterens gjentakende formaninger om at kvinnene måtte holde seg til hjemmet, gården og bygda og ikke ødelegge livet sitt på bøker, utdanning og lærdom. Som en djevel på halen, og inkonsekvent som han var, valgte Knut Hamsun likevel en lærd og høyt utdannet kvinnelig jurist som forsvarer når det røyntet på som verst under rettsoppgjøret etter krigen.

Avslutningsvis kan man jo spørre om det finnes en form for mannlig og kvinnelig topos i Hamsun-forskningen? At det altså finnes fremstillinger eller fremstillingsmåter av dikteren som vi på en eller annen måte kan kalle kjønnsdelte? Ifølge Ottar Grepstad (1997:274 f.), der han også tar for seg selvbiografiske skildringer samt menn og kvinners selvframstillinger, vil kvinner kanskje i mindre grad insistere på genialitet og avsondrethet og kanskje i større grad på det allmennmenneskelige og mellommenneskelige og selvsagt også på familiære relasjoner. En kan jo tenke seg at dette også må gjelde forskningsbidrag og biografiske fremstillinger skrevet av kvinner (de er ikke mange som sagt).

Mitt bidrag her må være at lidelsesaspektet (som det siste av de tre topoi i ELG-toposet, jf. det kommende metodekapittelet) kanskje er like sterkt hos kvinnelige forfattere som hos mannlige, også når de skriver selvbiografier eller biografier. Symptomatisk er det kanskje også at både Marie Hamsun, Halldis Moren Vesaas og Annemarta Borgen i stor grad skriver om ektemannen, barna, familien og venne- og kunstnerkretsen rundt diktermannen og familien i utgivelser som av de aller fleste blir betegnet som selvbiografiske.⁵⁴

⁵⁴ Jeg viser her også til prof. Jorunn Hareides artikkel i *Norsk Kvinnelitteraturhistorie*, bind 3, s.126, fra 1990.

Hovedoppgaven til Rakel Granaas om Hamsuns bruk av ironi er et godt eksempel på hvordan hun, slik jeg ser det, intuitivt må ha forstått hva Skogheim-tiden og det fallerte gårdsprosjektet gjorde med dikteren Knut Hamsun. Hadde Hamsun-forskere generelt kanskje reflektert litt mer over Marie Hamsuns skildring av den dype og langvarige ekteskapskrisen og sammenbruddet av Hamsuns ideologiske og romantiske bondeprosjekt på slutten av Skogheim-tiden, istedenfor å avise hustruens bøker som interessante ”lettvintheter” eller forsvarsskrift⁵⁵, ville de kanskje i større grad ha forstått bøkene Hamsun ga ut etter denne perioden. Den avklede bonderomantiker vi kan ane på slutten av *Markens Grøde* (1917) slår ut i full blomst i bøkene på 1920- og 30-tallet. Verst er kanskje kynismen og selvhøvetet i *Konerne ved Vandposten* (1920), og nettopp i denne perioden eskalerer den avanserte språklige bruken hos Hamsun, i bruken av ironi, dekket tale og alle mulige adverbielle forbehold i påstander og utsagn i både narrativ tekst og dialogene (”vel” og ”kanskje” er mest brukt som Granaas påpeker)⁵⁶.

Det er selvfølgelig å gå altfor langt å påstå at deler av den mannlige Hamsun-forskningen har gått i stå. Og særlig når man tenker på den enorme forskningsinnsatsen spesielt Lars Frode Larsen, men også Harald S. Næss og Jan Fr. Marstrander har gjort gjennom flere tiår.⁵⁷ Men pr. dato virker denne forskningen nesten monomant opptatt av å rive ned et bilde av dikteren som tidligere mange mannlige forskerne gjennom nesten et helt sekel selv har skapt, nettopp ved et til dels ensidig fokus på avsondrethet, genialitet og lidelse (og her forskutterer jeg antakelig konklusjonen i min egen avhandling). Fadermord er også et velkjent begrep innen litteraturforskning, litteraturkritikken og biografi-skrivingen. Og det er nesten bare menn som har viet sitt liv til den geskjeften - hittil.

Marie Hamsun (på sitt vis), Amy van Marken, Grenås, Øyra og Marianne Egeland har på mange måter skapt et slags sprang i Hamsun-forskningen og biografi-skrivingen generelt for sistnevntes vedkommende, et slags paradigmeskifte som Thomas Kuhn snakker om. Et

⁵⁵ En kvinnelig professor i historie ved UiO avviste for noen år siden slike familiære kilder som mer eller mindre verdiløse. Og Thorkild Hansens omtale av Marie Hamsuns *Regnbuen* er lite flatterende. Han kaller den bare ”myten” som skulle betale de verste regningene hennes. (Hansen 1978:281f. – dansk utgave i 3 bind).

⁵⁶ Men det er nok stor sannsynlighet for at hun er støttet seg på både Øyslebø og Allen Simpsons studie av *Landstrykere*, oversatt og utgitt på norsk i 1973.

⁵⁷ Larsen betoner særlig Marstrandens betydning for sin egen Hamsun-forskning og fikk læreren og doktorandens sterkt omarbeidede avhandling utgitt posthumt over ti år etter disputasen. Det er særlig Hamsuns ungdomsdiktning M. er opptatt av – og ungdomstiden har også vært Larsens hovedprosjekt. Larsen har vært en del av forlagsteamet rundt Kolloen. Larsen fikk ikke utgitt sitt store Hamsun-verk på Gyldendal (som hvilte trygt på Hamsuns penger i mange år). Undertegnede forsøkte å selge Larsen-bøkene til Dansk Gyldendal i København i forbindelse med et Hamsun-arrangement på Nørrebro i februar 2002 arrangert av Øystein Rottem der også Lars S. Christensen leste og var til stede (prisvinner Nordisk Råds litteraturpris 2002). Interessen var laber fra danskene side. Norsk Gyldendal ønsket også antakelig en mer salgbar Hamsun-biografi. I disse dager arbeider forlaget med en internasjonal versjon av Kolloens tobindsverk.

paradigmeskifte som kanskje kan forstås ut fra deres rolle som kvinne, der relasjoner blir viktigere enn avsondrethet, der det allmennmenneskelige blir viktigere enn det geniale og der lidelsen ikke nødvendigvis er forbeholdt den som snakker høyest om den, i mange tilfeller mannlige diktere biografert av menn. Men for Egelandts beskrivelse av Sylvia Platt og hennes ektemann og biografi-industrien rundt dette forfatterskapet, gjelder faktisk det motsatte, så langt jeg har forstått henne. I så fall må forestillingen om mannlige og kvinnelige topos i litteraturforskningen mer sees i relasjon til den konteksten den oppstår i enn kjønnsbestemte standarder med evig gyldighet.

Lesingen av ironi-avhandlingen til Granaas slår også dype sprekker i Jørgen Haugans reduksjonistiske jakt på fascistiske ideologi i Hamsuns romaner (og jeg baserer meg da bare på omtaler og anmeldelser av Haugans litterære biografi). Hamsuns tekster blir jo mer og mer problematiske jo lenger man kommer ut i forfatterskapet nettopp fordi romanene, særlige etter 1920, har så mange stemmer og ironiske lag at det immanente eller impliserte budskapet nesten er umulig å finne eller uttale seg entydig om. Det er jo nettopp her August-skikkelsen fascinerer oss også i dag snart hundre år etter at han begynte å spøke, romstere og gestalte seg i Knut Hamsuns hode med sine løgner og vanvittige påfunn, med sitt nordnorske språk (ravgalt inntil kunst), med sine sære innfall, håpløse forelskelser, sin overflåtiskhet avbrutt av dyp menneskelig innsikt, med sine destruktive krefter og sin evne til å skape håp, lys og eventyr rundt seg.⁵⁸

Skulle man til slutt fremheve Hamsun-forskning som helt udiskutabelt har tegnet et nytt bilde av den unge Knut Hamsun, måtte det være to små bøker med til dels ukjente noveller, artikler og reisebrev fra Hamsuns turbulente og omflakkende vandrertid mellom 1880 og 1890. Lars Frode Larsens *Livsfragmenter* (1988) og *Over havet* (1990)⁵⁹ må i hvert fall til en viss grad ha vært utgangspunkt for Larsens reviderte syn på den unge Hamsun. I denne perioden av livet avslører Hamsun seg som en sinnrik nettverksbygger, og han gikk i stadig kompaniskap med de som kunne hjelpe ham frem i hans karriere, uansett hva slags politisk farge de måtte ha eller hva de ellers måtte mene. Men politisk sett var det ingen tvil om at den unge Hamsun lå langt ute på venstresiden, og i disse kretsene fikk han etter hvert mange venner med mye makt, både politisk, kulturelt og forlagsmessig.

⁵⁸ Den sjokkerende og ukjente uttalelsen av Hamsun i 1936 som ble sitert over i note 48, skulle da øyensynlig "bevise" hans nazistiske holdninger under krigen: "Barbra Ring! Er ikke hun arrestert og skutt ennå?". Men dette er jo romanfiguren Augusts talemåter. Det kryr med slike frodige kynismer hos fantassten August - men er det nazisme?

⁵⁹ Larsen har også i ettertid utgitt andre tidligere ukjente ungdomsverk av Hamsun, blant annet *Lurtonen* (1995), *Romanen om Reban* (et fragment utgitt 1997) og *En Fløyte lød i mit blod* (nye dikt utgitt i 2003).

Larsens arbeider bygger imidlertid igjen til dels på en norsk Hamsun-forsker som ikke akkurat har bestrebet seg på å gjøre seg synlig verken i det akademiske miljø eller i det norske litterære landskapet. Læreren Jan Fredrik Marstrander ble kreert dr. philos på avhandlingen om Knut Hamsuns tidlige forfatterskap i 1982. Marstrander døde seks år senere, ikke fylt 60 år. Avhandlingen omarbeides sterkt og utgis posthumt av Lars Frode Larsen i 1993 og får tittelen *Livskamp og virkelighetsoppfatning. Knut Hamsuns forfatterskap frem mot gjennombruddet (1877-1887)*. I innledningskapittelet tar Marstrander for seg Hamsun-forskningen tematisk og kronologisk. Den tidligste Hamsun-forskningen som startet allerede på 1890-tallet, kaller han den impresjonistiske. Deretter kommer den psykoanalytiske eller psykologiske i 1920-årene. Forenklet regner han med en mer historiske forskning, den biografiske og politiske, i 1930-årene og etter krigen frem til midten av 1950-tallet. Nykritikken etablerer seg i 1950-årene, og en mer tekstorientert Hamsun-forskning etableres til fordel for en mer implisitt eller eksplisitt søking etter dikteren bak diktningen. Den nye Hamsun-forskningen tar to veier, den stilistiske og den psykologiske, eller en kombinasjon av disse som i McFarlanes Hamsun-studie *The Whisper of Blood* fra 1956. Marstrander nevner også Einar Eggens *Mennesket og tingene. Hamsuns "Sult" og den nye roman* fra 1966 og Olaf Øyslebøs stilistiske avhandling fra 1964 som fortrinnslige forskningsarbeider. Ellers omtaler Marstrander Rolf Nyboe Nettum, Amy van Marken og Nils M. Knutsen og den politiske Hamsun-kritikk og –forskning på 1970-tallet samt den halvdokumentariske biograf Thorkild Hansen med sin berømte Hamsun-bok fra 1978. På slutten av kapittelet "Den Gaadefulde og Hamsun-forskningen" i sin avhandling kommer Marstrander inn på den faglige diskusjonen i etterkant av Øyslebøs doktordisputas (stort sett gjengitt i tidsskriftet *Edda* fra 1967). Striden gjaldt om den "hamsunske diktningens tilblivelse". Og professor Halvard Lie, som 2. opponent, gikk sterkt i rette med Øyslebøs mer realistisk-materialistiske syn som antydte at Hamsuns diktertrang først og fremst var drevet frem av sosial ærgjerrighet og ikke av en form for genial eller gudbenådet diktergave eller dikterbegavelse som måtte realiseres.⁶⁰

Helt til slutt må Hamsun-selskapets årlige utgivelser fra begynnelsen av 1980-tallet basert på foredrag på Hamsun-dagene og den internasjonale Hamsun-konferansen i Tromsø

⁶⁰ Jf. innledningen i Solveig Øyris hovedfagsavhandling: "Den biografiske litteraturen har vært med på å bygge opp en geni-myte omkring Knut Hamsun. Knut Hamsun var født dikter, han skilte seg fra omgivelsene alt som barn [...] Genimyten forklarer ikke, den mystifiserer. Individet Knut Hamsun fortøner seg som et passivt "medium" for krefter utenfor ham selv, krefter som styrte ham inn i en livsbane han var forutbestemt til å følge" (Øyri:1).

trekkes frem.⁶¹ Litteraturforskere fra hele Europa⁶² er blitt invitert til å bidra til den omfattende Hamsun-forskningen som foregår blant lek og lærd og som tydeligvis bare øker i omfang.

3.2 Et riss av den litterære biografiske forskningstradisjonen, med vekt på den norske

Den litterære biografiske forskningstradisjonen i Norge er, som antydte tidligere, ikke sterkt utviklet i de akademiske forskningsmiljøene, i hvert fall ikke sammenliknet med Hamsun-forskningen. Det kan synes rart siden biografien, også den litterære, har vært en populær sjanger blant mange boklesere det siste hundreåret, og spesielt de siste tiårene. Det synes altså her å være et interessedyp mellom vanlige boklesere og det litterære akademiske miljøet.

Et raskt totalsøk på *Google.com* gir rundt 40 000 000 treff på det engelske ordet "biography". Det tyske ordet "Biographie" gir ca. 7 000 000 treff. Det norsk/dansk/svenske ordet "biografi" gir ca. 800 000 treff, "litterær biografi" rundt 30 000 treff, mens begrepet "biografisk teori" bare gir rundt 4 000 treff. Det engelske "biographical theory" gir imidlertid et treff på nesten 800 000.

Det er helt umulig å slutte noe som helst faglig eller forskningsmessig av denne søkermotoren. Internett er i stort monn rett og slett ikke annet enn en slags avansert "søppelbøtte" for alle mulige slags aktiviteter av språklig og annen art. Men tallene indikerer som jeg tidligere har nevnt, en massemedial temperatur rundt søkerordet som kan gi støtte for faglige teorier eller spekulasjoner. Ja biografien som sjanger er populær, men teorien rundt fenomenet er svakt utviklet, spesielt i de skandinaviske landene virker det som, og det gjelder spesielt den litterære biografien.

På Bibsys gir et søk på biografier et treff på ca. 8 000, der noen arbeider fra så langt tilbake som 1939 er registrert. På hovedfagsoppgaver eller andre avhandlinger over stort sett litterære biografier er det bare en håndfull registreringer. På søkerordet "biografisk teori" er så å si ingen registreringer av noe verdi. Når det gjelder avhandlinger er det er tre kvinner som

⁶¹ *Hamsun-Selskapets skriftserie* 1-17, 1982-2002. De siste år er det kommet flere bøker.

⁶² Østbys bibliografi viser også til en relativ omfattende tysk Hamsun-forskning før 1970, mens den engelskspråklige er mer fraværende. Men det finnes også spanske avhandlinger om Hamsun. Som en kuriositet kan nevnes at den kjente italienske forfatteren Claudio Magris (f. 1939) skrev en Hamsun-avhandling som ung student om Hamsuns 90-talls litteratur. Det er også denne tidlige diktningen som er Fergusons hovedansvar har han betrodd meg i en samtale på Hamarøy før han skrev sin biografi. Det er også i denne delen av forfatterskapet topset om den geniale, ensomme og lidende dikter er lettest å finne.

har bidratt her. Camilla Flom fra med en avhandling fra 2000 om biografier om Sigrid Undset, Marianne Egeland året etter med sin store teoretiske avhandling om biografi-sjangeren generelt, og til slutt Solveig Eik fra 2002 med en avhandling om biografier om Edvard Munch. Steinar Gimnes har skrevet en avhandling om selvbiografiske verk av norske forfattere (med blant annet omtale av Knut Hamsuns *Paa gjengrodde stier*) utgitt i 1998.

Men under Hamsun-litteraturen på Bibsys dukker det opp flere avhandlinger som tar for seg biografisk (eller monografisk) litteratur rundt dikteren, blant annet Heidi Norlands idé-historiske refleksjon over biografi- og dokumentarsjangeren fra 1998. Så her kan de lave tallene rundt biografi-sjangeren rett og slett skyldes et noe sviktende registreringssystem.

Men i bokhyllene på det nye Universitetsbiblioteket på Blindern i Oslo får man bekreftet det Bibsys gir en pekepinn om. Det finnes omtrent ingen norsk eller nordisk forskning å oppdrive pr. bok. Det finnes en håndfull bøker om biografisk teori på engelsk og fra den engelskspråklige litteraturen, blant annet John Batchelors *The Art of Literary Biography* fra 1995. Den finnes en bok på tysk av Helmut Scheuer *Biographie* fra 1979 og et par svenske, blant annet *Den litterära biografien* i redaksjon av Magnus von Platen fra 1989.

I forbindelse med en forelesningsrekke på Universitetet i Oslo av Marianne Egeland for noen år siden, ble det utgitt tre kopisamlinger med stort sett engelskspråklige tekster knyttet til temaet litterære biografier og biografisk teori, antakelig samlet av Egeland selv. Utvalget er hentet fra den store mengden litteratur fra antikken til i dag rundt litterære biografier og biografisk teori Egeland viser til i sin avhandling fra 2001. Bibliografien bakerst i avhandlingen er på over tretten sider og inneholder flere hundre navn og oppføringer. Egelands avhandling utkom etter boken *Hvem bestemmer over livet. Biografien som historisk og litterær sjanger* som kom ut i 2000. Boken vekket relativ stor oppmerksomhet i det biografi-interesserte Norge. Hun skriver om dette i forordet til avhandlingen sin. Men skal man dømme etter de litterære kritikken som er skrevet på bakgrunn av biografier som er utgitt etter at Egelands bok kom ut, virker det ikke som om mange har lest, skjønt eller tatt innover seg hva hun egentlig har skrevet. Det er heller ikke alle som er enig i hennes teoretiske utlegninger om den litterære biografien, og hennes kritikk av de nyeste norske biografiene om norske forfattere er det få som har fulgt opp.

I det kjente verket *Historie. Tolkning. Tekst og Tekst. Tolkning. Historie* fra 1990 tar også en del danske forfattere samt Atle Kittang opp noen spørsmål vedrørende biografier og biografisk forskning. Tre relativt kjente artikler som berører biografi-skrivingen er Kari S. Spjeldnes' artikkel *Biografiens formidlingsevne – biografiens fortellerstrategier* i Norsk Litterær Årbok (NLÅ) fra 1999 der hun skriver om to norske biografier om to franske

forfattere. Vinklingen er ny og spennende både fra forfatterne Dag Østerberg og Toril Moi samt fra Spjeldnes sin side, men passer nok dårlig på salgbare biografier for gjennomsnittsleseren. Hans. H. Skeis artikkel *Den litterære biografien – en umulig genre?* publisert i Det norske Vitenskabs-akademis Årbok 1995 vises det ofte til i den sparsomme norske akademiske biografi-forskningen (men også i den økende biografi-debatten i norske og nordiske aviser og tidsskrifter).

Fra 1989 finnes det også en artikkel av Jacob Lothe *Variasjoner av en problematisk genre* publisert i NLÅ for 1989 der han blant annet tar for seg nye litterære biografier av forfattere om norske forfattere som Inger Hagerup, Aksel Sandemose og Claes Gill. Helt til slutt må nevnes Knut Olav Åmas store avslutningskapittel ”Biografiens teori og metode” i biografien *Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge* som kom ut i 2004.

Men lenge før noen andre skrev om retorikk og sakprosa, tok Ottar Grepstad opp fenomenet biografiske tekster i det store verket om sakprosaens teori og retorikk *Det litterære skattekammeret* fra 1997. Der har han blant annet også gleden av å avlive en del seiglivede myter om biografien som sjanger, slik han ser det, og kanskje har han rett i hvert fall i noen av sine innsigelser. Noen av mytene er blant annet at biografien er ”en av de mest utbredte sjangrer i dette århundret”, at den er ”en veldig problematisk sjanger”, videre at den er ”en av de mest klisjéprega sjangrene vi har”, og til slutt at biografien ”etablerer sammenhenger som ikke finnes i virkeligheten” (Grepstad 1997:282f). At biografien som sjanger ikke er problematisk og klisjépreget, er neppe Marianne Egeland enig i, men Grepstad presiserer at det problematiske ligger i at litteraturforskningen kanskje har forsømt seg og at det klisjé- og formelpregede like godt kan knyttes til sakprosa generelt med sterke røtter i ”toposlæra i retorikken” (Grepstad 1997:142).

Skal man forsøke på en oppsummering vedrørende den biografiske forskningstradisjonen med henblikk på spesielt den litterære biografien, må det være at det finnes en relativt stor internasjonal forskningsmessig tradisjon knyttet til engelskspråklige land hvis vi tar utgangspunkt i det materiale Marianne Egeland legger frem. Men det er ikke usannsynlig at tradisjonen er like sterk i tysk- og fransktalende land. Røttene strekker seg tilbake til den greske og romerske antikken med en oppblomstring på 1700- og 1800-tallet med et klimaks i dagens biografi-industri i mange land.

Hvorfor den forskningsmessige tradisjonen vedrørende litterære biografier og biografisk teori er så svak og relativt lite utviklet i Norge, kan man bare spekulere over, og

alle vil vel heller ikke gå god for denne generelle påstanden.⁶³ Men det litterære etablissement i dette landet har gjennom to hundreår brukt store ressurser og krefter på litterær nasjonsbygging og mytedannende teorier rundt store norsk litterære ”kjemper” både på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Forbindelseslinjene tilbake til den antikke retoriske tradisjon der biografisk diktning sto så sterkt, er delvis blitt brutt eller oversett og har gjort den litterære forskningen mer nærsynt, nasjonal og innadvent enn kanskje godt er. Hele den massive og nasjonale forskning rundt den norrøne litteraturen bærer bud om at de nasjonale brillene antakelig har sittet altfor godt på. I den senere tid har den retoriske perspektivet imidlertid fått stadig større plass – også i den litterære og litteraturhistoriske forskningen. Nasjonsbyggingen er over, og Marianne Egeland, blant flere, åpner dører for norske biografi-interesserte som sjelden eller aldri har vært åpnet før i dette landet.

Skulle jeg kort kommentere nærmere et par forskningsarbeider utenom Marianne Egelands avhandling, måtte det bli Heidi Norlands hovedfagsoppgave *Bastardens forsøk på å finne seg selv* fra 1998. Norland bruker stort sett engelskspråklig forskning som bakgrunn for sin oppgave. Og hun slår som Egeland lakonisk fast at biografien som forskningsobjekt er lite påaktet, og særlig i dette landet. Hun refererer flere ganger til Hayden White, Ira Bruce Nadel og Bill Nichols arbeider når hun understreker at den litterære biografi som sjanger ligger et sted mellom ren historiskrivning og romanen. Sjangeren har også tre spesifikke hovedtrekk som kan gjenkjennes ved bestemte narrative strukturer, ved retoriske effekter og ved sterke argumentative trekk. Hun viser også til en artikkel av Arild Linneberg i tidsskriftet *Vagant* fra 1994/95 som igjen siterer Leo Löwenthal som beskriver den biografiske sjangeren som ”perverte dannelsesromaner”. Linneberg konkluderer også med at biografien er ”antikvert i topp-etasje”. Og Norland skriver videre i sin avhandling:

Den generelle anklagen mot biografien går da ut på at den er før-moderne i både stil og innhold. Dette innebærer at både modernismens problematisering av hva et hendelsesforløp er og hva identitet er, er fraværende i den biografiske genre. I tillegg blir biografien sett på som et banalt forsøk på å bekrefte troen på et fastlagt og absolutt subjekt, som både moderne kunst og moderne filosofi har benektet i lang tid.

Modernismens oppløsning av den lineære fortellerstrukturen og benektelse av dens iboende kausalforklaringer uttrykker en moderne bevissthet i forhold til hva den historiske virkeligheten er og hvordan den kan representeres. Den modernistiske

⁶³ Ottar Grepstad mener at ”faglitteraturen om den biografiske framstillinga er stor” (Grepstad 1997:279), men han mener da antakelig alle typer biografiske framstillinger, også selvbiografiske. Det finnes også en norsk leksikografisk tradisjon knyttet til biografiske framstillinger fra begynnelsen av 1900-tallet. Det første norske biografiske leksikon i 19 tykke bind og med 5100 biografier, ble utgitt i perioden 1921-83. Mellom 1999 og 2005 ga Kunnskapsforlaget ut et nytt norsk biografisk leksikon i 9 bind (red. Arntzen & Helle). Ett av kriteriene for å bli biografert, er at vedkommendes innsats skal ha vært av *nasjonal betydning*.

romanen er ofte karakterisert av flerstemmighet, eller på annen måte en mangel på en autoritær oppfatning av hvordan den ytre virkeligheten ser ut. Denne type tematisering av et mangfold av ulike oppfatninger av den ytre virkelighet er derimot fraværende i de konvensjonelle narrative strukturene som biografien ofte benytter seg av. Og mens individet i den modernistiske romanen fremstilles som fragmentert og mangetydig, fremstilles det i biografien ofte som en del av et fastlagt utviklingsforløp hvor mennesket modnes med alderen, samtidig som det blir en del av samfunnet rundt seg. Slik finner en det også igjen i den klassiske dannelsesromanen fra forrige århundre (Norland 1998:57).

Som vi skal se, har Norland mer eller mindre rett når det gjelder fire av de fem Hamsun-biografiene jeg har undersøkt. Men Lars Frode Larsens trebindsverk om den unge Knut Hamsun står i en særstilling, på flere måter.

4 LITT OM METODEBRUK

Biografien er en ”grunnleggende mimetisk genre”, hevder Marianne Egeland som nevnt i sin doktorgradsavhandling *Biografiens retorikk* fra 2001 (Egeland:57). Ikke fordi den gjenspeiler det vi kaller virkeligheten eller livet til personene som er biografert. Den er mimetisk i den forstand at den etterlikner ”annen litteratur, overleverte topoi og retoriske konvensjoner” (sst.). Likeledes hevder hun at dagens biografi-sjanger har litterære forbilder både fra 1700-tallet, men også med historiske røtter helt tilbake til greske og romerske antikken.

Mitt anliggende blir å ta utgangspunkt i hennes tese om at det finnes gjenkjennbare fremstillingsmåter eller topoi i biografi-skrivingen og anvende den på en håndfull biografier om en bestemt forfatter, nemlig Knut Hamsun. Jeg har da valgt ut de fem litterære biografiene som eksisterte da jeg bestemte meg for hva slags hovedfagsoppgave jeg skulle skrive. Siden har det kommet i hvert fall to Hamsun-monografier til som vi kan kalle litterær biografi. For å begrense stoffmengden har jeg valgt å holde meg til Knut Hamsun som ung mann frem til det litterære gjennombruddet rundt 1890/91 og noen tid etter. Hamsun er altså et par og tretti år da jeg slipper ham.

Mitt arbeid blir da rett og slett å lese og nærlese den første delen av alle biografiene som omhandler Knut Hamsuns barndom, ungdom og tidlige manndom og forsøke å finne fremstillingsmåter som samsvarer med toposet eller de topoi jeg har valgt å studere, og om dette eventuelt knytter seg til bestemte kilder og opphavspersoner. Toposet ”ensom, lidende og genial”, også kalt ELG-toposet, blir da et hovedtopos bestående av tre del-topoi som kan forekomme enten alene eller i forskjellige kombinasjoner.

Spørsmålet eller innvendingen som umiddelbart melder seg, er om det finnes andre topoi eller fremstillinger av den unge Knut Hamsun i disse biografiene som *ikke* understøtter ELG-toposet – og som eventuelt kan nyansere bildet som skapes av ham gjennom de topoi jeg forventer å finne og aktivt leter etter. Dette forholdet vil bli kommentert senere i avhandlingen, særlig i sammenfatningen i kapittel 6. Spørsmålet er også komplekst og ender opp i problemstillinger om lese-måter av tekster gjensidig utelukker hverandre eller er i stand til å berike hverandre. Det siste er forhåpentligvis et mål for den nitide og kritiske biografi-leser.

For fire av de biografiene jeg undersøker, dreier det seg om et sideantall pr. verk på noe mellom 100 og 150 sider. Men når det gjelder Lars Frode Larsens trebindsverk, er stoffmengden rundt 850 sider, altså nesten begge de to første bindene av trebindsverket (som

bare går frem til 1893). Her må jeg da gå frem på en annen måte og undersøke hvordan Larsen forholder seg til eller drøfter noen av de kildene som ligger til grunn for eventuelle forekomster av ELG-toposet i biografiene om dikteren.

Å finne topoi eller fremstillingsmåter eller velkjente motiver i en tekst er ikke umiddelbart lett. Her blir det i høy grad øyet som ser og leserens tolkning og forståelse av teksten som avgjør i hvilken grad toposet eller motivet er til stede, helt eller delvis. En enkel forekomst av et topos, eller et eksempel på en fremstillingsmåte (der Hamsun for eksempel er skildret som lidende), må vurderes i den kontekst den forekommer i. Særlig når fremstillingen står i et avsnitt der det også forekommer andre topoi eller fremstillingsmåter (for eksempel som ensom og genial). Når jeg oppgir antall topoi samlet sett, er jeg også i mindre grad interessert i hyppigheten av hver av dem. Men er det betydelig overvekt av noen topoi, kommenterer jeg det hvis jeg finner det interessant. Likeledes hvis ett topos nesten ikke finnes i den delen av biografien jeg undersøker.

Jeg skiller i mindre grad heller ikke mellom hvem som eventuelt uttaler seg i teksten, om det er biografen som taler eller om det er et sitat eller omskriving av en annens tekst eller en annens utsagn. Dette gjelder spesielt de to tidligste biografiene der kildehenvisningene som sagt er svært mangelfulle. Det er altså det *samlede tekstlige uttrykk* jeg er ute etter, uavhengig av opphavsperson - eller det samlede tekstlige *inntrykk* biografien gir meg som leser. Men er fremstillingen en *selvfremstilling* fra Knut Hamsun selv, kommenterer jeg det. Jeg forsøker også i en viss grad ikke å si noe om min oppfatning av sannhetsgehalten i fremstillingene av den unge Hamsun. Men noe forsøk på å innta en slags objektiv iakttagere- eller leserposisjon vil i alle tilfelle være dømt til å mislykkes på forhånd. Og her bruker jeg også til dels noteapparatet flittig for å kommentere eller påpeke problematiske forhold ved de ulike fremstillingsmåtene av dikteren.

Et problem er også der et topos kommer til syne indirekte, for eksempel der den unge forfatteren sabler ned anerkjente, store norske forfattere med mange bøker og et langt og vellykket litterært liv bak seg. Hvis han, Knut Hamsun, mener at dette bare er motelitteratur og overflatisk psykologisk skildring, og i samme vending viser til sine egne litterære verk (om enn få), er det ikke usannsynlig å anta at Hamsun selv på det tidspunktet oppfattet seg som en stor forfatter, ja til og med som en forfatter med usedvanlige dikteriske evner på vei mot en form for genistatus. Ordet "geni" eller "genial" var i hvert fall ikke ukjente ord for den unge Knut Hamsun hvis vi leser hans mange brev og foredrag fra disse årene. Og han selv som person var ikke unntatt fra disse beskrivelsene.

Spørsmålet blir i hvilken grad disse gjennomgangsmotivene preger teksten eller biografiene. Og om de kan oppfattes som en underliggende struktur i teksten styrt av den impliserte forfatter eller biograf. En struktur som, når man er oppmerksom på dem, kanskje kan gi anledning til en fruktbar nylesing ikke bare av biografiene om Hamsun, men også av Hamsuns verker som ofte blir brukt som kilder i den biografiske fremstillingen av dikteren. Likeledes kan man spørre om én forekomst pr. side er mye eller lite? På 100 sider blir det 100 forekomster av enten det ene, det andre eller det tredje motivet eller toposet - eller en blanding av alle eller to av dem.

Spørsmålet blir også om de topoi jeg har funnet knytter seg til bestemte scener i forfatterens liv. Og her viser jeg til det kommende underkapittelet 5.1, *Innledning*, i verkgjennomgangen. Som vi skal se, viser det seg nemlig, spesielt for ensomhets- og lidelses-toposet, at antallet forekomster øker dramatisk ved de biografiske skildringene av helt spesielle hendelser i den unge Hamsuns liv i barndommen på Hamarøy i Nordland. Vi snakker spesielt om årene da unggutten Knut Pedersen var bortplassert hos onkelen Hans Olsen, antall år varierer hos biografene. En annen sentral hendelse i det vi ellers kan kalle den traderte Hamsun-mytologien, er møtet med Edvard Brandes da Knut Hamsun skal ha overlevert ham deler av utkastet til boken *Sult* i København høsten 1888. Ønsker man å dokumentere at sentrale (påståtte) hendelser i Knut Hamsuns liv basert på helt bestemte kilder, stort sett er gjennomgående i de Hamsun-biografiene jeg har tatt for meg (bortsett fra Larsens), er det etter mitt skjønn ingen annen god måte å vise dette på enn ved direkte og til dels omfattende sitatbruk.

Hvis ELG-toposet preger biografiene om Knut Hamsun, øker eller avtar forekomstene opp mot vår tid i de biografiene som foreligger? Det er her heller ingen annen metode enn rett og slett å telle og være rundhåndet når en skal bestemme forekomstene av toposet. Dette er altså ingen lingvistisk eller grammatisk analyse, men en skjønnsmessig litterær vurdering eller språkbruksanalyse av tekster som til tider kan virke som rene skjønnlitterære tekster i biografens forkledning. Og da ser jeg selvsagt igjen bort fra Larsens biografiske trebindsverk som jeg, som nevnt over, er nødt til å behandle på en annen måte fordi det skiller seg så klart fra de andre biografiene.

Når jeg til slutt skal ta for meg ELG-toposets litterære forbilder, trekker jeg også veksler på min generelle lesing av Knut Hamsuns litterære verker, hans artikler, foredrag og

polemiske skrifter og alle brevsamlingene av Hamsun-brev som finnes.⁶⁴ En viss historisk kunnskap om det norske 1800-tallssamfunnet ligger også til grunn her og særlig kulturhistorien. Den lutherske kristendommens dominerende plass kan ikke understrekes nok. Bibelen og gjenlesing av en del sentrale tekster i den hellige skrift har nok vært helt nødvendig for å gjøre seg opp en mening om språklige og litterære forbilder den unge Hamsun ble påvirket av i svært unge år. Men han ble også påvirket i religiøs retning under de to oppholdene i Amerika der han i lange perioder bodde under samme tak som lavkirkelige, kristne menigheter. Det har heller ikke vært helt unyttig å gjenlese noen av Mark Twains noveller og reportasjer⁶⁵ for å forstå Hamsun gjeld til denne amerikanske forfatterens svært provokative og folkelige stil. Påvirkningen er særlig sterk like etter de to Amerika-oppholdene og viser seg oftest i brevene, foredragene og artiklene. Det var jo Hamsuns språk som først og fremst gjorde ham berømt, ja geni-erklært, ikke først og fremst hans valg av tema eller plotstruktur i bøkene.⁶⁶ Georg Brandes anmeldelse og beskrivelse av *Sult* som noe ”monoton”, står seg godt i dag. Men det selverklærte litterære geniet Knut Hamsun likte jo svært lite den beskrivelsen. Han selv fant bare et par feil i den, som han selv sier i flere brev i ettertid.

Når jeg har sitert fra Hamsuns bøker, har jeg brukt 7. utgave (fra 1976) av *Samlede verker*, opprinnelig utgitt i 1954. På den annen side er ikke den *Sult*-utgaven vi leser i dag, den samme som ble utgitt i København i 1890. Knut Hamsun gjorde til dels omfattende språklige revisjoner av sine bøker gjennom hele forfatterskapet.⁶⁷ Og så langt jeg har forstått, har også forlaget Gyldendal etter dikterens død foretatt språklige revisjoner. En tekstkritisk utgave av Hamsuns samlede verker er således ikke mindre påkrevd enn for dikterkollegaen Henrik Ibsen.

⁶⁴ I tillegg til Næss' store ”samlede” brevsamling i syv bind, har Harald Grieg, Tore Hamsun og Christian Gierløff gitt ut brevsamlinger av Hamsun-brev. Nylig er det også kommet for dagen en stor privat brevsamling av og til Hamsun fra loftet på Nørholm.

⁶⁵ I tobindsverket *Mark Twain og Mr. Samuel L. Clemens/Mark Twains verden* fra 1978 utgitt av Ole Storm på Lademann i København kan man blant annet lese den fornøyelige svindelhistorien *Manden der fordærvede moralen i Haydleyburg*. Twains litterære avkledning av de ”religiøse svindlerne” fant god grobunn hos den unge Hamsun – og den grove språkbruken fikk Lars Oftedal og hans meningsfeller i Norge smake til gangs.

⁶⁶ Og Hamsun brukte ofte brevformen og foredraget for å teste ut sin språklige lykketreff og andre syntaktiske eksperimenter (som for eksempel H.s merkelig bisetninger påvist av blant annet Olaf Øyslebø).

⁶⁷ Larsen kommenterer dette i innledningen til første bind av sitt biografiske verk (Larsen 1).

5 VERKGJENNOMGANG

5.1 Innledning

For å undersøke eventuelle biografiske fremstillinger av den unge Knut Hamsun som ”ensom, lidende og genial”, har jeg i hovedsak valgt å konsentrere meg om avsnitt i biografiene der det refereres til fem, seks sentrale kilder i det man rundelig sett kan kalle Hamsun-litteraturen.

Men i forkant kan det være formålstjenlig å definere eller presisere hva jeg legger i de tre begrepene ”ensom”, ”lidende” og ”genial”. Med ”ensomhet” forstås både et menneskes følelse av å være alene, ikke sammen med andre, utstøtt eller overlatt til seg selv av et omgivende sosialt eller samfunnsmessig fellesskap, men også den faktiske alenetilværelse som menneske og individ.⁶⁸ Med ”lidelse” forstås både fysisk og psykisk eller sjelelig smerte, pine eller sykdom. Altså et vidt og allmennmenneskelig begrep. ”Genial” er å forstå som en medfødt og uvanlig begavelse, kunstnerisk, litterær eller språklig. Et ”genialt” verk må da forstås som et litterært verk av ekstraordinær kunstnerisk kvalitet, skapt av et ”geni”.

Listen over kildene er forsøkt satt opp kronologisk etter kildenes opphavssituasjon eller de faktiske eller påståtte hendelsene det refereres til, men også slik de ofte opptrer i biografiene om Hamsun. Henvisningene eller sitatene er ofte bare korte utdrag av en større tekst. For å gjøre lesingen eller henvisningen til kilder i verkgjennomgangen mer oversiktlig, nummerer jeg i parentes i forkant av sitatet eller henvisningen med kilde nummeret under der det er mulig eller naturlig uten å bryte opp eller forstyrre fremstillingen. For ordens skyld legger jeg også ved avhandlingen kopier av de to første kildene i sin helhet, utdrag av kilde nr. 3 og en kopi av en side eller to fra resten av kildene:

1. Den selvbiografiske fortellingen *Et Spøgelse (Oplevede Smaating)* fra samlingen *Kratskog* (1903, men fortelling var publisert tidligere i 1898).
2. Den selvbiografiske artikkelen om Lars Oftedal publisert i *Dagbladet* 3. oktober 1889 som en av flere om Oftedal (jf. *Lars Oftedal* i *Artikler 1889-1928* redigert av Francis Bull, Oslo 1939.)⁶⁹

⁶⁸ Hamsun har i romanene *Pan* og *Viktoria* flere beskrivelser eller skildringer av hvordan et menneske kan føle den totale ensomhet i et stort selskap med mange festglade mennesker rundt seg. Ellers er mange av brevene hans, særlig fra 1880-tallet, preget av en følelse av ensomhet og posisjonen som outsider, men samtidig også av et sterkt behov for å holde det sosiale nettverket sitt oppe, jf. Harald S. Næss brevsamling bind I.

⁶⁹ Dette var den første av i alt tolv artikler trykket på avisens forside denne høsten.

3. Den svenske forfatteren Axel Lundegårds erindringer fra 1925 der han skildrer møtet mellom Edvard Brandes og Knut Hamsun i København i 1888 der Hamsun overleverer ham et ukast til (den selvbiografiske) romanen *Sult* (jf. Axel Lundegård *Sett och känt*, Stockholm 1925, publisert tidligere som avisartikkel i *Svenska Dagbladet* 10. desember i 1920.)
4. De mange brev, særlig på 1880- og 1890-tallet, der den unge Knut Hamsun skriver til venner og forretningsforbindelser og der pengemangel, litterære ambisjoner og skildringer av en rekke psykiske og fysiske plager ofte fører til konkrete forespørsel om pekuniær understøttelse av den unge, uoppdagede, neglisjerte og geniale dikter i ”kronisk” motgang (jf. særlig Harald Næss’ redigerte brevsamling *Knut Hamsuns brev* i totalt 7 bind fra 1879-1951, Oslo 1994-2001, men mange av biografiene om Hamsun henviser også ofte til brev fra Knut Hamsun).
5. De mest kjente romanene fra 1890-årene *Sult*, *Pan*, *Mysterier* og *Viktoria* der lidelsesmotivet (eller retorisk: lidelsestoposet) er et mer eller mindre gjennomgående trekk. Et motiv som varieres og kombineres i ulike varianter av fremstillinger om den geniale kunstners kamp og lidelse, ensomhetens plager og lidelse, men også ensomhetens gleder og forutsetning for å bedrive kunst. Videre den forsmådde kjærlighetens lidelser, og der død og selvdød (eller selvmord) er en fullt mulig utgang. Ja ofte en naturlig utgang for romanens mannlige helter eller deres elskede⁷⁰: Glahn, Nagel, Johannes og Viktoria. *Sult*-helten overlever så vidt det er, men skildringen kan også leses som en sakte, selvpåført lidelse, en lek med døden, et velregissert forsøk på selvmord.
6. Foredragene og de polemiske skriftene til Hamsun frem til utgivelsen av romanen *Mysterier* i 1892, særlig foredragene holdt rundt omkring i Norge i 1891 (jf. artikkelsamlingen *Paa Turné* utgitt av Tore Hamsun i 1960 og boken *Fra det moderne Amerikas åndsliv* fra 1889).

I de biografene jeg har tatt for meg, finnes alle kildene mer eller mindre direkte til stede. Skavlan har riktignok ingen kildeoppføringer eller kildeliste utenom for bildene, tegningene og faksimilene. Tore Hamsun har en svært sparsommelig kildeliste, men Skavlan er med. Ferguson har en utvalgt bibliografi på rundt tre sider der selvfølgelig både Skavlan og Tore Hamsuns biografi er med. Lars Frode Larsens kildeliste er ti ganger lengre enn Fergusons og

⁷⁰ Marstrander summerer opp 21 mord, selvmord og dødsfall i Hamsuns verker frem mot *Dronning Tamara* i 1903 (Marstrander:40).

noteapparatet på de tre bindene utgjør nesten en hel bok, og Larsen viser selvsagt til de tidligere biografiene flere ganger mens Kolloens kildeliste er noe lenger enn Ferguson. Noteapparatet til Kolloen er imidlertid vesentlig grundigere enn hos engelskmannen, og naturlig nok viser han svært ofte til Larsen. Hos Kolloen er selvsagt alle de vesentligste biografiske verk om Hamsun oppført, også de av nyere dato.

Jeg ønsker således til en viss grad å dokumentere hvordan biografiene opp igjennom årene, og ofte litt løselig, har brukt både primærkildene og sekundærkildene om Knut Hamsuns liv og diktning. Og det er ikke til å unngå å legge merke til at flere av dem har kopiert hverandre – eller i det minste har vært sterkt påvirket av hverandre, kanskje med et forbehold for Larsen. I hvilken grad de enkelte biografer har sjekket eller forholdt seg vitenskapelig til primær- eller sekundærkildene, er ikke alltid like lett å etterprøve, og det gjelder spesielt for Skavlan og Tore Hamsuns vedkommende.

Larsens vitenskapelig biografi står i alle tilfelle i en særstilling her. Som vitenskapelig biograf har han nærmest som prinsipp ikke å ta noe for gitt. Og eksterne kilder om den unge Knut Hamsuns liv som kan brukes til å korrigere en selvframstilling hos forfatteren, eller eventuelt støtte oppunder en sterk familietradisjon, har ikke alltid vært like lett å oppdrive.⁷¹ Lars Frode Larsen er vel egentlig den som virkelig har forsøkt å gjøre et biografisk forskningsarbeid her. Han har også vært en helt sentral person i det forskerteamet forlaget og Kolloen brukte i forbindelse med den siste og store Hamsun-biografien utgitt på norsk.

5.2 Einar Skavlans Hamsun-biografi *Knut Hamsun* (1929/1934⁷²)

Avismannen, kritikeren og biografen Einar Skavlan (1882-1954) var den første nordmann som skrev og utga en biografi om dikteren Knut Hamsun.⁷³ Den kom ut i 1929 i forbindelse med dikterens 70-årsdag og hadde den likefremme tittelen *Knut Hamsun*. I 1934 kom annen utgave, og siden det inneholder flere bilder fra etter 1930, må denne andre utgivelsen ha vært noe redigert. Biografien er således ikke komplett siden den nødvendigvis ikke tar for seg dikterens mest dramatiske livsperiode og fall som nasjonalt dikterikon. Den blir også, blant

⁷¹ Jeg bruker her en formulering av Lars F. Larsen (Larsen 1:21).

⁷² Understreket årstall i overskrifter betyr at det er denne utgaven av biografien som ligger til grunn for min tekstmotale.

⁷³ Einar Skavlans far, Olaf Skavlan (1838-91) var professor i europeisk litteratur ved universitetet i Oslo og roste blant annet den unge Hamsuns fortelling *Frida* som Hamsun hadde sendt ham. Anbefalingen fra O. Skavlan ble brukt av Hamsun i et brev til E.B.K. Zahl i 1880 (Næss 1994:22). Biografen Einar Skavlan var blant dem som mente at man *ikke* skulle ta på Hamsun med silkehansker etter krigen.

annet av Hamsun-forskeren Even Arntzen ved universitetet i Tromsø, omtalt som ”full av feil” og ”ytterst panegyriske”.⁷⁴ Biografien er relativt rik på interessante bilder, blant annet av den kjente fotografen A. Wilse, og den inneholder også en del faksimiler av tegninger og håndskrevne brev, særlig fra Hamsuns hånd. Boken har en innholdsfortegnelse helt til slutt, men ingen litteraturliste eller kildehenvisninger utenom de som gis i forbindelse med bildene.

I mitt forsøk på å finne fremstillinger av den unge Knut Hamsun som ”ensom, lidende og genial” har jeg tatt for meg biografens seks første kapitler, altså ca. frem til 1890 eller da Hamsun hadde fylt 30 år og var i ferd med å slå igjennom som forfatter. På de 128 sidene som representerer disse kapitlene, har jeg notert noe i underkant av hundre forekomster der den unge Hamsun enten fremstilles samlet som ensom, lidende og genial eller der bare en eller to av egenskapene forekommer alene eller i forskjellige kombinasjoner. Forekomstene øker med det tiltagende kildegrunnlaget, og det er Hamsun selv, stort sett, som er kilden.⁷⁵ Enten refererer Skavlan til brev fra forfatteren til hans venner, forlagsfolk, kulturelle støttespillere og pengelånere – eller til Hamsuns mange artikler eller skjønnlitterære tekster, fiktive eller selvbiografiske.

Å slutte mimetisk fra skjønnlitterært verk til levd liv er selvfølgelig langt mer problematisk enn å akseptere sannhetsgehalten i påståtte selvbiografiske tekster, i artikler eller i brev fra forfatterens hånd. Men noen slik problematisering av ulike tekster forekommer nesten ikke hos biografen Skavlan. Verk og liv glir over i hverandre, og Hamsuns selvframstilling i de mange artiklene og brevene han skrev i denne tiden, godtas nesten uten forbehold. *Sult*-helten i Kristiania kan ikke være andre enn den unge Hamsun selv.⁷⁶ Romanen forstås fullt og helt som selvbiografisk, og alt opplevd av *Sult*-helten er sant og selvopplevd av forfatteren av teksten. Også utsagn fra Hamsun om hans egen ungdomstid mange år i ettertid tas for god fisk fra biografens side. Hamsuns redelighet understrekes gang på gang, særlig i pengesaker (Skavlan:81 m.fl.).⁷⁷

Bare et fåtall ganger fra Hamsun barne- og ungdomstid refererer Skavlan til andre kilder og samtidige, og da nesten alltid i tråd med Hamsuns selvframstilling, og nesten alltid i ettertid. Som da Georg Olsen, klokkerens sønn på Presteid, minnes (”har fortalt om”) og beskriver den harde behandlingen den unge Hamsun fikk av onkelen Hans Olsen, ”han [Knut

⁷⁴ *Prosa* nr. 1, 2005, s. 38.

⁷⁵ Både Larsen og Marstrander kommenterer dette flere steder, dvs. at Hamsun selv stort sett er kilden til denne framstillingen av ham.

⁷⁶ Merk at Lars Frode Larsen også mener at *Sult* er en selvbiografisk roman (Larsen 2).

⁷⁷ Hamsuns pengebruk i ungdommen og ofte lemfeldige forhold til sine lånetagere var et gjentagende tema under Hamsun-dagene på Hamarøy i 1980-årene. Med i debatten var bl.a. Nils M. Knutsen og Tore Hamsun. Utsagnet i brev til Erik Frydenlund i juni 1885 om at han skulle ”pumpe” skogforvalter Barth for penger, er antakelig symptomatisk for den unge Hamsun på den tiden (Næss:61).

Hamsun] hadde ingen barndom” (Skavlan:23). Det er altså all mulig grunn til å stille spørsmål ved troverdigheten i den biografiske fremstillingen her. På den annen side: At kilden er personen selv eller mennesker som har stått ham svært nær, gjør den ikke automatisk til lite troverdig eller tvilsom.

Etter at Knut Hamsun forlater Nordland som 20-åring⁷⁸, øker imidlertid kildegrunnlaget vesentlig. Men igjen: I stort monn støtter de gjengitte uttalelsene om den unge dikteren og geniet Knut Hamsun Skavlans fremstilling av Hamsun som den fødte etterkommer av de nasjonale dikterikonene Henrik Wergeland og Bjørnstjerne Bjørnson (Skavlan:46, 47, 50, 57 m.fl.). Spørsmålet er om denne litt ureflekterte genidyrkingen av særlig mannlige forfattere og kunstnere i det lille norske kulturelle miljøet også er et typisk norsk og nasjonalt tidsfenomen fra 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet der den unge nasjonen så sårt trengte nasjonale helter og foregangsmenn.

I Skavlans biografi finnes det likevel to personer som stiller seg kritisk til den unge Hamsuns skrifter, væremåte og selvframstilling. Først Bjørnson, indirekte gjennom å ironisere over den unge forfatterens sentimentale stil i *Frida* (antakelig skrevet ferdig i 1879, men ikke utgitt): ”Nei, men gråter den gutten enda, da?” (Skavlan:62). Og ikke minst den norsk-amerikanske professoren Rasmus B. Anderson som til tider hadde svært lite til overs for både Hamsun som person og det han skrev.⁷⁹ I omtalen av boken *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* (1889) nærmest kler han Hamsun naken når den unge og selvbevisste Amerika-fareren harselerer i kjent stil over den engelske hilsemåten ”How do you do?”. ”Språkgeniet” Hamsun og hans engelsk etter over fire år i Amerika er like dårlig som hans skolegrammatikk, viser det seg (Skavlan:124). Skavlan kommenterer ikke Bjørnsons utsagn, men tar Hamsun kraftig i forsvar overfor Anderson ved å bagatellisere den unge forfatterens kunnskapsløshet som ”dette glade Mark Twainske vås” (Skavlan:126) eller omtaler Anderson som en lite ”objektiv meddeler”⁸⁰ (Skavlan:80). Hamsun protesterte også kraftig flere ganger offentlig mot Andersons omtale av ham (sst.).

Om man i Skavlans biografi også er på jakt etter lidelses-toposet, starter i hvert fall ikke boken som en lidelseshistorie:

⁷⁸ Men senere i livet var han altså ikke myndig på dette tidspunktet likevel, Hamsun påstår nemlig til langt oppe i årene at han er født i 1860. Hamsuns alder skulle spille en stor rolle ved et stort pengekrav fra Zahl Hamsun nektet å betale fordi han, ifølge H. selv, ikke var myndig under kontraktsinngåelsen. Jeg tar opp dette senere i avhandlingen.

⁷⁹ Men det var Anderson som fikk han opp av sengen da den unge Hamsun lå ”tæringssyk” hos Jansons i Minneapolis i 1884. Professoren fikk også samlet inne penger slik at Hamsun kom seg over til Norge ”for at dø,” som Hamsun selv uttrykte det (Næss:51).

⁸⁰ Dette er ett av få tilfeller der Skavlan reflekterer over kilders troverdighet.

En lys St. Hans aften, i 1862, kom en båtskyss roende nordover til Hamarøy i Nordland, litt sønnenfor Lofoten. Det var en hel familie av gudbrandsdøler, bønder fra Vågå og Lom, som kom flyttende med alt hva de eide for å slå sig ned på Hamarøy [...]

Det var Knut Hamsuns familie hans far og mor og søsken, morfar, mormor og morbror. Selv var Knut knapt 3 år gammel; hans eldre bror Ole, som dengang var 9 år og nu er over 80, kan ennå huske, hvordan de kom roende til sitt nye hjem i den lyse junikvelden, med nysprunget bjerkeløv i liene og bål ved stranden. Festligere kunde ikke Nordland ta imot sin dikter, på den korte og blussende nordlandsommerens lengste og lyseste dag (Skavlan:5).

Og biografien avrundes slik:

Sansen for utsøkt form var nedarvet hos Knut Hamsun; der var også artistiske anlegg i slekten. Knut Hamsuns ydre: hans utpregede raseansikt og høireiste skikkelse vidner også om slektsforfinelse. Når han går omkring på sin eiendom Nørholm virker han som en odelsherre på sin Gamle ættegård [...]

Det klær Knut Hamsun også å være blitt gammel; han har ennå alltid den gnist av ungdom, som han blev født med og som er hans geni (Skavlan:296 f. og 300).

Det geniale er altså medfødt og stammer ifølge Skavlan fra morsslekten som kan føre sine aner helt tilbake til gammelnorsk tid og storbonden Torgeir hin Gamle på Garmo (Skavlan:10). Det er også inngiftet adel i morsslekten. Knut Hamsun står altså med ett ben i det folkelige og fattige (på farssiden) og ett ben i det bondeadelige og forfinede.

Kombinasjonen gir en norsk dikterhøvdning av kongelig format.⁸¹

Og straks Hamsun forlater Nordland som tyveåring, starter en årelang nedsabling fra den unge litteratens side av alt som er lavt, rått, overflatisk og smakløst. Det være seg salmesangen i Hardanger, den norske bonde generelt, legpredikanter i Vardal, de religiøse svindlerne i Amerika, ja hele det amerikanske åndsliv med alle sine forfattere, med et mulig unntak for Mark Twain. Lars Oftedal i Stavanger er en trankoker og humbugmaker, Thommessen i Verdens Gang en fiff, de ”fire store” overflatiske motelitterater. Og den aller grunneste av dem alle er dramatikeren og farmasøyten Henrik Ibsen, en blott og bar produsent av tremasse, skal vi tro diktergeniet Knut Hamsun som på den tiden bare hadde produsert ett litterært verk av noenlunde kvalitet, nemlig boken *Sult*. Til gjengjeld har verket blitt stående i

⁸¹ Debatten blant norske historikere rundt inngifte av Mette-Marit Tjessem Høyby og Ari Behn i den nåværende norske kongefamilien avdekket noe av den samme tankegangen fra norsk middelalder når det gjaldt inngifte av ”vanlige” folk, dvs. kvinner, i den norske kongeslekten for å gjøre kongen mer legitim. Hårfagre-ættens stammor er antakelig samisk, skal vi tro *Heimskringla*.

verdenslitteraturen og ble helt opp til vår tid lest som kult-bok i New York av unge og søkende forfatterspirer.⁸²

Men i underkapittel 4 i kapittelet *Barndom* av biografien brettes ensomhets- og lidelsestoposet ut i sin fulle bredde der de to første nevnte kildene i innledningen til verkgjennomgangen er helt sentrale, barndomserindringen *Et spøkelse* fra 1898 og artikkelen om Lars Oftedal publisert i *Dagbladet* i 1889:

(1) Men i en barndomsskildring nedskrevet i 1898 ("Et spøkelse") har Hamsun selv fortalt om, hvor vondt han virkelig hadde det:

«Det var en haard Tid for mig, meget Arbeide, megen Bank og sjælden eller aldrig en Time til Lek og Fornøielser. Saa strængt som min Onkel holdt mig blev det lidt etter lidt min eneste Glæde at stikke mig bort og være alene; fik jeg en sjælden Gang en Fritime begav jeg mig da inn i Skogmarken eller gikk jeg op paa Kirkegaarden og vandret mellem Kors og Gravplater, drømte, tænkte og pratet høit med mig selv.

Præstegaarden laa overmaate vakkert til, like ved Havstrømmen Glimma, en bred og storstenet Strøm hvorfra brusset lød Nat og Dag, Nat og Dag. Glimma gikk en Tid paa Dagen Syd, en anden Nord, alt eftersom det var Flod eller Fjære Sjø; men bestandig suste dens evige Sang og dens Vand randt med samme Hastværk av sted Sommer og Vinter, hva Vei den nu end gikk.

Oppe paa en Bakke laa Kirken og Kirkegaarden. Kirken var en gammel Korskirke av Træ og Kirkegaarden var uten Plantninger og alltid uten Blomster paa Gravene; men like ved Stenmuren pleiet at vokse de frodigste Bringebær, en stor og saftig Frugt som stod og suget Næring fra de Dødes fete Muld.» (Skavlan:23 f.)

Skavlan fortsetter:

Den uhyggestemning, som her er slått an, forsterkes gjennom hele beretningen. Hamsun forteller om alle de benrester av lik, som blev gravd op på kirkegården og om en tann, han engang tok med sig for å «fælde den ind i en av de mange underlige Ting som jeg spikket av Træ.» Og så følger en lang rekke av visjoner - ikke drømmer, men syner i våken tilstand som alle går ut på det samme: en uhyggelig mann med rødt fullskjegg og som mangler en tann i overmunnen viser sig gang på gang for gutten og setter ham i den villeste angst: «Han gjorde mine Dager saare ulykkelige, ja ulykkelige til Overmaal. I de Dager var det mig mangan Gang en god liten Glæde at tænke paa at jeg kunde ende min Pine ved at kaste Mig i Glimma ved Flod Sjø.

Saa kom vaaren og Manden forsvandt aldeles.»

Det var mørke og uhygge, som kalte synet frem. Til vinteren viste mannen sig ennu en gang, og tre år efter to ganger til; den siste gang under gode, rolige forhold da manglet ikke tannen i overmunnen lenger. Angsten var endelig forbi. Men Hamsun skriver: «Denne Mand, dette rødskjæggede Bud fra Dødens Land, har ved al den ubeskrivelige Uhygge, han førte ind i mit Barndomsliv gjort mig meget ondt. Jeg har hat mer end en

⁸² Opplysningen har jeg fra en samtale med Robert Ferguson på Hamsun-dagene i 1984. Ferguson mener at Hamsuns 90-tallsliteratur står i en særstilling i hans forfatterskap, og at det stort sett er den som leses i utlandet i dag. Men for noen år siden kom en ny engelsk/amerikansk utgave av Landstryker-trilogien.

Vision siden, mer end et sælsomt Sammenstøt med Uforklarligheter; men intet har grepet mig saa sterkt som dette.»

Så redd som den 11 år gamle gutten var for det skrekkelige syn, kjempet han allikevel hele tiden med det for sig selv - som Hamsun skriver: av angst for «at betro mig til nogen og kanskje senere komme i min Onkels Klør for Historien.» Disse ordene viser tydelig, hvilken skrekk der stod av onkelen; det er vel også denne skrekk, som har fremkalt selve hallusinasjonene. Årene hos Hans Olsen, fra 9 til 14-årsalderen, må ha vært en fryktelig tid for gutten. Stadig skulde han arbeide: mest skrive og hugge ved; han fikk lite mat og var ofte sulten. Underernæringen har sikkert bidratt til angstfølelsene og øket Knuts nervøsitet, både psykisk og fysisk. Hamsun fører senere en stor del av sin «neurasteni» tilbake til sulten i barndommen.

Så fortvilet var Knut over å være hos onkelen, at han en kald vintermorgen gjorde den desperate ting å flykte, i bare skjorten og tretøfler, heter det. Han kom ødelagt og frysende inn på en gård og bad om å få bli der; men han blev oppsporet av lensmannen og bragt hjem til onkelen igjen. Og foreldrene var så avhengige av Hans Olsen, at de ikke torde annet enn å la gutten bli der (Skavlan:24 f.).

Om Oftedal-artikkelen skriver Skavlan følgende:

(2) Et sterkt hat til ufriheten og det tvungne liv hos onkelen meldte sig tidlig hos Knut Hamsun. I de gnistrende artiklene, han i 1889 skrev i Dagbladet om Lars Oftedal, har hatet til onkelen og til ufriheten i barneårene også vakt et hat til den ånd, som slo ham i møte fra Lars Oftedals personlighet:

«Den første Forestilling, jeg har om Lars Oftedal, knytter sig paa en forunderlig intens Maate til en Søndags Eftermiddag i min Barndom. En Søndags Eftermiddag med blaa Himmel og stille, stille Vejr. En Vaaraften med Orfuglespil i Øst, en stor gul Hund paa Los nordefter heierne og en blodrød Sol, som daled ned i Vestfjorden.

Jeg hadde glædet sig saa meget til denne Aften. Ute paa Gaardspladsen stod to Kamerater fra Nabogaarden og ventet paa mig - men jeg skulde læse! Der var kommet et nyt Blad i Huset, *Bibelbudet* fra Stavanger, mange forfærdelige Numre, forfærdelig mange. Jeg læste Oftedal. Jeg sad i en tæt, varm Stue, ved Siden af Mennesker i mørke Klæder, Mennesker som netop havde været ved Kirken, og som nu sad dystre og betænksomme og agtede paa den Helligaands Kalden i deres Hjerter. Lige foran mig stod en stor sort Kakkelovn med uhyggelige Drager paa Dørene, - det var første Gang jeg opdagede, at der var noget uhyggelig ved de Døre. Og udenfor strømmet det fine, hektiske Lys fra Lofotens Himmel. Solen farvet Bladene mellem mine Fingre, der jeg sad; ved hvert Punktum hørte jeg Orhanen oppe i Aasen, ved hver ny Linje saa jeg Hunden fjernere og fjernere, men for hvert nyt Numer, jeg tok fat paa, hørte jeg saa tydelig mine Kamerater hviske mit Navn, og jeg saa dem læne sig frem og kige bange indad mit Vindu. Og der sad jeg.

Jeg læste. Syv Mennesker sad og hørte paa. Det var en Time, to tre Timer af Naadens Tid, en hel Altergang, et Ord fra Gud midt i Heden fra Helvedes Ild - en velsignet Stund, hvori mit Hjerte vred sig, og mine Tilhørere svired i stor gudelig Omgjengelse. Og efterhvert som jeg læste, forsvandt Hunden mer og mer, og Solen sank.» (Skavlan:26)

Og Skavlan oppsummerer slik (med Hamsun) i begynnelsen av underkapittel 5, s. 27:

I fortellingen «Et Spøkelse» om den redselsfulle rødskjeggete, som fylte hans barneår med skrekk slutter Hamsun med å si: «og dog har han (den rødskjeggede) kanskje ikke gjort meg bare Skade. Dette har ofte falt meg ind. Jeg kunde tænke mig at han var en af de første Aarsaker til at jeg lærte at bite Tænderne sammen og gjøre mig haard. I mit senere Liv har jeg nu og da Bruk for dette.»

Sikkert har Knut Hamsuns barneår, så forskjellig fra de fleste gutters, skjerpet hans karakter og satt uutslettelige spor i sinnet (Skavlan:27 f.).

I underkapittel 3 i kapittelet *Bort fra Nordland* har Skavlan, tydeligvis med utgangspunkt i boken⁸³ *Sult* og Tomtegaden 11 (der Hamsun faktisk også bodde en periode på nyåret 1880), gitt en skildring av det kummerlige livet til den unge forfatterspiren som fattigfrans i hovedstaden: ”Da ingenting lyktes i Kristiania, tvang sulten og nøden ham bort fra byen” (Skavlan:65). Etter knappe to år på Gjøvik som veiarbeider og gruskontrollør, tigger Hamsun penger til sin første Amerika-fart og bor i lange perioder gratis eller som ”sekretær” hos norsk-amerikaneren og dikterpresten Kristofer Janson og hans hustru Drude i Minneapolis.⁸⁴ Hovedkapittelet hos Skavlan i denne perioden av Hamsuns liv har tittelen *Trengselsår i Amerika og hjemme*. Hamsun blir imidlertid syk og får diagnosen ”løbsk tæring” og vil reise hjem igjen til Norge. Det samles inn penger igjen for den unge Hamsun, blant annet av Jansons venner. Men allerede i New York, før overfarten til Europa, føler Hamsun seg ”halvveis frisk igjen....” (Skavlan:85). ”Beretningen lyder fantastisk” er Skavlans videre kommentar.⁸⁵

Tilbake i Norge hyrer Hamsun seg omsider inn hos vennen Erik Frydenlund i Valdres og hans mor Kari Frydenlund som var enke. I et senere brev til Erik Frydenlund, som blant annet er gjengitt hos Jul Haganæs i boken *Nu godt Nat min ven – På Hamsuns gjengrodde stier i Aurdal* fra 1982, uttrykker den unge dikteren følgende hjertesukk til sin gode venn: ”Det skulde være bra at faa lidt Valdresluft og Valdresforplejning igjen!”⁸⁶

Oppholdet hos Frydenlunds varer over ett år og Hamsun arbeider med mange skriveprosjekter.⁸⁷ Hamsun føler likevel at han ikke lykkes i Norge og greier å komme seg over til Amerika for andre gang med andres pengehjelp. Ikke engang den siste

⁸³ *Sult* omtales av meg delvis bare som ”bok”, delvis som ”roman”. Mange litteraturvitere mener imidlertid som nevnt at boken er et selvbiografisk verk, slik Hamsun selv påsto. Jeg kommer tilbake til dette senere.

⁸⁴ Et visst erotisk forhold var det nok også mellom fru Janson og den unge Hamsun ifølge flere brev fra denne tiden, jf. særlig brev til Erik Skram 2. juledag 1888 (Næss:98). Men Martin Nag mener at dette var av ren platonisk art i sin bok *Geniet Knut Hamsun – en norsk Dostojevskij* fra 1998. Senere forskning viser at Nag antakelig tar feil her. Drude Janson fridde til den unge Hamsun, men fikk nei.

⁸⁵ Jeg viser her til note 34. Prof. Anderson hadde ikke mye tro på denne dødelige tæringen hos den unge dikteren og sekretæren som hadde hyrt seg inn hos Jansons, men en av filantropiens grunnlover trådte i kraft, jo sterkere lidelse, jo større giverglede og nestekjærlighet – og også denne gangen kom den Hamsun til gode som så mange ganger senere når dikteren var pengelens.

⁸⁶ Brevet er sendt fra Kristiania sommeren 1889 etter en tidligere kontrovers med familien Frydenlund.

⁸⁷ Han flytter først til Kristiania på forsommeren 1886. Her er Skavlan noe unøyaktig.

Atlanterhavsturen tilbake til København sommeren 1888 betalte han selv, venner og kjente tro til og samlet inn penger.⁸⁸

I kapittelet ”*Sult*” og *seier*, fra s. 107, gjengir så Skavlan det man rundt sagt kan kalle grunnmyten i de mange traderte Hamsun-mytene i all litteraturen om Knut Hamsun; møtet mellom det unge, lidende og ensomme diktergeniet og autodidakten Knut Hamsun fra folkedypet i fattig-Norge - og den lærde, akademiske og urbane kritiker og forfatter Edvard Brandes (bror til Georg) i den kulturelle storbyen København. Men opphavsmannen er opprinnelig svensk, og er skrevet flere tiår etter at hendelsen skulle ha funnet sted, og antakelig i forbindelse med Hamsuns Nobelpris i 1920⁸⁹:

(3) Den svenske forfatter Axel Lundegård har i sine erindringer (1924) fortalt at Edvard Brandes den gang gav ham en skildring av møtet med Hamsun. Axel Lundegårds beretning er neppe helt nøiaktig; men den viser allikevel hvor sterkt inntrykk møtet hadde gjort på Brandes:

«Kan De tenke Dem, begynte han da jeg var på redaksjonen i dag kom en nordmann og vilde snakke med mig. Og naturligvis hadde han et manuskript i lommen! Men det interesserte mig fra først av mindre enn mannen selv; sjelden har jeg sett nogen, som har virket mer forkommen. Ikke bare at hans klær var fillet. Men ansiktet! Jeg er ikke ømskinnet, som De vet, men den manns ansikt grep mig.

Jeg tok hans papirpakke. Det var en fortelling, Altfor lang for et nummer av Politiken - det så jeg straks - den vilde ha fylt halve bladet. Og til løpende føljetong under streken var den for kort. Det sa jeg til forfatteren og vilde gi ham manuskriptet igjen. Men i samme øieblikk så jeg uttrykket i hans øine bak lorgnetten.... og kunde ikke bringe noget avslag over mine leber. Jeg lovet å lese pakken, fikk forfatterens navn og adresse. Og så gikk han.

Jeg skjøv alt til side og satte mig til arbeidet igjen. Men jeg kunde ikke bli ham kvitt. Uttrykket i hans dirrende bleke ansikt forfulgte mig. Der var noget ved ham - noget som jeg ikke kunde forklare. Nu forstår jeg det bedre.

Jeg tok hans fortelling med da jeg kjørte hjem. Og efter bordet begynte jeg å lese. Den grep mig straks. Og jo lenger jeg leste, des mer blev jeg grepet. Det var ikke bare talentfullt, som så meget annet. Det var mer. Der var noget som rystet mig. Der var noget av Dostojevski.» (Skavlan:108 f.).

(5) Skildringen av den forkomne Hamsun i Lundegårds erindring etterfølges så hos Skavlan av en panegyriske og velskrevet del (s. 113 til ca. s. 122) om romanen *Sult* som Hamsun først ga ut deler av i november 1888 (29 sider). Boken kom senere ut på Philipsens forlag i København 1890. Hamsun ønsket å være anonym, men ble fort ”avslørt”. Når Skavlan tidligere i biografien har knyttet Hamsuns ”krisetid” i Kristiania i 1880 og 1886 så sterkt til

⁸⁸ Lovise Margrete Doppen i Landstryker-trilogien skaffer seg penger til Amerika-overfarten ved å bedra Edvard, som elsker henne overalt i verden og bare vil ha henne til å bli i Norge. Edvard omkommer senere på havet i et forsøk på å komme over til Amerika for å møte henne igjen.

⁸⁹ Artikkelen i *Svenska Dagbladet* kom ut samme dag som Nobel-seremonien i Stockholm, 10.12.1920.

romanen *Sult*, er det lett å både lese skildringene av Kristiania-tiden, Lundegårds erindring og omtalen av *Sult* ”metonymisk”, altså som deler av et større hele, der delene hver for seg i en viss grad representerer helheten eller forståelsen av en tekstlig og meningsbærende sammenheng. Det er i hvert fall ikke tvil om at Skavlan forsøker å skape en slik helhetlig forståelsesramme.

(6) Oppgjøret med hele den amerikanske kulturen som den omtrent skoleløse fattiggutten fra Nordland gjennomførte i pamfletten *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* i 1889, blir av Skavlan også panegyrisk omtalt, men kanskje først og fremst for det språklige i boken: ”’Fra det moderne Amerikas Aandsliv’ er en tindrende morsom bok – ypperlig skrevet, overraskende i sproget, som sitter stramt som en silkedragt om det overmodige innhold. Det er en av norsk litteraturs vittigste bøker” (Skavlan:122).

Om ELG-toposet til tider preger deler av Skavlans beretning i den del av biografien jeg har undersøkt, er det også et annet trekk ved fremstillingen hos Skavlan som peker i en noe annen retning: Den festglade og beundrede norske dikter som på tross av karrige forhold og få forutsetninger, hadde kjempet seg frem til nasjonal status og berømmelse, altså et slags løvetann-motiv:

Samme år som «Sult» kom ut som bok, blev den oversatt til tysk og utgitt på Fischers forlag i Berlin. Hamsun begynte så smått å bli internasjonal, alt med sin første bok. Det var noget av et eventyr.

Og også selv gjorde Knut Hamsun allerede i disse år, tross sin fattigdom, et inntrykk av noget festlig og overdådig. Især blev han naturligvis fetert i Kjøbenhavn. Han svarte godt til det idealbillede av den ekte nordmann: En høi, lys vikingeskikkelse med skarpskårne trekk, som Bjørnstjerne Bjørnson først og fremst hadde prentet inn i dansk bevissthet. Og den strålende ubendighet, som man uvilkårlig i Kjøbenhavn forlanger av sine norske gjester - og som har fremkalt mer enn én norsk beserkegang der nede - passet godt for Knut Hamsuns humør, når han var på sin høide. En festskikkelse blev han også hjemme i Norge, et stridens tegn, beundret ikke minst av kvinnene. Noget av den samme uvørne, overmodige erobrerglans som der var over hans stil hadde han også selv (Skavlan:128).

(6) Året 1891 var det året Knut Hamsun iscenesatte seg selv som genial norsk dikter, en tilværelsens utlending, et unntakstilfelle, sjelelig forfinet, nervøst vandrende eller reisende fra sted til sted, hudløs, besatt av sjelens brøk-regnskap⁹⁰, full av motsetninger og indre

⁹⁰ Ideen om at sjelen kunne deles opp i brøk-er var ikke Hamsuns egen, han hadde hentet den fra franske og russiske samtidsforfattere, bøkene han hadde i en stor bokkasse. Larsen går grundig inn på dette i sitt første bind.

spenninger, ja på grensen til galskap og selvmord. Hans angrep⁹¹ var rettet så vel mot ”Hoben”, altså vanlige mennesker (som likte å lese romaner), som de fire store norske dikterne, med et lite forbehold for Bjørnson. Hamsuns programskrift *Fra det ubevidste Sjæleliv* kom ut året før og er obligatorisk pensum i nesten alt som er av lærebøker i norsk litteraturhistorie i undervisningsinstitusjonene den dag i dag. De tre foredragene *Norsk Literatur, Psykologisk Literatur og Modeliteratur* var skrevet i Lillesand⁹² og Kristiania samme år. Foredragsturneen startet i Bergen like på nyåret 1891 og endte med de tre berømte foredragene i Kristiania oktober samme år. Foredragene kostet en krone pr. stk. eller to kroner for hele serien. Henrik Ibsen er til stede på de to første foredragene, uten Suzanna (men med den langt yngre pianistinnen Hildur Andersen), likeledes Nina og Edvard Grieg, Fritjof Nansen, Oscar og Fernanda Nissen og en mer eller mindre samlet kulturpresse fra hovedstaden i Brødrene Hals’ konsertsal i Stortingsgaten.⁹³ De andre kveldene er det like stappfullt, rundt 700-800 mennesker som også fyller forværelset til lokalet. Hamsun er klar til slakt, til fademordet⁹⁴, som skal gjøre de litterære storhetene i datidens Norge mindre, og ham selv større. Den logiske tankeslutningen er like banal som den er frapperende: Hvis disse norske litterære geniene som hele nasjonen hadde lært å dyrke de siste tiårene, er så små, hvor stor må ikke da Knut Hamsun være som har avslørt dem så grundig? De ”fire store” rekker Hamsun og hans nye psykologiske diktning knapt til kneet i sjelelige og litterære skildringer, skal vi tro Hamsun selv. De ”gamle” fremstår i foredragene nærmest som åndelige dverger, besatt av moter, typetenkning, stereotyper og litterær opportuniste. Hele den norske litteraturen fra slutten av 1800-tallet er kun ”en simpel Tivolitjener i Døgnetts Tjeneste” (*Paa Turné*:99).

Det er påtagelig hvor edruelig Skavlan er i sin kommentar til disse foredragene. Og Skavlan kjenner innholdet bare som brokker fra romanen *Mysterier*.⁹⁵ Han lar Hamsuns motstandere komme til orde, og ikke uten et komikkens skjær som rammer Hamsun selv:

⁹¹ Marstrander nevner fire kampstadier i Hamsuns liv, og de følger ti-årene fra 1870 og frem til ca. 1910 da han planlegger å bosette seg i Nordland igjen.

⁹² Eller ”Fillesand” som han også kalte stedet, ”et blikstille høirerede med skipperfolk, brændevinssamlag og kirke” (fra novellen *Småbyliv*). I det hele tatt er 90-årene for Hamsun preget av en strøm av twainske utfall, morsomheter og nedsettende bemerkninger om småbyfolk og stedene de bor på. Senere skulle han gjøre dette til mesterskap i sine Nordlandsromaner.

⁹³ Disse detaljopplysningene er bare delvis til stede hos Skavlan, de er hentet fra Larsen og Kolloen.

⁹⁴ ”Fademord” er også tittelen på kapittelet hos Kolloen som skildrer denne foredragsreisen i 1891 nokså inngående.

⁹⁵ Foredragene kom ikke på trykk før i 1960 i boken *Paa Turné*, utgitt av Tore Hamsun. I det hele tatt er interessen for Knut Hamsuns sakprosa et moderne fenomen. Den har i en viss grad også beriket forskningen rundt Hamsuns skjønnlitterære verk.

Forargelsen kom etterpå. Forbitrede innsendere både i «Aftenposten», «Dagbladet» og «Verdens Gang» raste over det frekke i angrepene, og fant det tørst og fremst over alle grenser taktløst av Knut Hamsun å angripe den store Ibsen, som selv var til stede, på den måten. Tilhørerne fikk også sin bekomst, fordi de ikke hadde pepet, men tvert imot klappet. Særlig indignert var «Verdens Gang» - bladet nøide sig ikke med innsendere, men angrep Hamsun i en kort og hvass redaksjonsartikkel, som endte slik: «Hr. Hamsun har knust Europas første Forfattere på samme Maade som han for et Par Aar siden knuste Amerikas forenede Stater - dem han heller ikke kjendte andet til end at de kunde klare sig nogenlunde uden hr. Hamsun. Amerika staaer den Dag idag - ligesaa vore Digtere.» (Skavlan:135).

(4) Når det gjelder brev i Skavlans biografi, er det ikke umiddelbart lett å finne ut av hvilken brevsamling Skavlan har hatt for hånden da han forfattet boken. Men noen håndskrevne brev finnes det faksimiler av (Skavlan:67). Han siterer også fra andre brev, men helt uten kildehenvisninger. Det er altså mulighet for at mange av Hamsuns brevschildringer av sin egen ”elendighet” og ”genialitet” i 1880-årene har påvirket fremstillingen i biografien. Men brevsamlingen Skavlan hadde til rådighet, kan på ingen måte sammenliknes med omfanget av det brevmaterialet som finnes i dag.

Samlet sett må man kunne si at ELG-toposet preger den del av Skavlans biografiske beretning jeg har undersøkt. Og det er Knut Hamsun selv, stort sett, som er kilden. Men fremstillingen brytes mot skildringen av den ukuelige, robuste og nasjonale dikterhelt som har vært så sentral både i den biografiske og litteraturhistoriske tradisjonen i dette landet helt opp mot vår egen tid. Vektleggingen av helt sentrale kilder knyttet til dikteren selv, har skapt mønster for de aller fleste senere biografiske skildringer av Knut Hamsun, skal det vise seg.

5.3 Tore Hamsuns Hamsun-biografi *Knut Hamsun* (1952/1959/1976⁹⁶/1987)

Det er ikke usannsynlig at sønnen Tore Hamsun i mange år hadde planer om å skrive ett eller flere memorerende verk om sin berømte dikterfar. Men det er heller ikke usannsynlig at pengene i familien etter den traumatiske rettsaken i 1947 presset frem en bokutgivelse fra den eldste sønnen slik at gården Nørholm kunne forbli i familiens eie.⁹⁷ Knut Hamsun hadde gjennom et langt forfatterliv etter hvert greid å leve av bøkene sine; etter Nobelprisen i 1920, til og med meget godt. Familien Hamsun var nærmest slått konkurs av den norske staten og det norske rettsapparatet etter at dikteren var blitt dømt til å betale nesten en halv million

⁹⁶ Jeg har valgt denne utgaven som et slags kompromiss mellom den middelaldrende og gamle Tore Hamsun.

⁹⁷ Tore Hamsuns selvbiografi fra 1990 gir støtte for en slik antagelse, men også Marie Hamsuns første erindringsverk.

kroner i erstatning til den norske staten for sin virksomhet under krigen.⁹⁸ Men familien satt på en liten gullgruve ingen kunne ta fra dem, memoarlitteraturen om den store dikterhøvdingen som nødvendigvis måtte komme etter Hamsuns død. Tore Hamsun var også den av dikterens barn som sto faren nærmest, og som kanskje også hadde det mest avklarte forholdet til den stridbare dikterhøvdingen og til tider hustyrannen på Nørholm.⁹⁹

I tillegg til sin egen selvbiografi¹⁰⁰ som kom ut i 1990, ga Tore Hamsun ut seks bøker som omhandlet faren eller familien Hamsun. To av dem er brevsamlinger. Den første monografien om faren kom som nevnt ut så tidlig som i 1941 i Tyskland, på tysk. Den foreliggende biografien er 1976-utgaven som er en bearbeidet 2. utgave av biografien som kom ut i 1959. Denne er igjen en noe forkortet versjon av biografien som kom ut i 1952 med den opprinnelige tittelen *Knut Hamsun – min far*. Siden er det kommet en ny utgave av biografien i 1987 og en paperback-utgave i 1997.

Om Skavlans Hamsun-biografi har romanens fortellende preg og oppbygning, er de narrative eller fiksjonaliserte trekkene i sønnen Tore Hamsuns biografi om faren enda mer utpreget. Sønnen har nærmest diktet seg inn i den unge Knut Hamsuns sjel liv og barndomsopplevelser, en tredjepersonsfortelling med sterke personale trekk eller med sterk intern fokaliserings¹⁰¹. Slik åpner sønnen biografien om faren Knut Hamsun:

Gutten listet seg på tå bort til vinduet og trakk gardinet til side. Det var ikke kaldt lenger nu. Det var vår i været og duggen lå fin og matt på rutene. Han frøs ikke på bena slik som han hadde gjort i vinter, det var lunt i rommet av glørne i ovnen og av den varme pusten til de to andre som ennu lå og sov bortpå benken. Han hørte den rolige pusten og tikkingen av klokken på veggen og den lille lyden av glørne som smuldret og falt sammen inne i ovnen og kastet et svakt rødt lys utover gulvet. Han likte seg så inderlig godt i denne stillheten. Han var ikke det spor redd for den, og ikke for mørket heller, for nu var det snart dag, og med dagen kom alt det han hadde gledet seg til i går (Tore Hamsun:7)

Som hos Skavlan er forekomstene av ELG-toposet i alle mulige varianter omtrent hundre på de sidene jeg har lagt til grunn for undersøkelsen, i Knut Hamsuns liv frem til utgivelsen av

⁹⁸ Summen var på 425 tusen kroner, omregnet i dagens pengeverdi en betydelig sum penger. Men familien greide å beholde gården Nørholm og bor der den dag i dag.

⁹⁹ Opplysningene har jeg fra Tore Hamsun selv da vi møttes under de første Hamsun-dagene på Hamarøy på begynnelsen av 1980-tallet. Vi møttes også senere, i 1984. Tore Hamsun døde under en bilulykke i Spania for noen år tilbake. Nørholm er fortsatt i familiens eie som sagt. Men det er i dag vanskelig å få tillatelse av familien til å besøke for eksempel dikterstuen pga. stridigheter mellom Hamsun-familien og den norske staten når det gjelder forvaltningen av dikterhjemmet som nasjonalt kulturminne, jf. hva som er skapt av museumsvirksomhet rundt dikteren Dostojevskij og Tolstoj i Russland og stedene der de bodde og skrev.

¹⁰⁰ *Efter år og dag*. Selvbiografi (1990).

¹⁰¹ Jeg viser her til Petter Aaslestad's *Narratologi* fra 1999 som bygger på Genettes forskning om fortellerteori.

romanen *Mysterier* i 1892, hos Tore Hamsun frem til 7. kapittel, underkapittel 3 i biografien. Men til forskjell fra Skavlan nedtoner maleren Tore Hamsun skildringen av faren som genial, eller født genial. Tore Hamsun var kunstner selv og visste hvilket slit det lå bak et ferdig kunstverk. Geni-fremstillingen dukker ikke opp før det litterære gjennombruddet i København på slutten av 1880-tallet. Sønnen betoner tvert imot det harde arbeidet som ligger til grunn for suksessen. Dette er en arbeidsseier for en mann med ukuelig pågangsmot og stor tro på seg selv, noe medfødt genialt er det lite å spore i denne biografiske skildringen.

Vi ser da bort fra de to obligatoriske linjene i geni-toposet man kan ane konturene av i flere litterære biografier og litteraturhistoriske verk¹⁰² fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet og som Egeland også er inn på flere steder i sin avhandling¹⁰³. Hos Skavlan er den også svært fremtredende (Skavlan:46, 47, 50, 57 m.fl.).

Den ene linjen knytter seg til dikterhøvdingene i et nasjonsbyggende samfunnsprosjekt, og linjen her er Wergeland-Bjørnson-Hamsun. De tre overtok nærmest den litterære stafettspinnen etter hverandre og utgjorde på mystisk vis et slags hemmelig brorskap som fører nasjonen og den nasjonale kulturarven videre gjennom dikterisk virksomhet av nasjonal og genial karakter.¹⁰⁴

Den andre linjen er den genetiske. Dikterens genealogi viser forbindelse eller røtter tilbake til konge- eller høvdingslekter (av blått blod antakelig). Familien Pedersen og familien Garmotræet fra Gudbrandsdalen (egentlig Ottadalen), Knut Hamsuns slekt på begge sider, er altså to forskjellige typer slekt. Pedersen-familien er en fattigslekt fra ”stussligplassen Skultbakken i Vågå” (Kolloen:15)¹⁰⁵ mens Garmotræet-slekten mener å kunne føre sine røtter direkte tilbake Torgeir hin Gamle på Garmo på begynnelsen av tusentallet, ja til selveste Harald Hårfagre.¹⁰⁶ Ansiktstrekkene hos Garmotræet-folkene blir skildret som ”forfinede”, ”skarpskårne”, ”vakre” osv. ”Selv i meget høy alder, efter et langt og strevsomt liv, viser fotografier av henne [Knut Pedersens mor] et fint og karakterfullt raseansikt” (Tore

¹⁰² Jf. Bull, Paasche og Winsnes *Norsk Litteraturhistorie*, bind 5 fra 1937, s. 272: ”Fra første stund er det Bjørnson og Wergeland som Hamsun følger seg draget av”.

¹⁰³ Ferguson mener også at Hamsun ble presset inn i en slik rolle da Bjørnson døde i 1910.

¹⁰⁴ Den fysiske likheten mellom Bjørnson og Hamsun er også omtalt i Skavlan flere steder. Det er en velkjent vandrehistorie blant norske bygdefolk at Bjørnson antakelig er Hamsuns far, etter en foredragsturne B. skulle ha foretatt i Gudbrandsdalen i 1858. Jeg har ikke avsatt tid til å sjekke historiens validitet. Men er dette korrekt, smelter det nasjonale og det genetiske her sammen på en elegant måte. Hamsuns første stoppested etter å ha reist fra Nordland som tyveåring er Øystese i Hardanger, inspirert av et Wergeland-dikt, samme året besøker han Bjørnson på Aulestad.

¹⁰⁵ Jeg bruker gudbrandsdølen Kolloen her med sin gode lokalkunnskap.

¹⁰⁶ Slektsforskning er en populær virksomhet i bygde-Norge den dag i dag. Mange greier å føre slekten sin helt ned til norsk middelalder på tusentallet, gjennom Svartedauden og uten kirkebøker eller folketellinger. Jo dårligere det står til med slekten, jo større og mer glansfull er fortiden, virker det som. Altså en sport for fattigfne bønder. Knut Hamsuns foreldre var jo rett og slett i ferd med å sulte i hjel i Gudbrandsdalen. Nøden drev dem nordover, og siden reiste flere av barna til Amerika.

Hamsun:13 f.).¹⁰⁷ Hamsun som født genial, kan altså også forstås genetisk ifølge denne tankegangen. Men det geniale er som sagt noe nedtonet hos Tore Hamsun, og det er ikke usannsynlig at sønnen Tore bare kopierer biografen Skavlans beskrivelse av familien Pedersen/Garmotræet her.

Skildringene av den unge guttens lidelser og ensomhet er derimot sterkt til stede, særlig lidelsesmotivet er fremtredende.¹⁰⁸ Skildringen av onkelen Hans Olsens religiøse tyranni og psykiske og fysiske avstraffelser på Presteid er så nærgående, detaljert og følelsesmessig skildret, at en observant leser nesten blir mistenksom. Hvor har sønnen Tore Hamsun dette fra? Har han opplevd noe lignende selv? Har han selv kjent frykten for hustryannen – om ikke fysisk?¹⁰⁹ Den hustryannen moren skildrer i sine selvbiografiske memoarverk og mange brev, for eksempel i brevet til sønnen fra 7. juni 1951:

Jeg vil gjerne forsøke i boken min [*Regnbuen* (1953)] å gi iallfall en antydning av hvordan *hans* mening, hans vilje gjaldt i alle ting. Hvordan han tyranniserte mig og drev mig fra skanse til skanse i ungdommen, fordi jeg på *alle vis* var avhengig av ham – noe han jo sørget for at jeg blev [...] Og jeg vil jo heller ikke gi det bildet av ham, at han med vilje trådte mig utover under skosålene sine, holdt mig i evig angst for hva han kunde finne på, aldri trygghet, i alle år et liv med hjertet i halsen (Tore Hamsun 1990:288).

Men Knut Hamsun selv var i skrift relativt sparsommelig med direkte å utdype disse hendelsene i sitt liv og ofte bagatelliserte han dem.¹¹⁰ Fortellingen *Et spøgelse* er blant annet omtalt som ”opplevede smaating”¹¹¹ i samlingen *Kratskog*.

Men først altså skildringen av tyrannen Hans Olsen, Knut Pedersens barnløse og ugifte onkel og morbror, innleid eller innkjøpt på prestegården på Presteid, småbonde, forretningsmann, bestyrer av folkebiblioteket og poståpner, samt stedets åndelige og religiøse drivkraft med utleie av aviser og religiøse tidsskrifter:

¹⁰⁷ Slike utsagn om rasemessig overlegenhet unnskylder jo ikke Knut Hamsuns nazisme, men setter i beste fall mange av hans uttalelser før og under krigen i en samfunnsmessig og idéhistorisk kontekst.

¹⁰⁸ Men Hamsuns lidelseshistorier knyttet til kronisk pengemangel, har ikke Tore Hamsun mye tro på. ”Min far kunne ikke styre penger.” Utsagnet er fra Tore Hamsun selv på Hamsun-dagene i 1984. Både Nils Magne Knutsen og Tore Hamsun regnet på hvor mye Hamsun egentlig fikk i gaver og lån som ung forfatter omregnet i dagens pengeverdi på disse Hamsun-dagene. Det var ikke småbeløp den unge dikteren greide å sette over styr i løpet av kort tid.

¹⁰⁹ Om Tore Hamsun har kjent en slik frykt, finnes det ikke noe belegg for en slik antagelse i hans selvbiografi fra 1990. Skildringen av faren er både nærgående, beundrende og lojal. Men han er også såpass lojal mot moren at han i hvert fall gjengir *hennes* frykt for ektemannen.

¹¹⁰ Men hendelsene dukker av og til opp i de familiære brevene fra Hamsun, særlig i den lange familiekrisen på 30-tallet, jf. Næss. Også i *Den rettspsykiatriske erklæringen om Knut Hamsun* av Langfeldt og Ødegård fra 1946 (publisert i 1978) er hendelsene også omtalt med Hamsun selv som kilde.

¹¹¹ *Et Spøgelse* er bare en av fem stykker eller fortellinger under *Opplevede Smaating* i *Kratskog* fra 1903.

Knut kom i fast og hardt arbeid fra første dagen, og Hans ble sint og irritert når gutten møtte ham med trass istedenfor hengivenhet. Og så ble det mye bank og lite mat, harde straffeprekener og formaninger fra tidlig til sent.

Når det av og til kunne bli en pause i vedhuggingen og vannbæringen og det andre tunge arbeidet, så var det fordi Hans mer og mer fikk bruk for ham til skrivearbeid på postkontoret. For Hans' arm ble stadig verre og verre. Det var av og til så ille at han hadde vondt for å skrive sitt eget navn.

Skrivearbeidet var noe som bare kunne ha vært morsomt og lærerikt for gutten, når det ikke ble så overdrevet. Men Hans eide ikke tålmodighet. Han var meget oppfarende og falt over Knut med hugg og slag når han skrev feil, og oppmuntret ham sjelden når det gikk godt (Tore Hamsun:21).

Og videre:

Nettene var ofte slemme. Han gråt seg i søvn mangen gang. Hjemlengselen rev i ham, og det var ikke alltid det hjalp å tenke på far og mor som hadde bedt ham bite tennene sammen. Nei, det beste var ikke å tenke på dem der hjemme i det hele tatt. Han hadde det bedre når han, såret og fortvilet, kunne ligge og drømme om hevn over onkelen. Slik ble det etter hvert. Hvorfor var alle så harde og uvennlige mot ham her, og så snille mot ham hjemme? Han lå mangen natt og tenkte på det (Tore Hamsun: 22).

Han tenker på onkelens harde, benete hender, disse skjelvende fingrer som grep, som ristet ham, som klemte slik at tårene spratt av øynene på ham. Onkelens skjelving for som støt gjennom hans egen kropp når hendene grep til. Men de skadet ham jo ikke nok, han ble ikke sengeliggende av det. Og han husker fra dagens skrivearbeid hvordan onkelens lange linjal suste nedover fingrene hans hver gang han gjorde en aldri så liten feil (sst.).

Etter å hugget seg selv i benet med en øks for å slippe unna onkelens mishandling, var Knut Pedersen en kort tid hjemme, men måtte snart tilbake til onkelen for å tjenestegjøre hos ham:

Med sin mektige, gjennemtregende røst, som hittil hadde tonet så praktfullt under salmesangen i kirken hver søndag, kan han fremdeles skrike sine befalinger ut over hele huset. Alt i hans nærhet lyster ordre. De to gårdsguttene, postassistenten, husholdersken, Knut og samejenta Inga, alle så dirigeres de til sine forskjellige gjøremål av denne røsten fra sengen (Tore Hamsun:26).

Men onkelen kan slå fra sengen også:

Plutselig hviner linjalen gjennom luften, en gang, to ganger. Hans har ennu krefter i venstre arm. Linjalen knekker som en fyrstikk mot hodet til gutten. Fortumlet blir han stående. Hans griper tak i armen hans og river ham til seg.

- Jeg skal lære deg å komme når jeg roper!

Neglene skjærer inn i armen hans (Tore Hamsun:27).

Onkel Hans Olsen og den unge Knut Pedersen kom aldri overens, redselen satt for dypt i gutten.¹¹² Sønnen Tore Hamsun fortsetter:

Tvert imot - da Hans skjønnte at gutten blankt avviste hans fredelige tilnærmelser, hevnet han seg på et område hvor han visste at gutten var svak. Det var et siste forsøk, men det var farlig nok: Knut var en tenksom og forstandig gutt, men han hadde et uhyre mottagelig sinn, og Hans var klar over det. Han kunne sitte i timevis hver dag og overfuse ham med oftedalske trusler om død og helvete. Skremsler av groveste og simpleste art. Knut ble tvunget inn i en tankevirksomhet som satte hans fantasi i den voldsomste affekt. Helvete ble stilt opp for ham som en forferdelig realitet, og Gud var et farlig, straffende vesen som han måtte elske.

Hans pinte og plaget ham med alt dette meningsløse og grufulle snakk om Gud og helvete. Og selv om Knut var for sunn og robust til å ta *synlig* skade, så satte alle de uhyggelige ordene spor i hans sinn, mottagelig som han var, sulten og underernært som han hadde vært siden han kom i onkelens hus.

11 år gammel, har han en opplevelse, en visjon, som bare kan forklares utfra den sinnstilstand han var i. Siden skrev han den ned og tok den inn i novellesamlingen «Kratskog» (Tore Hamsun:30).

Opplevelsen tatt inn i denne novellesamlingen fra 1903 er nettopp *Et Spøgelse (Oplevede Smaating)* opprinnelig publisert fem år tidligere og Tore Hamsun kommenterer fortellingen etter som den skrider frem:

(1) «Flere Aar af min Barndom tilbragte jeg hos min Onkel paa Præstegaarden i Nordland. Det var en haard Tid for mig, meget Arbejde, meget Bank og sjælden eller aldrig en Time til Leg og Fornøjelser. Så strengt som min Onkel holdt mig blev det lidt efter lidt min eneste Glæde at stikke mig bort og være alene, fik jeg en sjælden Gang en Fritime begav jeg mig da ind i Skogmarken, eller jeg gikk op paa Kirkegaarden og vandred om mellem Kors og Gravpladser, drømte, tænkte og prated højt med mig selv.

Præstegaarden laa overmaade vakkert til, like ved Havstrømmen Glimma, en bred og storstenet Strøm hvorfra bruset lød Nat og Dag, Nat og Dag. Glimma gikk en Tid paa Dagen Syd, en anden Nord, alt eftersom det var Flod eller Fjære Sjø, men bestandig suste dens evige Sang og dens Vand randt med samme Hastværk av sted Sommer og Vinter, hva Vei den nu end gikk.

Oppe paa en Bakke laa Kirken og Kirkegaarden. Kirken var en gammel Korskirke av Træ og Kirkegaarden var uten Plantninger og alltid uten Blomster paa Gravene; men like ved Stenmuren pleiet at vokse de frodigste Bringebær, en stor og saftig Frugt som stod og suget Næring fra de Dødes fete Muld. Jeg kendte hver Grav og hver Indskrift og jeg opleved at Kors, der sattes op som nye, eftersom Tiden led begyndte at hælde og tilsidst en Stormnat styrted om.

Men var der ikke Blomster paa Gravene saa var der om Sommeren et vældigt Græs over den hele Kirkegaard. Det var saa højt og saa stridt og jeg sad der ofte og lytted til

¹¹² Men den unge Knut Pedersen fikk en fin attest av onkelen når han skulle ut å søke jobb senere i livet. Attesten er undertegnet 30. juli 1875 og lå som vedlegg til et brev til Bjørnson Hamsun sendte fra Kristiania i januar 1880 (Næss:19). Det er derfor mer sannsynlig at Knut Pedersen hadde et mer ambivalent forhold til onkelen, antakelig preget av både hat og beundring. Hans Olsen var tross alt den eneste i familien som hadde greid å "slå seg frem" eller lykkes med noe i livet.

Vinden som sused i dette forfærdelige haarde Græs der rak mig lige op paa Livet. Saa midt i dette Sus kunde Vejrfløjen paa Kirkens Taarn svinge rundt, og den rustede Jærnlyd lød jamrende udover hele Præstegaarden. Det var som om dette Stykke Jærn skar Tænder mod noget andet Jærn.

Naar Graveren var i Arbejde havde jeg mangan Gang en Samtale med ham. Han var en alvorlig Mand og smilte sjælden, men han var meget venlig mod mig og naar han stod og kasted Muld op fra Graven kunde han ofte varsko mig om at nu maatte jeg flytte mig væk, for nu havde han paa Spaden et stort Laarben eller en Døds grinende Pandskalle.

Jeg fandt ofte paa Gravene Knokler og Haartjavser af Lig som jeg saa putted ned i Jorden igjen, som Graveren havde lært mig. Jeg var saa vant til dette at jeg ingen Uhygge følte ved at støde paa disse Menneskerester. Under den ene Ende af Kirken var der en Ligkælder hvor Masser af Ben laa og flød omkring og i denne Kælder sad jeg saa mangan Stund og spikket paa noget eller lagde forskjellige Figurer paa Gulvet af de smuldrende Ben.

Men en Dag fandt jeg paa Kirkegaarden en Tand. »

Slik begynner fortellingen om "Et spøkelse", en fortelling som i besettende uhygge søker sin like selv hos spesialisten Poe.

Knut forteller at han tok vare på denne tannen, det var en sterk, hvit fortann. Han ville bruke den til ett eller annet, file den om og felle den inn i en ting han drev og spikket på. Men samme kveld ser han spøkelset:

(1) «Da banked det paa Vinduet.

Jeg saa op. Udenfor Vinduet, med Ansigtet trykket lige ind i Ruden, stod en Mand. Han var en Fremmed for mig, jeg kendte ham ikke og jeg kendte dog hele Præstegældet. Han havde rødt Fuldskæg, et rødt Uldbind om Halsen og Sydvest på Hovedet. Hva jeg ikke dengang tænkte over, men som siden faldt mig ind: hvorledes kunde dette Hoved vise sig saa tydeligt for mig i Mørket, tilmed fra et sted af Huset hvor ikke engang Halvmaanen skinned? Jeg saa Ansigtet med forfærdende Klarhed, det var blegt, næsten hvidt, og dets Øjne stirred lige imod mig.

Det gaar et Minut.

Da begynder Manden at le.

Det var ingen hørlig, rystende Latter, men Munden aabned sig paa vidt Gab og Øjnene vedblev at stirre som før, men Manden lo.

Jeg slap hva jeg havde i Hænderne og gjennemisnedes fra Hoved til Fod. I det uhyre Gab i det leende Ansigt udenfor Ruden ser jeg pludselig et stort Hul i Tandrækken, - der mangled en Tand. »

Han beskriver hvordan han tross sin redsel ikke på noen måte er sanseløs. Hele tiden, mens han, som stivnet, sto og stirret på den uhyggelige mannen, merket han alt omkring seg: Lyset fra ovnen, kokken som tikket, han var våken, drømte ikke. Visjonen varer ennu et minutt, så forsvinner mannen.

Skjelvende over hele kroppen begynner han å lete etter tannen og finner den til slutt. Han lider alle angstens kvaler, men greier å ta seg sammen. Han løper ut i stallen, hvor han tror gårdsguttene er. Men der er ingen. - Nu er han imidlertid blitt litt modigere. I grunnen synes han det er bra at guttene ikke er til stede. Nu vil han gå opp til kirkegården *alene* med tannen og legge den der han fant den - «derved vilde jeg ogsaa undgaa at betro mig til nogen og kanskje senere komme i min Onkels Klør for Historien».

Han går alene oppover bakken mot kirkegården, nærmer seg muren og kikker inn gjennom porten

(1) «Da synker jeg med en Gang plat i Knæ. Et Stykke indenfor Porten, inde mellem Gravene, stod min Mand med Sydvesten igjen. Han havde atter det hvide Ansigt og han vendte det mod mig, men samtidig pegte han frem, videre frem, opad Kirkegaarden. Jeg tog dette for en Befaling, men jeg turde ikke gaa. Jeg laa der meget længe og saa paa Manden, jeg bad til ham, og han stod urørlig og taus.

Da hændte noget som gav mig lidt Mod igen: Jeg hørte en af Gaardsgutterne gaa og pusle med noget og plystre nede ved Staldbygningen. Dette Tegn paa Liv omkring mig gjorde at jeg rejste mig op. Manden begyndte da at fjærne sig saa smaat, han gikk ikke, men gled henover Gravene, stadig pegende fremad. Jeg traadte indenfor Porten, Manden lokked mig videre. Jeg gik nogle faa Skridt og stansed, jeg kunde ikke mer. Jeg tok med skælvende Haaad den hvide Tand ud af Lommetørklædet og kasted den af al Magt indad Kirkegaarden. I dette Øjeblik svinged Jærnfløjen rundt paa Kirketaarnet, og dens skærende Skrig jog mig gennem Marv og Ben. Jeg for ud af Porten, nedad Bakken og hjem. Da jeg kom ind i Køkkenet sagde man at mit Ansigt var hvidt som Sne....»

Men mannen forsvant ikke med dette. Knut håpet i sin redsel at Mannen kanskje hadde funnet tannen sin, men han kom igjen, mangan kveld og mangan natt. Og han lo med stor åpen munn, hvor der manglet en tann.

(1) «- - Manden vedblev at Komme, men med længere og længere Mellemrum, hele Vinteren. Min haarrejsende Angst for ham tog af, men han gjorde mine Dage saare ulykkelige, ja. Ulykkelige til Overmaal. I de Dage var det mig mangan Gang en liden god Glæde at tænke paa at jeg kunde ende min Pine ved at kaste mig i Glimma Ved Flod Sjø.»

Hele tiden mens dette sto på betrodde ikke Knut seg til en levende sjel. Ikke engang moren fikk vite noe den gang. Knut viste, så liten han var, et fint hensyn til moren, som selv var nervøs og hadde sine anfall av melankoli. Han kjempet sin kamp alene.

Så kom våren, og, med de lyse dagene hele sommeren igjennem, var han også kvitt mannen. Neste vinter meldte han seg igjen - og året etter, men bare en enkelt gang. Knut er etter hvert møte blitt sterkere og sterkere. Spøkelset skremmer ham ikke mer, det blir borte med andre ord, redselen er borte. Sitt siste møte med ham beskriver han slik:

(1) «Jeg gaar en Aften op paa mit Værelse, tænder Lampen og klæder mig af. Jeg vil som sædvanlig sætte mine Sko ud til Pigen, jeg tager ogsaa Skoene i Haanden og aabner Døren.

Da staar han paa Gangen, tæt foran mig, den rødskæggede Mand. Jeg ved at der er Folk i Sideværelset, saa jeg er ikke bange. Jeg mumler højt: - Er du nu der igjen! – Kort efter aabned Manden igjen sin store Mund og begyndte at le. Dette gjorde ikke længer noget forfærdende Indtryk paa mig, men denne Gang blev jeg mer Opmærksom: den manglende Tand var kommet tilstede.

Den var kanskje bleven stukket ned i Jorden af nogen. Eller den havde i disse Aar vundet at smuldre hen, opløse sig til Støv og forene sig med det øvrige Støv, som den var bleven skilt fra – Gud vet det.»

Mannen forsvant for godt og Knut Hamsun ender sin historie med disse ord:

«Denne Mand, dette røds-kæggede Bud fra Dødens Land, har ved al den ubeskrivelige Uhygge han førte ind i mit Bamdomsliv gjort mig meget ondt. Jeg har havt mer end en Vission siden, mer end et sælsomt Sammenstød med Uforklarligheder, men intet har grebet mig saa stærkt som dette.

Og dog har han kanskje ikke gjort mig bare Skade. Dette har ofte faldt mig ind. Jeg kunde tænke mig at han var en af de første Aarsager til at jeg lærte at bide Tænderne sammen og gjøre mig haard. I mit senere Liv har jeg nu og da faaet Brug for dette.»
(Tore Hamsun:30 f.)

Inntil Hamsun-forskningen viser noe annet, må vi regne med at dette er en ”selvopplevd hendelse” fra Knut Hamsuns barndom på Hamarøy. Den har imidlertid vandrehistoriens trekk, og skulle selve historien eller grunnmønsteret av den en gang bli oppsporet av en nitid litteraturforsker i den store mengden av folkelig kolportasjelitteratur fra slutten av 1800-tallet, ville nok ikke alle bli like overrasket. Slik litteratur var også gangbar salgsvare hos den unge Hamsun i de årene han fartet rundt som kramkar i Nordland. Jonas Lie hentet også stoff og motiver herfra, i blant annet *Trold I-II* fra 1891-92.

Men holder vi oss innenfor Tore Hamsuns ”setting” og hans argumenterende fremstilling, blir onkelen Hans Olsen av biografen fremstilt som den klassiske religiøse patriarkat med mer eller mindre klare psykopatiske trekk. Den barnløse onkelen må ha vært helt uten innsikt i barnesinnet, skal vi tro Tore Hamsun. Den hatefulle behandlingen denne religiøse onkelen gir den unge nevøen han har tatt i sin forvaring, har gitt den unge Hamsun varige sjelelige skader – eller posttraumatiske symptomer som det i dag vanligvis heter på fagspråket blant psykologer og psykiatere. Historien om den tannløse mannen med sydvest som oppsøker den livredde, unge gutten om kvelden og natten i hans sovekammer, er slik Tore Hamsun fremstiller det, enten et direkte sinnbilde på onkelen - eller hallusinatoriske frembringelser utløst av den angsten onkelen skapte i den unge gutten ved sine uopphørlige trusler om død og undergang for dem som ikke omvendte seg og travet i flokk med Oftedølene.

Og presten Lars Oftedal kobles så hos Tore Hamsun til overgrepshistorien om onkelen Hans Olsen.¹¹³ Lars Oftedal drev både politisk arbeid og vekkesarbeid landet over på slutten av 1800-tallet, og var den kristne lekmannsbevegelsens ledende kraft i Norge på den tiden:

¹¹³ Tore Hamsun er litt unøyaktig her: Oftedal ble ikke prest i Stavanger før 1880 og da hadde Knut Hamsun forlatt Nordland. Noen år senere ble Oftedal stortingsmann for partiet Venstre.

Oftedal var en skjegget, blodfull kjempe, et vestlandsfenomen, hvis virksomhet ikke alltid kan ha vært Vårherre like velbehagelig. For det er notorisk at pastorens håndspåleggelses hadde ført troende ”søstre” inn i de sørgeligste omstendigheter.¹¹⁴

Men nord i Hamarøy kjente man ikke til disse kjedelige forhold, og i Hans Olsen hadde den mangfoldige prest det forferdeligste redskap. Den invalide mannen sparte ingen innenfor sin rekkevidde. De godmodige og overtroiske nordlendinger ble hundset og jaget og besverget inn i frelsen. Det var et religiøst oppstyr uten like. Hans grep om seg med lange armer, han innfanget endog konfirmanter og skolebarn som han fikk til å vitne knelende på møtene. Også Knut kom blant de utvalgte, og, som de andre fikk han døye adskillig (Tore Hamsun:24).

Så kommer utdraget fra den velkjente Oftedal-artikkelen med en innledning av biografen:

I skriftet Lars Oftedal som blev trykt i Dagbladet i 1889, et år før Hans Olsen døde, gir Knut uttrykk for den avsky han følte for pastor Oftedal, onkelen og hele den ånd de to representerte. Skriftet var et oppgjør med disse folk for en ødelagt barndom:

(2) «Den første Forestilling, jeg har om Lars Oftedal, knytter sig paa en forunderlig intens Maade til en Søndags Eftermiddag i min Barndom. En Søndags Eftermiddag med blaa Himmel og stille, stille Vejr, en Vaaraften med Orfuglespil i Øst, en stor gul Hund paa Los nordefter Aaaserne og en blodrød Sol, som daled ned i Vestfjorden.

Jeg havde glædet mig saa meget til denne Aften. Ude paa Gaardspladsen stod to Kammerater fra Nabogaarden og ventede paa mig - men jeg skulde læse! Det var kommet et nyt Blad i Huset, *Bibelbudet* fra Stavanger, mange forfærdelige Numre, forfærdelig mange. Jeg læste Oftedal. Jeg sat i en tæt, varm Stue, ved siden af Mennesker i mørke Klæder, Mennesker som netop havde været ved Kirken, og som nu sad dystre og betænksomme og agtede paa den Helligaands Kalden i deres Hjerter. Lige foran mig stod en stor sort Kakkellovn med uhyggelige Drager paa Dørene, - det var første Gang jeg opdagede, at der var noget uhyggelig ved de Døre. Og udenfor strømmede det fine, hektiske Lys fra Lofotens Himmel. Solen farvede Bladene mellem mine Fingre, der jeg sad, ved hvert Punktum hørte jeg Orhanan oppe i Aasen, ved hver ny Linje Saa jeg Hunden fjærnere og fjærnere; men for hvert nyt Numer, jeg tok fat paa, hørte jeg saa tydelig mine Kamerater hviske mit Navn, og jeg saa dem lægge sig frem og kige indad mit Vindu. Og der sad jeg.

Jeg læste. Syv Mennesker sad og hørte paa. Det var en Time, to tre Timer af Naadens Tid, en hel Altergang, et Ord fra Gud midt i Heden fra Helvedes Ild - en velsignet Stund, hvori mit Hjerte vred sig, og mine Tilhørere svired i stor gudelig Omgjængelse. Og efterhvert som jeg læste, forsvandt Hunden mere og mere, og Solen sank....» (Tore Hamsun:25).

Bortsett fra en del ortografiske endringer, at ”heier” er blitt ”Aaser” og at kameratene var ”bange” hos Skavlan, er avsnittet om Oftedal-artikkelen hos Tore Hamsun helt identisk med sitatet i Skavlan-biografien.

¹¹⁴ Tore Hamsun har antakelig god dekning for sine grove anklager mot Lars Oftedal. Noen av utroskaphistoriene til presten Oftedal var også mot mindreårige ifølge Linda Nesby i en Hamsun-anmeldelse i *Nordlit* nr. 16, 2004. Hun bygger i hovedsak på Larsen 2, kapittel 6 og 7. Oftedal mistet kappe og krage i 1891, men fortsatte som predikant og avisutgiver tross utuktshistoriene.

I kapittelet *Urolige ungdomsår* er sønnen Tore Hamsun opptatt av å fremheve den sterke påvirkningen Bjørnson hadde på den unge Knut Hamsun: ”Det er først og fremst stilen som betar, det er sproget. Det tar til å krible i ham. Slik vil han lære å skrive – slik skal det gjøres. Det gror et stoff opp i ham” (Tore Hamsun:46). Likeledes omtales ungdomsårene som en læretid, og ofte en tung læretid. Noe født diktergeni er det altså ikke snakk om, selv om forutsetningene for å bli noe stort i den litterære verden er til stede. Det er påtakelig at geni-toposet nesten er fraværende i dette kapittelet mens ensomhets- og lidelsestoposet forekommer hyppig, ofte med flere forekomster pr. side. Ettervinteren i Kristiania 1880 skildres hos Tore Hamsun med direkte klipp fra romanen *Sult*:

(5) «Det begynte at skumre, jeg faldt mer og mer sammen, blev træt og la mig tilbage paa Sengen. For at varme mine Hænder litt strøk jeg Fingrene gjennem mit Haar, frem og tilbake, paa kryss og tværs, det fulgte smaa Dotter med, løsnede Tjavser som la sig mellom Fingrene og fløt utover Hodeputen. Jeg tænkte ikke over det just da, det var som om det ikke kom mig ved, jeg hadde ogsaa nok av Haar tilbake. Jeg forsøkte atter at ryste mig op av denne forunderlige Døs som gled mig gjennem alle Lemmer som en Taake, jeg reiste mig overende, banket mig med flat Haand over Knærne, hostet saa haardt som mit Bryst tillot, - og jeg falt tilbake paany. Intet hjalp, jeg døde hjælpeløst bort med aapne Øine, stirrende rett opp i taket.» (Tore Hamsun:58).

I kapittelet *I Amerika* fortsetter Hamsun sin læretid som litterær foredragsholder og dikter, og det er Mark Twain som er det store forbildet, særlig som foredragsholder og ramsalt ironiker og kritiker av det religiøse hykleriet og dobbeltmoralen i det nye Amerika. ”Han [Twain] river tilhørerne med seg nettopp fordi han taler deres sprog, deres slang, deres vitser. Ofte innholdsløs, men morsom og småmorsom” (Tore Hamsun:67). Tore Hamsun siterer her antakelig fra et brev i forbindelse med utgivelsen av boken og pamfletten *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* som kom ut i 1889.

Hamsuns ”dødsdom” fra legen Thams høsten 1884 i Minneapolis i Amerika er skildret med innlevelse og empati av sønnen. Drude Janson pleier ham daglig, presten Wenaas og flere gode venner kommer på besøk, men professor Anderson som startet pengeinnsamlingen for å få Hamsun til Norge, er ikke nevnt av Tore Hamsun i denne sammenhengen. Den halvveis friske Hamsun i New York på vei mot Norge, skildres som et mirakel av sønnen.

Det er også i disse årene den unge Hamsun starter iscenesettelsen seg selv som ungt geni, og det uten å ha skrevet eller utgitt noe av høyverdig litterær kvalitet. Tore Hamsun har gjennom fire kapitler skildret den unge Hamsuns gryende dikteriske talent og ønske om å bli til noe, hans første famlende litterære forsøk i Nordland på slutten av 1870-tallet med blant annet fortellingene *Den Gaadefulde*, *Bjørger* og *Frida*, hans mange reiser, opplesinger og

foredrag og en til dels omfattende lesing av de norske klassikerne og svensken August Strindberg. Men på side 75 i biografien er det som om Tore Hamsun ikke greier å holde tilbake for det kjempende og stridbare dikteriske geni etter en lang og produktiv tid for den unge Hamsun hos Frydenlunds i Aurdal hele 1885 og våren 1886. Utdraget er hentet fra skissen *På Tourne* som ble trykt i Lars Holst avis *Dagbladet* sommeren 1886, og det er Knut Hamsun selv som har ordet:

(6) «Jeg er et ungt Geni med et Navn saa ukjendt, at ingen Annonseredaktør endnu har kunnet stave det riktig, det er i det hele et Navn som ingen husker at have læst og et af de værste Navn i Verden at gjøre berømt. *Hamsun!* Jeg bruger stadig 5 Minutter paa at skrive disse noksagte Bogstaver for dog at vise Folk, at det verken kan være Hansen eller Hansum eller Hammersund, men simpelthen Hamsun. Jeg kunde fortvile over denne Nødvendighet at maatte grave et saadant nyt Navn ind i Folks Erindring....»
(Tore Hamsun:75 f.).

Tore Hamsun beskriver tonen i skissen som ironisk, men etter mange år med mer eller mindre litterær tørke¹¹⁵, ustanselig på reise- og flyttefot med et tyvetalls adresseforandringer¹¹⁶ siden han forlot Nordland, fra småsted til småsted, fra by til by og land til land, er det også noe rastløst og desperat over tonen i denne skissen¹¹⁷.

I kapittelet 6, *Gjennombrudd*, kommer så den velkjente skildringen av den svenske forfatteren Axel Lundegård, der alle tre topoi samler seg i ett kraftfullt og slående bilde: Den unge Knut Hamsun som ensom, lidende og genial kunstner, som før nevnt selve urmyten i Hamsuniaria gjennom over hundre år. Her litt mer utbrodert enn hos Skavlan, og litt mer effektfull siden den slutter som en dialog. Etter overfarten fra Amerika og møtet med det kultiverte og europeiske København, gjelder det liv eller død for den unge Hamsun som kunstner nå, skriver Tore Hamsun:

(3) Møtet mellem Knut Hamsun og Edvard Brandes er siden skildret av den svenske forfatter Axel Lundegård, som samme aften var gjest hos Brandes og hvor samtalen straks kom inn på Hamsun:

«Brandes kom meg i møte, leende, selvironisk, med et drag av forlegenhet.

¹¹⁵ Lars Frode Larsen har, med støtte i Marstrander, nitid sporet opp Hamsuns mer eller mindre ukjente litterære produksjon fra denne tiden, ting som stort sett kom på trykk i aviser og tidsskrifter.

¹¹⁶ Det finnes en fullstendig adresseoversikt over Hamsuns adresser i Næss' brevsamling.

¹¹⁷ Hamsun skildrer sin (anti)helt August i Landstryker-trilogien som et menneske som sleper røttene etter seg fra land til land og ikke hører noen steder hjemme. Mellom 1879 og 1895 skifter Hamsun adresser over femti ganger, altså gjennomsnittlig over tre ganger pr. år.

- Kan De tenke Dem, begynte han – da jeg var i redaksjonen i dag kom en nordmann og ville tale med meg. Og naturligvis hadde han et manuskript i lommen! Men det interesserte meg til å begynne med mindre enn mannen selv. Et mer forkomment menneske har jeg sjelden sett. Ikke bare at klærne hans var fillet. Men det ansiktet! Som De vet, er Jeg ikke sentimental. Men den mannens ansikt grep meg.

Jeg tok papirpakken hans. Det var en fortelling. Altfor lang for et nummer av Politiken - det så jeg straks - den ville ha fylt halve bladet. Og til løpende føljetong under streken var den for kort. Det sa jeg til forfatteren og ville gi ham manuskriptet tilbake. Men i det samme så jeg uttrykket i øynene hans bakom lorgnetten.... og jeg kunne ikke bringe noe avslag over mine lepper. Jeg lovet å lese denne pakken, fikk forfatterens navn og adresse. Og så gikk han.

Jeg skjøv alt fra meg og satte meg igjen til å arbeide. Men jeg kunne ikke bli ham kvitt. Uttrykket i hans skjelvende, bleke ansikt forfulgte meg. Det var noe ved ham - noe jeg ikke kunne forklare. – Nu skjønner jeg det bedre.

Da jeg kjørte hjem, tok jeg med meg fortellingen hans. Og etter middagen begynte jeg å lese. Den grep meg strak. Og jo mer jeg leste, dess mer grepet ble jeg. Dette var ikke bare talentfullt, som så meget annet. Det var mer. Der var noe av en Dostojevski....

Da jeg hadde lest halvparten av fortellingen, slo det meg at forfatteren gikk er inne i byen og sultet. Det kom over meg en slags skamfølelse, og som en tulling løp jeg til postkontoret og sendte ham ti kroner.

Så gikk jeg hjem igjen og satte meg til å lese videre. Og jo lenger jeg kom, dess mer skamfull ble jeg. Men då jeg kom til slutten, var jeg fullstendig flat. Hør her!

Han tok siste siden av manuskriptet og leste høyt....

Da han igjen la bort de beskrevne bladene, lo Brandes sin lille forlegne latter og sa:

- De forstår at jeg kjente meg flat over min fattige tier?

- Jo, jeg skjønner det.

Han så på meg:

- Hadde De lest historien, så ville De forstått det ennu bedre.

- Er den så merkverdig? spurte jeg. – Hva heter den?

- ”Sult”.

- Og forfatteren?

- Knut Hamsun.» (Tore Hamsun:94 f.).

(4) Tore Hamsun har naturlig nok hatt tilgang til et langt større brevmateriale enn Skavlan. Hamsuns tiggerbrev om penger til meséner, forretningsforbindelser og gode venner er nærmest en egen sjanger, og sønnen har gjengitt flere av dem.¹¹⁸ Fremstillingen av seg selv som en fattig og lidende dikter blir stort sett akseptert av biografen, nøysomhet og ærligheten i pengespørsmål blir understreket, akkurat som hos Skavlan. Men en nøye lesing av brevene kan også føre til stikk motsatte konklusjoner, noe Tore Hamsun åpent innrømmet senere i livet, blant annet på Hamsun-dagene i 1980-årene på Hamarøy (og ikke uten selvironi på vegne av faren).

¹¹⁸ I middelalderens skiftretorikk fantes betegnelsen ”dictamen” for brev som fremsatte administrative behov. Oppsettet var 1. hilsen, 2. trakting etter mottakers gunst, 3. saksfremstilling, 4. søknad eller bønn, 5. avslutning. Hamsuns tiggerbrev har ofte denne formelen, men hvor mye skriftretorikk han hadde lært i sin korte skoletid er uvisst, antakelig svært lite eller ingenting. Men Hamsun hadde antakelig lest andres brev med samme formeloppsett.

I et brev til Erik Frydenlund i 1891 ber Hamsun om mer penger fra en familie han gjennom mange år har levd på og kronisk stått i gjeld til.¹¹⁹ Og det etter han selv har tjent nærmere fire tusen kroner på sin foredragsturne som startet i Bergen samme året. Lars Frode Larsen har i *Den unge Hamsun* fra 1998 (s. 186) en gjennomgang av forholdet mellom datidens og nåtidens pengeverdi. Litt forenklet kan vi regne med at inntektene Hamsun oppgir her, representerte en halv årslønn i dagens samfunn, altså rundt to hundre tusen kroner. I innledningen til bind 3 *Tilværelsens Udlænding* fra 2002 skriver Larsen at Hamsuns gjennomsnittlige pengeforbruk i årene 1891 til 1893 lå på noe rundt 30 000 kroner pr. måned omregnet til dagens pengeverdi. Tore Hamsun innrømmet på slutten av livet at faren var et ødeland når det gjaldt penger.¹²⁰ Utdraget av brevet under er som før nevnt, til Erik Frydenlund, og er hentet fra kapittel 7, *Verdensånd tilhest*. Tore Hamsun kommenterer første linjen i brevet:

(4) «Jeg skriver ikke til dig, uden hver Gang jeg vil laane Penge af dig nu altsaa,» sier Hamsun nokså skamfull. ”Og rent ud sagt, det er det, jeg vil gøre i dag ogsaa, hvis du kan da.

Sagen er: jeg tjente som en Tyrk paa mine Foredrag, men tror du, jeg har noget igjen nu, saa tror du fejl. Jeg tjente henimod 4000 Kr. Nu til Høsten skal jeg ud igjen bl.a. til Trondhjem og Fredrikstad o.s.v. Men jeg skal ogsaa skrive min nye Roman færdig til Jul, og skal jeg faa den færdig, maa jeg slippe at skrive Avisartikler til 10 Kr. Spalten. Jeg tror, Boka skal blive lidt bra, hvis jeg faar sidde med den stadigt, ellers vil jeg ikke love noenting.

Nu er det Spøragsmaal om du kan da. Og om du vil – hvad du forresten nok vil. Jeg kan i Virkeligheden ikke undres paa dig, om du ikke vilde heller i Grunden, for jeg har jo betalt noksaa uregelmæssig og skødesløst hver Gang, jeg har laant af dig.» (Tore Hamsun: 113).

Året før, i 1890, har Hamsun også sendt et av sine mange brev til vennen Erik Frydenlund i Aurdal. Her dreier det seg kuriøst nok om penger Hamsun ønsker å sende nordover til mannen som senere giftet seg med hans store ungdomskjærlighet, Laura Walsø, datteren til handelsmannen på Tranøy. Brevet avsluttes slik:

(4) «Og derfor skal han [ektemannen til Laura] have disse 100, om jeg saa skal ”ta dem ud av Ræva paa den Vonde”, for jeg har lovet det telegrafisk.

Kære, velsigne dig, hvis du kan, saa gør mig denne Tjeneste. Du skal ikke vente til Vaaren efter Tilbagbetalingen dennegang. Svar mig nu straks; jeg er fælt spendt. Din Hams-» (Tore Hamsun: 111).

¹¹⁹ Hamsun sto særlig i gjeld til Erik Frydenlunds onkel. I mange brev tagg han om at onkelen ikke måtte selge boksamlingen hans for å realisere lånet.

¹²⁰ Jeg viser her igjen til uttalelser Tore Hamsun kom med til meg på Hamsun-dagene i 1984.

Erik Frydenlund sendte penger denne gangen også og understøttet således den ”kronisk pengelense” dikteren Knut Hamsun.

Siden Tore Hamsuns skildring av Hamsuns berømte foredragsturne i 1891 er noenlunde lik Skavlans fremstilling, skal jeg helt til slutt sitere fra et utdrag han gir av romanen *Mysterier* som kom ut året etter og der geni-toposet og overmennesket utspiller seg til fulle. Knut Hamsun har ikke latt foredragene trykke fordi han ønsker å bruke noe av materiale i den kommende romanen i sitt angrep på ”fortidens menn”:

(5) «Jeg rakker ikke til alle store Mænd, » sier Nagel, «men jeg bedømmer jo ikke en Mands Størrelse efter Omfanget av den Bevægelse han har faat i stand, jeg bedømmer ham ut fra mig selv, fra min lille Hjærnes eget Skjøn, fra min sjælelige Ævne til at vurdere. Jeg bedømmer ham saa at si efter den Smak jeg faar i Munden av hans Virksomhet. Det er ikke Vigtighed dette, det er et Utslag av mit Blods subjektive Logikk. Det er ikke det det først og fremst kommer an paa at frembringe en Bevægelse, at faa Kingo fortrængt av Landstad i Høivaag Kommune pr. Lillesand. Hva det gjælder er aldeles ikke at gjøre Staahei blant en Hop Sakførere, Journalister eller galilæiske Fiskere, eller at utgi et Skrift om Napoleon petit. Hva det kommer an paa er at paavirke og opdrage Magten, de Utvalgte og Overlegne, Herremenneskene, de Store, Kaifas, Pilatus og Keiseren. Hva hjalp det at jeg gjorde Bevægelse blant Pakket naar jeg allikevel overantvordedes til Korset? Man kan gjøre Pakket saa talrikt at det kan rive til sig et Stykke Herredømme paa Neglerne, man kan gi det en Slagterkniv ihænde og byde det at Stinge og sprætte og man kan æseldrive det frem til at vinde Overtak i en Votering, men vinde Seir, vinde i aandelig Grundværdi, vinde Verden et Hanefjed frem i Utbytte - nei det kan det ikke, det kan ikke Pakket. De store Mandfolk er fortræffelige Konversationsæmner, men den høie Mand, Herrerne, Verdensaanderne tilhest, de maa endog huske sig nøie om for at vite hvem det er naar de store Mandfolk nævnes»
(Tore Hamsun:121 f.).

”Nietzsches røst er tydelig,” skriver Tore Hamsun videre. Likeledes er man fristet til å påstå at den unge Hamsun her nesten er blitt for stor for sin samtid. Skal man søke etter røttene i Hamsuns nazisme, kan man også begynne her. Senere satte han seg som mål å skrive seg rik, han måtte også skrive for ”Hoben”, og hans forakt for vanlige mennesker og hans politiske ekstremisme måtte legges på is eller holdes i tømme, så lenge det lot seg gjøre. Offeret og

bøddelen er siamesiske tvillinger hos Knut Hamsun. Og selvframstillingen hans på denne tiden som ensom, lidende og genial, og særlig tilværelsen som ”ensom” og ”lidende”, blir mer og mer problematisk ettersom livet, den suksessrike diktningen og etter hvert ekteskapene hans skrider fremover. Vi skal i etterordet av denne avhandlingen se at Hamsuns selvframstillingen fra ungdomsårene på mange måter også blir problematisk for ham selv etter som han blir eldre.

Samlet sett må man kunne si at innledningen av sønnen Tore Hamsuns biografiske beretning om faren er like mye preget av ELG-toposet som hos den tidligere biografien Einar Skavlan. Framstillingen av det (medfødt) geniale er imidlertid dempet ned særlig i skildringene av tidlige ungdomsår, mens ensomhets- og særlig lidelsestoposet er mer fremtredende i denne perioden av Knut Pedersens liv. På den annen side er det ”geniale” knyttet til det nasjonale og genetiske like sterkt fremhevet hos Tore Hamsun som hos Skavlan, ja kanskje sterkere hos den førstnevnte. Årsaken kan være sønnens insistering på at faren hadde handlet like nasjonalt som mange andre under den nazistiske okkupasjonen av Norge. Biografien kan slikt sett kanskje også betraktes som et forsvarsskrift for den biograferte.

5.4 Robert Fergusons Hamsun-biografi *Gåten Knut Hamsun* (1987/1988)

Robert Fergusons Hamsun-biografi *Enigma. The Life of Knut Hamsun* kom ut på engelsk i 1987 og i norsk oversettelse året etter. Fergusons utgangspunkt er først og fremst litteratens. Hans opplevelse som sekstenåring av Hamsuns 90-tallsdiktning og prosastil som ”hypnotisk” (Ferguson:10), er selve drivkraften i biografi-skrivingen hans. Nazisten Hamsun som opphavsmann for geniale litterære verker, blir en gåte for Ferguson, en gåte han forsøker å finne et svar på gjennom arbeidet med boken om Hamsun.

Fergusons språkføring og stil er avdempet og nøytral. Det narrative eller romanaktige er så å si helt fraværende. Her er lite av den personmessige genidyrkingen vi til tider kan se i de forrige biografiene, og Hamsuns selvframstilling som ensom, lidende og genial, er relativt lite fremtredende, men ikke fraværende. For Ferguson er Hamsuns status som enestående forfatter først og fremst et livslangt dannelsesprosjekt¹²¹ og et produkt av en enorm arbeidsinnsats og selvdisciplin (et syn som er i overensstemmelse med i hvert fall første del av Tore Hamsun biografi). Der andre ser det geniale og rastløse hos den unge Hamsun, ser

¹²¹ I samtale med Ferguson på Hamsun-dagene i 1984 avslørte han at han selv hadde et liknende prosjekt, nemlig å lære seg flere lands kulturer gjennom språk-, kunst- og litteraturstudier. Ferguson har også skrevet en biografi om Henrik Ibsen bl.a.

Ferguson det eksentriske og humoristiske, sammen med det fatalistiske og stoiske. Og det er etter forfatterens mening først og fremst den amerikanske erfaringen som har vært med på å forme hans spesielle og særegne personlighet, i tillegg til oppveksten i Nordland og et par mentale nedturer særlig i Kristiania og København på 1880-tallet. Ferguson betoner også Hamsuns enorme ærgjerrighet og litterære ambisjoner, til tider brydde han seg verken om hvor han var eller om menneskene han hadde rundt seg. Han hadde en kronisk mindreverdigfølelse for sin manglende utdanning og kulturelle dannelse. Det danner seg i Fergusons fremstilling et bilde av en klassisk oppkomling, en parveny som var rede til å gå over svært langt for å få realisert de litterære ambisjonene sine.

Av de rundt 150 sidene jeg har undersøkt, altså frem til kapittel 8, *1893-1895: Paris, Pan og Strindberg*, har jeg notert et trettitalls forekomster av toposet ”ensom, lidende og genial”. Men flere steder finnes også fremstillinger der Hamsun omtales som ”skråsikker”, naiv eller ”troskyldig” og som ren ”bløffmaker” (Ferguson:78). Ferguson mener også at mange Hamsun-karakteristikk i biografiene om ham er gitt *etter* at forfatteren er blitt berømt og at de er preget av ”idealisering” (Ferguson:102).

Vi har her altså ikke å gjøre med en nesegrus beundrer av personen Knut Hamsun, men antakelig en dyp beundrer av hans diktning og bøker, og særlig hans litterære stil. Det særegne ved Ferguson er hans vektlegging av 90-talls litteraturen og dens subjektive og suggestive stil.¹²² Hamsun som nasjonal fører og nasjonsbygger har han ikke mye til overs for.¹²³ De store realistiske Nordlandsromanene som Hamsun skrev etter flyttingen til Skogheim på Hamarøy i 1911, er bare delvis vellykket, etter Fergusons mening, muligens med unntak for deler av romanen *Markens Grøde* (1917) og *Landstrykere* (1927). Siste bok i Landstryker-trilogien *Men livet lever* (1933) ser han på som mer eller mindre mislykket, likeledes overgangsromanen *Den siste Glæde* (1912).

Likeledes blir det geniale knyttet til den genetiske linje bakover i familien (med påståtte røtter i middelalderens kongedømmer) selvfølgelig helt avfeid som irrelevant, ja ”nostalgisk” og ”skrytende” (Ferguson:15). Geni-toposet knyttet opp mot den nasjonale rekke av store norske geniale dikterhøvdinger som Wergeland og Bjørnson i et nasjonsbyggende prosjekt, er helt fraværende hos engelskmannen. Even Arntzen innvending mot Fergusons

¹²² Da jeg traff Ferguson på Hamarøy i 1985 hadde han ikke startet sitt arbeid med Hamsun-biografien. Og hans interesse for Hamsuns senere diktning var omtrent lik null. Temaet for Hamsun-dagene det året var så vidt jeg husker, ”Hamsun og Nord-Norge” der de store realistiske Nordlandsromanene sto sentralt.

¹²³ Anmelderen Linda Nesby gjør et poeng av dette i *Nordlit* nr. 16, 2004, s. 179. Hun beskriver Fergusons iaktakelse av ”Hamsun som nasjonal fører” som treffende og presis.

biografi i førstnevntes anmeldelse av Jørgen Haugans litterære Hamsun-biografi fra 2004¹²⁴, er således interessant, litt avhengig av hvordan man velger å lese den:

I *Gåten Knut Hamsun* er Robert Ferguson langt mer nøktern enn både Skavlan og [Thorkild] Hansen, men her er problemet at engelskmannen Ferguson mangler innsikt i og forståelse for visse særnorske forhold, og derfor ikke alltid evner å sette Hamsun, verken som menneske eller forfatter, inn i de riktige sosiologiske perspektivene.

Robert Ferguson har på samme måte liten tro på den fattige og lidende sultekunstneren Knut Hamsun som ung mann. Det måtte i tilfelle være som et eksperiment for å se hvor langt askesen og selvplageriet kunne drives og eventuelt hvilke litterære følger det kunne få:

Faktum er at [*Sult*]helten ikke vil forløses, men finner en slags pervers glede i sin forlegenhet i det han fullt ut nyter opplevelsen av utrygghet, hjemløshet, og sult, foruten den sosiale, kulturelle, seksuelle og økonomiske isolasjon som gjerne følger med. Vi får en merkelig følelse av at det hele er villet, at helten spiller med livet som innsats for å se hvor lenge det går, hvor lenge han kan la det gå, hvor dypt han kan synke og hvor mye han kan lide. Fortellingen viser oss en vedvarende flørt med døden og galskapen, som helten kan innlate seg på fordi han vet at han har styrke nok til å trekke seg fra spillet før det krever hele ham (Ferguson:121).

Som de andre biografene behandler også Ferguson romanen *Sult* som en ren selvbiografisk beretning, og det er kanskje en svakhet ved biografien i tillegg den svært sparsommelige verkgjennomgangen han ellers gjennomfører utover i biografien. Hans biografi nærmer seg altså en ren personhistorie, kanskje særlig etter århundreskiftet.

Hamsuns særegne forhold til penger kommenterer Ferguson også. Han antyder at Amerika-turene, særlig den andre, like mye kan oppfattes som en flukt fra kreditorene som frustrasjon over manglende litterær suksess eller utferdstrang¹²⁵. Det er en gåte hvor alle pengene tok veien, skriver Ferguson. ”Kanskje spilte ham dem bort, for han hadde en livslang forkjærlighet for kortspill, og satset alltid høyt – hele ukelønnen på Toten forsvant gjerne i løpet av én natt. Han forklarte at det som tiltrakk ham var risikoen ved å satse, og ikke utsikten til mulig gevinst” (Ferguson:51).¹²⁶

¹²⁴ Anmeldelsen av *Solgudens Fall. Knut Hamsun en litterær biografi* fra 2004 stod i tidsskriftet *Prosa* nr. 1 fra 2005, s. 38.

¹²⁵ Flere litteraturvitere har antydnet at Aksel Sandemoses flytting til Norge også skyldtes frykt for kreditorer.

¹²⁶ Og det er en kjensgjerning at Hamsun spilte bort store deler av formuen til sin første kone på et spillekasino i Ostende våren 1901. I etterkant fulgte det imidlertid en liten strøm av bøker for å forsøke å bøte på skaden.

Men biografien starter med et forord der Ferguson gjør rede for den enorme betydningen Knut Hamsuns diktning har hatt for den moderne vestens diktning. Listen av berømte forfattere er lang:

Ernest Hemingway forsøkte å skrive som Hamsun. Det gjorde også Henry Miller, som kalte Hamsun «Dickens i min generasjon». «Aldri har noen forfatter fortjent Nobelprisen bedre,» skrev Thomas Mann i 1929. Hermann Hesse kalte ham «min Yndlingsforfatter». Russiske forfattere som Andrej Belyj og Boris Pasternak var i ungdommen ivrige Hamsun-lesere, og André Gide mente at han var større enn Dostojevskij. Alle leste ham – Kafka, Brecht, Gorkij, Wells, Musil. Rebecca West skrev at han hadde «de Kvaliteter som tilhører den aller største – en altomfattende viten om Mennesket», og Isaac Bashevis Singer slo ganske enkelt fast at Hamsun «i enhver forstand er den moderne litteraturens far – med sin subjektivitet, sin impresjonisme, sin bruk av det retrospektive, sin lyrikk». I sitt forord til *Sult* skriver Singer videre at «hele den moderne skjønnlitteraturen i vårt århundre kan føres tilbake til Hamsun.» (Ferguson:9).

I kapittel 14, *1927-1933: På berømmelsens tinder: August-trilogien*, utdyper Ferguson over hele seks sider denne betydningen og i hvilken grad omverdenen satte pris på hans diktning. Men Hamsun avslo nesten alle hedersbevisninger, sølvkorset fra Den norske forfatterforening, æresmedlemskap i Kunst- og Videnskapsakademiet, æresdoktorat ved universitetet i Köln, han hadde også avslått Olavsordenen i 1910 og i 1914 fikk æresmedlemskapet ved Düsseldorf Teaterskole samme skjebne. Men æresmedlemskap i Moskva Kunstnertheater mottok han, ”det fineste Teater i verden”, som Hamsun kalte det. Det er som Hamsun selv på sine gamle dager *insisterer* på sin isolasjon og posisjon som outsider, et trekk vi kjenner godt fra hans selvframstilling i ungdomstiden. Og Fergusons biografi innledes med et udatert ”språklig lykketreff” fra den gamle Hamsun: ”I min tid liknet jeg min Kamerater. De har fulgt med Tiden, jeg ikke, nu likner jeg ingen. Desværre. Gudskjelov” (Ferguson:5).

Men Ferguson går også grundig inn på den relativt kranke skjebne Hamsuns diktning fikk i England og i engelske litterære kretser. Det var nærmest slakt på slakt av hans bøker, og Hamsun ba Harald Grieg i Gyldendal ”finne en ny engelsk forlegger fordi han [Hamsun] var misfornøyd med salgstallene i England” (Ferguson:317). Hamsun fanatiske hat til England og engelskmennene kan altså også ha andre og mer prosaiske grunner enn politiske overveielser.¹²⁷

Geni-toposet viser seg altså indirekte her, hvis vi forutsetter at et genialt diktverk må ha en genial opphavsmann. Men det er langt fra sikkert at Robert Ferguson mener det. Det er

¹²⁷ I Stockholm under krigen gikk det historier om at Hamsuns anglofobi skyldtes overgrep i barndommen fra en engelsk ”fiske-lord”. Opphavsmannen var Johan Borgen.

til tider et relativt skarpt skille mellom dikter og verk hos biografen. Hamsun selv påsto jo på slutten av dikterkarrieren at han bare var et redskap for kunsten, og at han var ødelagt som menneske. En høyst moderne tanke av en forfatter en del moderne biografer og kritikere i dag liker å fremstille som reaksjonær og tankeløs.¹²⁸

De tradisjonelle Hamsun-mytene med sine obligatoriske fortellinger og fremstillinger er imidlertid også til stede hos Ferguson, særlig i begynnelsen av biografien. Men møtet med Edvard Brandes i København i 1888 har fått en svært avdempet form. Vi skal merke oss at Lars Frode Larsen har fått en særskilt takk av Ferguson først i boken når det gjelder Hamsuns mindre kjente sider i ungdomstiden – og det var på dette tidspunkt ikke åpenbart at Lars Frode Larsen ville gi ut noen Hamsun-biografi i det hele tatt. Det skulle vise seg senere at mange av Hamsun-mytene ikke holdt vann, og det er stort sett Larsens enorme forskningsinnsats vi kan takke for at vi kan revidere mye av det som har vært sagt og skrevet om den norske dikteren de siste hundre årene.

Men Ferguson går god for Hamsuns fremstilling av tiden hos onkelen Hans Olsen på Presteid:

Forfattere skryter gjerne av at de har hatt en forferdelig barndom, men Hamsun hadde det faktisk ganske fryktelig. Onkel Hans var 42 år gammel da Knut kom til ham. Han led av *paralysis agitans*¹²⁹ og var delvis lam og bundet til stolen mesteparten av tiden. Siden høyrearmen skalv betraktelig, hadde han lært seg til å skrive med venstrehånd, men sykdommen gjorde ham stadig verre. Med jernhard hånd forsøkte han å omskape nevøen til et redskap for sin egen svake og sykelige kropp. Gutten skrev ned tallene i postboken mens onkelen satt ved siden av med en lang linjal. Straks Knut gjorde en feil, suste linjalen ned over knokkene hans. Ikke sjelden sprutet blodet, og engang brakk linjalen da tyrannen slo gutten i hodet. Når Knut forsov seg, ble han vekket av at onkelen stakk stokken sin innunder armen hans, og løftet den brått opp. Arbeidsdagene var lange, han måtte føre bøkene, hjelpe til på gården, hugge ved og levere ost. Det var derfor ikke gått mange dagene før han både fryktet og hatet onkelen. Senere i livet hevdet han alltid at han var underernært på Presteid, og måtte gå sulten til sengs i alle de fem årene han bodde der. Han selv skulle alltid påstå at dette var årsaken til den ”neurasteni” som plaget ham gjennom hele livet (Ferguson:18).

Det er opplagt Tore Hamsun som er Fergusons kilde her. Men troverdigheten av denne svært inngående skildringen av onkelens voldsutøvelse, må det være lov å stille et spørsmålsteget ved. Personlig tviler jeg på at dette er kommet fra Knut Hamsun munn eller hånd – det er verken hans stil eller lynne som ligger bak denne skildringen. Det er sønnen Tore Hamsun her som lar fantasien og romanforfatteren løpe av meg seg. Påtakelig er det også at Ferguson går

¹²⁸ Jeg tenker da først om fremst på Jørgen Haugan og en del marxistiske litteraturkritikere.

¹²⁹ Diagnosen er usikker, jeg skriver et annet sted at det kan være Parkinson.

over til å omtale sin hovedperson med fornavn slik Tore Hamsun konsekvent gjør det i skildringen av disse ungdomshendelsene.

Deretter følger i god Hamsun-biografisk tradisjon utdraget av ”novellen” *Et spøkelse* der Hamsun ”gir en overbevisende skildring av hvor ensom og ulykkelig han var på prestegården”:

(1) Flere år av min barndom tilbrakte jeg hos min onkel på prestegården i Nordland. Det var en hård tid for mig, meget arbeide, meget bank og sjælden eller aldrig en time til leg og fornøjsler. Så strengt som min onkel holdt mig blev det lidt efter lidt min eneste glæde at stikke mig bort og være alene, fik jeg en sjælden gang en fritime begav jeg mig da ind i skogmarken, eller jeg gikk op paa Kirkegaarden og vandret om mellem kors og gravpladser, drømte, tænkte og prated højt med mig selv (Ferguson:19).

Deretter kobles på igjen på tradisjonelt vis overgrepssituasjonen til artikkelen om Lars Oftedal. Og Ferguson bruker det samme utdraget som Skavlan og Tore Hamsun med noen få ortografiske forandringer. Ferguson betrakter også artikkelen som så sentral i forståelsen av Hamsuns barndom, at han tar med et ekstra avsnitt fra Oftedal-artikkelen:

(2) Den første Forestilling, jeg har om Lars Oftedal, knytter sig paa en forunderlig intens Maade til en Søndags Eftermiddag i min Barndom. En Søndags Eftermiddag med blaa Himmel og stille, stille Vejr. En Vaaraften med Orfuglespil i Øst, en stor gul Hund paa Los nordefter Aaserne og en blodrød Sol, som daled ned i Vestfjorden.

Jeg hadde glædet sig saa meget til denne Aften. Ude paa Gaardspladsen stod to Kamerater fra Nabogaarden og ventet paa mig - men jeg skulde læse! Der var kommet et nyt Blad i Huset, *Bibelbudet* fra Stavanger, mange forfærdelige Numre, forfærdelig mange. Jeg læste Oftedal. Jeg sad i en tæt, varm Stue, ved Siden af Mennesker i mørke Klæder, Mennesker som netop havde været ved Kirken, og som nu sad dystre og betænksomme og agtede paa den Helligaands Kalden i deres Hjerter. Lige foran mig stod en stor sort Kakkelovn med uhyggelige Drager paa Dørene, - det var første Gang jeg opdaged, at der var noget uhyggelig ved de Døre. Og udenfor strømmet det fine, hektiske Lys fra Lofotens Himmel. Solen farvet Bladene mellem mine Fingre, der jeg sad; ved hvert Punktum hørte jeg Orhanen oppe i Aasen, ved hver ny Linje saa jeg Hunden fjernere og fjernere, men for hvert nyt Numer, jeg tok fat paa, hørte jeg saa tydelig mine Kamerater hviske mit Navn, og jeg saa dem læne sig frem og kige bange indad mit Vindu. Og der sad jeg.

Jeg læste. Syv Mennesker sad og hørte paa. Det var en Time, to tre Timer af Naadens Tid, en hel Altergang, et Ord fra Gud midt i Heden fra Helvedes Ild - en velsignet Stund, hvori mit Hjerte vred sig, og mine Tilhørere svired i stor gudelig Omgjængelse. Og efterhvert som jeg læste, forsvandt Hunden mer og mer, og Solen sank.

Jeg læste og læste; det tog slet ingen Ende. Store brutale Ord, som fyldte helt min Mund, lange haarde Sætninger som tok Vejret fra mig, summed om i mit Hoved, kastedes ut i Stuen og gjenglød fra Væggerne. Den kære, fremmede Mand i Stavanger pinte mig usigelig; jeg vilde virkelig ikke elske ham, jeg vilde ikke engang læse hans Blade mer, naar jeg blev stor; han var en tyk, sort Mand, som ganske sikkert pinte Fluere,

naar han var alene; aa, jeg haded ham, han sværted selve Solen, den kjære Mand i Stavanger (Ferguson:20).

Men der Ferguson følger Skavlan og Tore Hamsun, i skildringen av dikterens barndom og tidlige ungdomsår, går beretningen en noe annen vei når vi nærmer oss Hamsuns gjennombrudd som forfatter. ”Dødsdommen” og ”tæringssykdommen” Amerika i 1884 blir skildret i et nøkternt språk av Ferguson: ”Han var ikke verre enn at han kunne reise alene” (Ferguson: 74). Og de to kapitlene om tiden i Amerika fra 1882 til 1884 og fra 1886 til 1888 (kapittel 3 og 5) er langt mer fyldig, velskrevet og dyptpløyende enn hos Skavlan og Tore Hamsun. Her får vi blant annet skildringer av Hamsuns til tider svært iøynefallende eksentrisitet¹³⁰, det harde, til tider nådeløse livet på prærien, men også Hamsuns filosofiske og religiøse grublerier.

Men urmyten om den utstøtte og geniale sultekunstneren Hamsun i København høsten 1888 er hos Ferguson bare blitt en anekdote på linje med mange andre, skildret i et avdempet språk, og opphavsmannen Axel Lundegård er bare nevnt i noteapparatet bak i boken:

Som i feber produserte han rundt 30 sider helt nytt stoff og tok dem med til Edvard Brandes, redaktør for avisen *Politiken*, og bror av Georg Brandes. Brandes ville lese igjennom manuskriptet og ba forfatteren komme tilbake neste dag for å høre hva det ble til. Da Hamsun hadde takket og skulle til å gå, fikk nok Brandes medlidenhet med den unge mannen som formelig glødet innenfor de loslitte klærne, for dansken grov i lommen og la fem kroner i hånden hans. (13) Episoden fremstår forkledd i den fullstendige utgaven av *Sult*. Brandes leste fortellingen – som i alt vesentlig utgjør del to av romanen - og ble mektig imponert. Dagen etter kunne han fortelle Hamsun at den nok var for lang for *Politiken*, men at han skulle få Carl Behrens til å trykke den i *Ny Jord*.

Novemberutgaven av tidsskriftet skapte sensasjon i de litterære kretser i København og Kristiania, og ble utsolgt på tre dager. Alle snakket om fortellingen. Men det fantastiske er at Hamsun som jo var besatt av drømmen om berømmelse, og så inderlig ønsket å prege sitt avtrykk inn i verden, hadde insistert på at fortellingen skulle utgis anonymt. Ingen visste derfor hvem forfatteren var (Ferguson:107).

Spørsmålet for mange Hamsun-interesserte er om Hamsuns oppførsel i denne saken og på denne tiden kan betegnes som kalkulerende koketteri, eller om det selvutleverende stoffet i *Sult*-skildringen utløste en slags panikk hos forfatteren. Effekten av tilsløringsforsøket var i hvert fall stor. Den unge dikteren Knut Hamsun var på alles lepper i de fleste nordiske litterære kretser, og invitasjonene ble etter hvert mange, dørene sto åpne for den unge Hamsun

¹³⁰ Hamsun hadde i lange perioder under Amerika-oppholdene langt hår og gikk alltid barbert inne, pipen var festet i et stativ ved sengen slik at han slapp å holde den når han røykte. Filosofiske verker var en del av hans yndlingslitteratur.

og de litterære jernene glødet som aldri før. Ferguson kommenterer forholdet et par sider senere:

Alt ved Hamsuns dikterstil – den bevisste tvetydigheten, jongleringen med løgn og sannhet sammen med erkjennelsen av, og forsøket på, å gjenskape sinnets beregnende stemme – har hele tiden fordrevet visse lesere og skapt mistro til både forfatteren og mennesket Knut Hamsun (Ferguson:109).

Hva man uansett måtte mene, vi kjenner lett igjen fenomenet i våre moderne medieverden. Det mangesinnede (multifrene¹³¹), mennesket som glir inn og ut av roller, skaper seg om og opptrer med forskjellige og ofte motstridende personligheter, alltid manipulerende mediene og menneskene rundt seg i en jakt, ikke på identitet, men *mange* identiteter.¹³² Ifølge mange trendforskere og intellektuelle i dag vil det multifrene, tilpasningsdyktige og ”ytrestyrte” mennesket greie seg langt bedre i fremtidssamfunnet enn det ”indrestyrte” mennesket med en fast personlighet og integritet. Kanskje det nettopp er dette trekket ved Hamsun som fortsatt gjør ham så interessant også for mange av dagens unge mennesker?

Selv om Ferguson er tilbakeholdende med å fremheve genialiteten og ensomheten til Knut Hamsun på denne tiden, finnes det også sitater som ikke skjuler hva slags personligheter Hamsun ønsker å skildre og fremstille, her i forleggeren Albert Langens språkdrakt: ”Helten i Mysterier er en Charlatan, et patologisk Fænomen halvt paa Grænsen af Geni og Galskab, forfulgt gennem 516 Sider, aldrig tabt af Syne. Hver time af hans Dag er beskrevet” (Ferguson:136).

En skal også merke seg at i skildringene av Hamsuns foredragsturne i 1891 trekker Ferguson i langt sterkere grad frem Hamsuns antifeminisme samt hans erotiske tiltrekning på en del kvinnelige tilhørere - enn den unge dikterens selvframstilling som genial og misforstått outsider i det litterære norske landskapet. Særlige Hamsuns livslange antifeminisme er så å si ukommentert hos Skavlan og Tore Hamsun.

Betraktningene og refleksjonsnivået hos Robert Ferguson og med den nøkterne språkdrakten de er ikledd, er av en helt annen karakter og på et helt annet litterært nivå enn hos de forrige biografene jeg har behandlet. Ferguson ”dukker under” Hamsun selvframstilling i hans unge år, en framstilling de tidligere biografene til dels har latt seg styre av, enten i ubevisst hang til stereotyper som ELG-toposet eller av forlagsmessige eller

¹³¹ Jf. note 25 om begrepet ”multifreni”.

¹³² I jeg-romanen *Sult* (1890) opererer Hamsun med tre jeg-instanser, et fortellende og refererende jeg og et opplevende og handlende, det siste er igjen delt i et kontrollerende og et mer impulsivt jeg. Det er blant annet dette litterære og ironiske grepet, der jeg-instansene spiller opp mot hverandre og truer med å undergrave teksten, som gjør romanen så moderne, ifølge bl.a. Atle Kittang, Ferguson og Larsen.

pekuniære grunner. Engelskmannen avslutter, etter min mening, sin til dels vellykte biografi om Knut Hamsun slik.:

Hamsuns egentlige emne som forfatter var menneskesinnet og hvordan det virket. Fordi han var i stand til å beskrive sitt eget med en så stor grad av nøyaktighet og innsikt, er hans beste romaner – *Sult*, *Pan* og *Mysterier* – forblitt bemerkelsesverdig tidløse. Deres hovedpersoner besatte interesse i seg selv, og den skjulte virkning det han sier og gjør har på andre personer [sic], gjør ham til en særskilt passende helt mot slutten av det tyvende århundre. Hans syn på personligheten som et villet påfunn, og folk som skuespillere i sin egen rolle, foregriper vår egen fascinasjon av image-kulten. Oppdagelsen gjorde ham kynisk – også slik er han moderne – men ikke motløs. Som han fortalte Langfeldt:

Fra jeg begynte tror jeg ikke det finnes i hele min produksjon en person med en slik hel, rettlinjert herskende evne. De er alle uten såkaldt «karakter», de er splittet og oppstykket, ikke gode og ikke onde, men begge deler, nuanserte, skiftende i sitt sinn.

Og slik er utvilsomt jeg selv.

[...] Videre kan man ikke tenke på fascismen uten at paradoksene dukker frem igjen. Fascismen er humørløs og hater livet; Hamsun hadde sannelig et desillusjonert forhold til livet, men han hatet det ikke. Tvert imot elsket han det, og om og om igjen klarer han i sine bøker å gi inntrykk av at bare det å være i live er en vidunderlig ting, selv om alt sammen er sjofelt og banalt. Bemerkelsesverdig få store forfattere har så overbevisende som han klart å uttrykke denne bevisst anti-tragiske visjonen av livet. Dessuten var han uhyre morsom, og han kunne le av seg selv og sine pretensjoner på en måte som virker nokså uforenlig med fascismens pompøse selvhøytidelighet. Fascisme dreier seg om lydighet og uniformering; men for ham var retten til å være seg selv det mest grunnleggende krav i livet. Han hatet kommunismen like høyt som kommunismen hatet ham; og likevel føler man at om han hadde fått oppleve å leve under fascismen, ville han snart ha funnet seg selv i like store vanskeligheter som om han hadde levet i et hvilket som helst kommunist-regime. I det hele tatt var han en uvanlig mann som unndrar seg enkle kategoriseringer. Hva man trygt kan si om ham er at han var en stor forfatter, og at hans bidrag til skrivekunsten har vært kolossal. Håndverksmessig sett var han en av de mest innflytelsesrike og oppfinnsomme litterære stilister de siste hundre år. Det finnes knapt en levende forfatter i Europa eller Amerika som ikke bevisst eller ubevisst står i gjeld til ham (Ferguson:435 f.).

5.5 Lars Frode Larsens Hamsun-biografi bind 1, *Den unge Hamsun* (1998), og bind 2, *Radikaleren* (2001)

Lars Frode Larsen innleder sitt første 600 siders bind *Den unge Hamsun (1859-1888)* fra 1998¹³³ med et forord og en innledning om Hamsun-mytene. Tore Hamsun ble høsten 1952 beskyldt av Dagbladets anmelder for å plagiere Skavlans Hamsun-biografi i sin nyutkomne biografi om faren. ”Kritikken lå klart opptil beskyldningen for plagiat – lånt stoff” (Tore Hamsun 1990:251)). Tore Hamsun tok det tungt, men fikk energisk støtte av forfatteren Aksel Sandemose som imidlertid frarådet ham å forfølge saken.

Ved skriving av biografier har forfatteren i hovedsak tre virkemidler til rådighet i sitt arbeid: Utvelgelsen av stoffet (fremskaffet ved gjennomgang av kildematerialet), synsvinkelen eller vinklingen i behandlingen av det utvalgte stoffet - og til slutt språket eller de litterære virkemidlene som tas i bruk (Larsen 1:20).

Det er påtakelig hvor likt det utvalgte stoffet er i de tre behandlede biografienes første del, som jeg har tatt for meg, kanskje med et forbehold for Amerika-skildringen hos Ferguson. Skildringen er kronologisk og stort sett er alle kildene jeg nevner i innledningen i verkjennomgangen med, og ofte i den samme rekkefølge (det er også flere henvisninger til disse kildene enn dem jeg har valgt å ta med). Beskyldningen mot Tore Hamsun om plagiat er overdrevet, og antakelig var det Skavlan selv som sto bak, ifølge Sandemose (Tore Hamsun 1990:251 f.). Men når vinklingen av stoffet heller ikke avviker i særlig grad (Skavlan noe mer panegyrisk, Tore Hamsun til tider dramatisk og Ferguson neddempet beundrende), skiller ikke biografiene seg fra hverandre i dramatisk grad.¹³⁴ Det narrative eller fiksjonaliserte er også såpass sterkt til stede i de to første at biografiene nærmer seg ordinære dannelsesromaner. Her skiller Ferguson seg ut, og refleksjonsnivået og den språklige kvaliteten hos engelskmannen er som sagt på et helt annet nivå enn hos de norske forgjengerne. Bruker vi M. Kendalls kategorisering av biografier som jeg har vist til tidligere, ligger Tore Hamsuns biografi nærmere kategorien fiksjonalisert biografi, Skavlans kanskje mer tolkende, mens Ferguson nok må betegnes som en standard-biografi, altså et sted midt mellom den rent informative biografi og fiksjon presentert som biografi (men ikke faksjon¹³⁵). Antallet ELG-topoi avtar

¹³³ Som sagt det første av i alt tre bind. Det andre bindet kom i 2001, *Radikaleren*. Det tredje i 2002, *Tilværelsens udlænding*. De to siste med undertittelen *Hamsun ved gjennombruddet*.

¹³⁴ Marstrander vegret seg også for å kalle Fergusons arbeid for ”kritisk vitenskaplig forskning” (Larsen 1:514).

¹³⁵ Begrepet ”faksjon” er ifølge Lothe nært relatert til dokumentar-romanen.

gradvis ettersom biografiene nærmer seg vår tid. Men de er markant til stede, direkte eller indirekte, nettopp fordi biografene så tydelig står på skuldrene til hverandre og i så stor grad velger samme skrivemåte og fremstillingsform, og da mer eller mindre kritisk til Hamsuns selvframstilling som ensom, lidende og genial.

Lars Frode Larsen biografi(-utsnitt¹³⁶) er av en helt annen type enn forgjengernes. Her har vi rett og slett med en kritisk, *vitenskaplig* litterær biografi å gjøre. Den er til tider også en rent informativ biografi som forsøker å unngå bastante tolkninger, men en eller annen form for tolkning ligger jo alltid til grunn for den nødvendige seleksjon og komprimering av stoffet. Det argumentative element ved den metonymiske sammenstillingen av ”spøkelsesfortellingen” og ”Oftedal-fortellingen” er imidlertid helt fraværende hos Larsen. Larsen har et helt annet siktemål enn å videreformidle eller kolportere Hamsun-myter, sanne eller løgnaktige¹³⁷. Hos ham skal de etter hvert mange Hamsun-mytene få bryne seg mot et vell av nypløyd kildemateriale det har tatt biografen årtier å spore opp og gjennomgå.¹³⁸ Vi snakker altså om et vitenskaplig livsverk, ikke en til dels hastig levert biografi, der høstsølget skal rekkes og forlagskonsulenter og marked tilfredsstilles. Vi snakker rett og slett om en helt annen type biografi, en annen sjanger, vitenskaplig sakprosa i et kjølig, nøkternt og avveiende språk der alle detaljene til tider kan virke noe utmattende. Dette gjelder særlig resepsjonshistorien til Hamsuns bøker som Larsen går grundig inn på. Å telle eventuelle ELG-topoi i en slik fremstilling blir meningsløst. Larsen går jo grundig til felts mot mytene som danner bakteppet for slike framstillinger av den unge Knut Hamsun.

For å si det svært forenklet: Nesten ingenting stemmer når det gjelder personen Knut Hamsun og hans familie i de biografiske framstillingene vi har frem til Lars Frode Larsens biografiske 3-bindsværk. Disse tidligere biografiske verkene støtter seg også stort sett på dikterens egen selvframstilling og familiære tradisjoner. Fødestedet er galt¹³⁹, sitt eget fødselsår oppgir Hamsun galt flere ganger i livet, den stolte bondeslekten (med røtter tilbake

¹³⁶ Han tar altså bare for seg den unge Hamsun frem mot det litterære gjennombruddet på begynnelsen av 1890-tallet (1893).

¹³⁷ Larsen bruker begrepet ”myte” i betydningen ”utbredt og sammenfattende fortolkning av et større sakskompleks eller tidsrom”. Han presiserer at mytedannelse nødvendigvis ikke må være løgnaktig, men fordi den er utvelgende, ”kan den – som i Hamsuns tilfelle – ende i løgnen om man unngår å gjøre den til gjenstand for nærmere gransking” (Larsen 1:514).

¹³⁸ Vi snakker her også om kirkebøker og folketellinger, kommunale arkiv og fylkesarkiv, norske og amerikanske aviser mellom 1875 og 1888 (som ”ville ta flere levealdere” å gjennomgå) samt tidsskrift og publikasjoner man vet Hamsun har bidratt med stoff til (Larsen 1:516).

¹³⁹ Hamsun er ikke født på Garmotræet i Lom som Skavlan og Tore Hamsun skriver, men i Våga 4. august 1859 (på gården Skultbakken eller Viste), men han er døpt i Garmo kirke i Lom 28. august samme året. Kirken er revet, men står i dag på Maihaugen på Lillehammer.

til Hårfagre-slekten på morssiden) var ikke annet enn en jordløs pariakaste eller ”innerster”¹⁴⁰ som måtte, om ikke tigge, så fikk de i hvert fall mat fra andre gårder i hjembygda før de ble tvunget til å flytte nordover – i ren og naken nød. Begge onklene er av tidligere biografier helt skjevt fremstilt gjennom en ”sosial dekkoperasjon” (Larsen:34) som har pågått i årtier og i flere slektsledd helt frem til Tore Hamsun. Knut Hamsun bedriver så å si hele livet et spill, en slags biografisk lek med ”Litteratursnuskerne” han bare har forakt til overs for. Til direktøren i Gyldendal, Harald Grieg skriver han følgende når forlaget vil ha noen fotografier av fødestedet hans: ”Jeg har netop fra to forskjellige Kanter faat uhyre vidnefaste Meddelelser om at jeg er født baade på Lom og Vaagaa [...] Bare det nu blir god Raad paa Penger igjen, saa faar jeg vel en Statue – kanskje en Ryttestatue – baade på Lom og Vaagaa (Larsen 1:30). Til Edvard Brandes opplyser han i 1888 at han er ”født paa Havet” (sst.).

Den ”lidende” og ”sultende” Hamsun svømte til tider i store honorarer, pengegaver og lånte penger og var mer velstående enn mange andre samtidige forfattere, kjente og ukjente. Gaven eller lånet fra den mektige Zahl på Kjerringøy, kan i verste fall også forstås som et rent svindelforsøk fra Hamsuns side, skal vi tro nyere Hamsun-forskning¹⁴¹. Et lån han bevisst eller ubevisst løy om senere¹⁴² og aldri betalte tilbake. Svensken Axel Lundegårds berømte Hamsun-beretning har ikke funnet sted slik Lundegård har fremstilt den. Ja tiden i København ved det litterære gjennombruddet høsten og vinteren 1888/89 blir helt skjevt fremstilt i de mange brevene Hamsun skriver på denne tiden. *Sult*-beretningen farger tydeligvis brevene hans. Den ensomme og lidende kunstner på kvisten fører i denne tiden også et svært aktivt sosialt liv med tidens ledende nordiske litterære og kunstneriske elite, pengene flommer til tider, likeledes alkoholen på Café Bernina¹⁴³ og andre steder i København. Alle dører står åpne for den storslåtte, djerve og ordrike Amerika-fareren. Den geniale outsider med forakt for ”Hoben” har nærmest carte-blanche i flere tidsskrifter og aviser. I *Dagbladet* er mange av hans artikler førstesideoppslag uke etter uke, særlig i forbindelse med oppgjøret med Lars Oftedal og splittelsen av partiet Venstre.

Mange i samtiden oppfattet også den unge Hamsun som en bløffmaker, ja en litterær svindler og en storskryter. Men Knut Hamsun gikk kraftig i rette med dem, i en strøm av brev, artikler og anklager. Og han brukte alle språkets virkemidler, fra humoren, ramsalt ironi til det

¹⁴⁰ Faren forsøkte å drive gården Skultbakken i Våga, men måtte gi det opp. På Garmotræet bodde de i en periode i eldhuset som i dag drives som Hamsun-museum på Garmo. Marstrander bruker betegnelsen ”deklassert eller proletarisert storbondeslekt”.

¹⁴¹ Jf. note 50.

¹⁴² Jeg viser her til et brev i Tore Hamsuns selvbiografi, s. 215, der faren skal hjelpe sønnen med data om seg selv.

¹⁴³ Kaféen er i dag kontorlokaler og ligger omtrent midt i Strøget. Bare navneplaten er igjen foran trappen opp i 2. etg. Nabogården har imidlertid en vinforretning med navnet ”Bernina”.

helt perfide. Og mange av ettertidens kritikere og flere av biografene har merkelig nok i stort monn gitt ham medhold i sin selvframstilling. Geniet hadde rett, hans motstandere tok feil. En slik handlemåte er forståelig når vurderingene gjøres i ettertidens lys og også i lys av Hamsuns oppsiktsvekkende litterære karriere. Det er ikke lett å argumentere mot en litterær Nobelpris i Norge, særlig ikke når det er en av ens egne landsmenn det dreier seg om. Men Larsens ønsker i større grad å se Hamsun med samtidens øyne, han vil snu "kikkerten" som han skriver flere steder.

For å vise hvordan Lars Frode Larsen har arbeidet med Hamsun-mytene, kan det være interessant å se på hans forord og innledning om nettopp mytene og historikken rundt Knut Hamsun:

Den stadig tilbakevendende diskusjon i norsk offentlighet om Knut Hamsun har ikke alltid vært basert på historiske kjensgjerninger. *Den unge Knut Hamsun (1859-1888). En studie i hans personlige og idémessige utvikling* fremskaffer tryggere grunn å stå på. Arbeidet er biografisk anlagt, med en historisk-kritisk analyse av dikterens ungdom og oppvekstår der sosiale, kulturelle, religiøse, politiske og litterære perspektiver (særlig de tre siste) blir vektlagt.

Det foreliggende verk er en lettere revidert versjon av min avhandling med samme tittel, forsvart for den filosofiske doktorgrad ved Universitetet i Oslo høsten 1998. Biografien er en populær genre, men i akademisk sammenheng – og kanskje særlig innen litteraturvitenskapen – blir den sett på med skepsis. Den som er interessert i denne mer teoretiske og metodiske side av saken, vil ha utbytte av å lese innledningen (Larsen 1:5).

I innledningen kommer så en 11 siders historikk om Hamsun-mytene. Han tar også for seg den vitenskapelige litterære biografi som sjanger, samt metode og kildebruk. De første avsnittene er såpass instruktive at jeg siterer dem i sin helhet:

I en kritikkhistorisk oversiktsartikkel, *Critical Attitudes to Knut Hamsun, 1890-1969*, beklaget Ronald G. Popperwell i 1970 mangelen på «academic professionalism» i det biografiske studiet av dikteren (474:17). Han etterlyste «a biography which sheds the cosiness of Skavlan and the family piety of Tore Hamsun». I en tilsvarende artikkel noen år senere om *Gammal och ny Hamsun-forskning* fremhevet Thure Stenström det som «en svår brist» at Hamsun-forskningen manglet «en sammanhängande framställning av privatpersonen Hamsun, som er på en gang tillförlitlig och fullständig» (510:48). Ifølge Stenström ville dette medføre «problem i det fortsatte Hamsun-studiet oavsett dess inriktning». På slutten av 1980-tallet skrev Hamsun-forskeren Jan M. Marstrander i sin avhandling, *Livskamp og virkelighetsoppfatning*, at «Fremfor alt er savnet av en samlende kritisk-vitenskapelig Hamsun-biografi følbart» (415b:22).

Den unge Knut Hamsun (1859-1888). En studie i hans personlige og idémessige utvikling er et forsøk på å avhjelpe det savn som Popperwell, Stenström, Marstrander og andre har følt. Innenfor rammen av de innholdsmessige og tidsmessige begrensninger

som tittelen angir, vil det bli gitt en historisk-kritisk analyse av dikterens ungdom og oppvekstår der bl.a. sosiale, kulturelle, religiøse, politiske og litterære perspektiver (særlig de tre sistnevnte) vil bli vektlagt. Hamsun vil bli fulgt gjennom de varierende miljøer han kom i kontakt med i sin omskiftelige tilværelse i Norge og utlandet og sett i lys av disse. Spesiell oppmerksomhet vil bli rettet mot de eventuelle holdningsmessige endringer som kan observeres i perioden. Det vil samtidig bli lagt vekt på å finne frem til flest mulig dokumenterbare og verifiserbare data om den unge Knut Hamsun (Larsen 1:11).

I kapittelet 2.2, *I sin onkels hus*, tar så Larsen for seg den bastant negative omtalen, ja mytene rundt onkelen Hans Olsen på Presteid der nettopp de to første kildene jeg har nevnt i innledningen i verkgjennomgangen, kapittel 5.1, er helt sentrale (dvs. ”spøkelsesfortellingen” og Oftedal-artikkelen). Som tidligere nevnt, finnes også de samme uttalelsene eller den negative omtalen av denne onkelen i *Den rettspsykiatriske erklæring om Knut Hamsun* fra 1945, samt i boken *Paa gjengrodde Stier* (1949). Larsen tar for seg tre sentrale forhold ved det han kaller ”onkel-myten”, årsakene til overflytningen, tidspunktet og varigheten, samt oppholdets betydning ”vurdert på bakgrunn av hva man vet om årsaker, varighet osv.” (Larsen 1:49).

Tore Hamsuns dramatiske skildring av onkelens Hans Olsen kyniske spill og utnyttelse av en familie i nød med hensikt å kapre seg gratishjelp på Presteid, finnes det ikke belegg for ifølge Larsen. Ikke den romantiske dyrkingen av broren Ole Olsen, kalt Vetletræin, heller. Det var Vetletræin som hadde satt gården over styr i Ottadalen med sin alkoholisme, sitt usvevende liv og mange ”løsninger” og sin gjeld. Den utflyttede Hans Olsen var i realiteten familienes redning. Årsaken til flyttingen av Knut Pedersen fra forpaktergården Hamsund, var rett og slett ren nød. Knuts far, Peder, betalte forpakteravgift, men hadde ikke lån på gården.¹⁴⁴ Og søsteren Sophie hadde bodd hos onkelen en tid før broren Knut flyttet dit. Å sende barn til fostring hos barnløse slektninger var også helt normalt i det gamle bondesamfunnet. Historikeren Sverre Steen er kilde her, ifølge Larsen.

I Tore Hamsun første utgitte biografi *Mein Vater* fra 1940 bekrefter Knut Hamsun selv fremstillingen over, nærmest ved en glipp, legger Larsen til. Knut Pedersen bodde også permanent hos onkelen i to år, fra 1872-74, ikke i fem år som det står i alle tidligere Hamsun-biografier. Det er skoleprotokollene på Hamarøy som gir belegg for disse konklusjonene fra Larsens side. Dette virker også mer rimelig ettersom det er mer skrivehjelp å få fra en 14-15-åring enn en 8-9-åring, og mye av arbeidet var nettopp skrivning fordi onkelen delvis var lam og også innehadde stillingen som poståpner og bibliotekar. Var forholdet mellom onkel og

¹⁴⁴ 25 år senere greide faren å kjøpe gården, kanskje med hjelp fra penger han hadde fått av sønnen i forbindelse med Hamsuns ”lån” fra Zahl 6-7 år tidligere?

nevø så hatefullt som tidligere biografer beskriver, hvorfor bruker da Hamsun onkelens attest fra juli 1875 i sine mange søknader senere i livet der Knut Pedersen anbefales på det beste og omtales ellers i svært positive vendinger:

(4) Foreviseren heraf Knut Pederson har for mig i noget over 2 Aar forestået og fungeret som Poståbner i Hammerø i Salten, og at han i den Tid var villig paapasselig og oprigtig er det mig herved en sand Fornøielse at kunne meddele, ligesom at han ogsaa var meget kvik og rask i sine Forretninger, samt at han efter min og mange Forstandiges Formening har meget gode Evner. Jeg tør således herved anbefale ham paa det bedste. 30. juli 1975. H. Olsen (Larsen 1:53).

Larsen kommenterer dette forholdet ved å vise til dikteren August Strindbergs svært negative omtale av sin egen familie, mens søsteren som vokste opp i samme hjem, syntes de hadde det riktig bra.

(2) Den samme hamsunske subjektivisme ser vi i Oftedal-artikkelen, der Hamsun forteller hvordan Lars Oftedal hadde formørket hele hans barndom og ungdom. Larsen dokumenterer imidlertid at hendelsen Hamsun beskriver i artikkelen, ikke kan ha forekommet før årsskiftet 1872/73, altså året før han forlot onkelen for godt. Og Vestfjorden som den blodrøde solen forsvinner i i Oftedal-artikkelen, kan man rett og slett ikke se fra Hamarøy prestegård.

Biografene har altså latt seg forføre av Hamsuns ekspressive subjektivisme. På den annen side er det godt belegg for Hans Olsen korporlige avstraffelser av den unge gutten. Men noe unikt er jo ikke dette i datidens barneoppdragelse og skole, alle barn ble antakelig utsatt for dette i mer eller mindre grad. I skolene var det rett og slett en del av pedagogikken, og korporlige eller fysiske avstraffelser ble ikke forbudt ved lov i norske skoler før langt utpå 1900-tallet, i spesialskolene ikke før opp mot vår tid.¹⁴⁵

Hvor kommer så dette vedvarende og livslange hatet mot onkelen fra hos den voksne Knut Hamsun? Ifølge Larsen ble onkelen Hans Olsen en sjelelig hoggstamme for den unge Hamsun for å holde sitt eget foreldre-glansbildet intakt. For hvordan kunne foreldrene akseptere at gutten forble hos onkelen når han hadde det så vondt? Han flyktet jo flere ganger, hogg seg i foten, men ble likevel sendt tilbake onkelen på Presteid? Vi vet at ektefellen Marie også stilte dette spørsmålet til ektemannen, men fikk bare unnvikende svar.

Larsen viser her til Amy van Markens Hamsun-forskning som, med utgangspunkt i den amerikanske psykoanalytiker Edmund Berglers teorier, opererer med begrepet ”injustice

¹⁴⁵ Jeg viser her til Befring-utvalgets uttalelse vedr. påståtte overgrep i barnevernsinstitusjonene, innstillingen ligger ute på Internett.

collector” med fokus på det hun kaller ”avvisningssituasjonen”. En ”injustice collector” har et regressivt adferdsmønster der han/hun så å si samler på urettferdigheter eller fremprovoserer avvisninger som en slags masochistisk handling. Adferdsmønsteret ble dannet i barndomsårene som et slags sjelelig forsvar for et ”ulovlig” morshat. Ingen barn kan bære ikke å bli elsket av sine foreldre, særlig ikke sin egen mor. Knut Hamsun snakket pent om sine foreldre, ja særlig om sin mor hele livet, men kom verken i sin fars begravelse i 1907 eller i morens i 1919. Dette forholdet er ikke kommentert av noen Hamsun-forsker tidligere.

Martin Nag gir Lars Frode Larsen full støtte i sin bok *Trojka. Nye Myter* fra 2002 i kapittelet om Hamsun-myter, fra s. 134: ”Den gode Hans – en støttespiller, en lojal onkel; men han er blitt til den onde onkel Hans; delvis ved hjelp av Knut selv, da han gjorde onkelen til en litterær person, for å ha et Nordland å se Lars Oftedal i relieff mot...”¹⁴⁶ Så gir Nag til beste all den flotte litteraturen Hamsun fikk lese i onkelens bibliotek, noe som nok stimulerte ham til å bli den forfatteren han senere ble.

På den annen side: Kan gode motiver fra onkelens side unnskyldt eventuelt årelangt korporlig overgrep mot den unge Hamsun? Veien til helvete er brolagt med gode forsetter, som det heter. Larsens og Nags argumentasjonen her kan i verste fall virke noe søkt, men en moderering av ”onkel-myten” i Hamsun-litteraturen var kjærkomment, og det er bare Lars Frode Larsens forskningsinnsats vi har å takke for denne nye innsikten. Men alle forskere står på hverandres skuldre, og ”jeg har ikke stått nederst,” som Larsen uttrykker det i innledningskapittelet i *Den unge Hamsun*.

Når det gjelder ”dødsdommen” Hamsun fikk i Amerika i 1884 foregikk det både på det tidspunkt og i ettertid en lang brevkorrespondanse (som Larsen delvis dokumenterer) mellom Hamsun, vennene og litteraturinteresserte kulturpersonligheter om forløpet av historien og alvoret i den. Sykdommen utløste som kjent, penger til hjemreise for den unge og ”døende” dikteren.

Hamsun er i alle år innbitt, ja manisk opptatt av at professor Andersons bagatellisering av historien ikke skal få feste seg som sannhet, ja at Anderson opptrer ”meget humoristisk” og at han hadde falt for ”selvskrytets fristelser” ved at han hjalp Hamsun osv. (Larsen 1:335, 337). Forsøket på å ta fra Knut Hamsuns hans ”lidelser”, utløste et så voldsomt engasjement hos dikteren at det nesten er påtakelig. Hvorfor så hårsår, så mange år i etterkant? Hamsuns

¹⁴⁶ Marstrander skriver at psykoanalytikerens Braatøy er den som går lengst i å betone de traumatiske virkningene av onkelens harde behandling av den unge Knut Pedersen, mens Øyslebø er ”den som går lengst i å avdramatisere dem” (Marstrander:63f.).

siterte uttalelser over er rundt 25 år etter at hendelsene hadde funnet sted, og debatten dukket opp flere ganger, årtier etterpå.

Med fare for å bli spekulativ, vil jeg formulere noen tanker som nok er utløst av Larsens berettigede skeptisisme til de mange Hamsun-mytene. Onkelen Hans Olsen påvirkning på den følsomme og begavede unggutten Knut Pedersen må ha vært stor, ja i høy grad antakelig helt avgjørende for en del av de trekk og adferdsmønstre vi ser hos dikteren gjennom hele livet. Opprøret mot det religiøse ”tyranniet” ser vi ikke bare i de mange artiklene Hamsun formulerte om dette, særlig Oftedal-artiklene, men også i romanen *Sult* fra 1890 (særlig i de første utgivelsene av boken - i senere utgaver fjernet Hamsun en del av dette). Man kan folkelig sagt si at Bibelens budskap nok ble ”banket inn” i den unge gutten, hvis vi ikke bare skal låne øret til Hamsun selv, men også ta i betraktning de kilder fra Hamarøy som støtter Hamsuns fremstilling her, og de er flere¹⁴⁷.

Hamsun kunne i hvert fall sin Bibel. Særlig i året 1884 i Amerika holdt han flere foredrag om særlig det gamle testamentet.¹⁴⁸ Romanen *Sult* kan også sees som en Job-pastisj, der den evige plagede og misforståtte unge dikteren inntar en Job-positur i evig kamp mot livets tilskikkelser eller Guds enorme makt og prøvelser for å teste hans utholdenhet og kampvilje, eller for Jobs tilfelle, hans gudstro.

Skal vi tro ikke bare Knut Hamsun igjen, men også flere andre kilder som Larsen viser til, er bildet som gis av onkelen og gården og poståpneriet og det lille biblioteket han driver¹⁴⁹ på denne tiden følgende: Hans Olsen på Presteid styrer etter hvert *hele* husholdet med alle de religiøse oppbyggelsesmøtene sine, men *også* med sykdommen og lidelsene sine. Hans vilje er lov, og jo sykere han blir, jo vanskeligere blir han.¹⁵⁰ Hamsun lærer leksen i livet om at sykdom og lidelse også har sekundære gevinster. Lidelsen kan brukes til noe, til makt og selvhevdelse. Hamsun brukte mange en gang senere livet sin egen lidelse, påstått eller reell, til å hente penger ut av folks lommer i en grad som nesten er frapperende. I Amerika, særlig hos Jansons, fikk han også god innføring i hvordan man bruker lidelsestoposet eller offerrollen til å høste pekuniære fordeler. Ja hele kristendommens historie er full av vitnesbyrd om effekten av dette retoriske ”trikset” eller denne fremgangsmåten. Man undres ofte i hvilken frapperende grad de kristne og mange filantropiske organisasjoner har lyktes

¹⁴⁷ Kolloen viser til klokker- og lærersønnen Georg Olsen og prestesønnen Johannes Nicolaisen.

¹⁴⁸ Jeg viser her til Larsens kildefortegnelse s. 565 i Larsen I.

¹⁴⁹ Hans Olsen drev også handel med stoffer, han var utlært skredder.

¹⁵⁰ Kolloen viser til kilder som viser at Hans Olsen hadde problemer med å få seg hus på Hamarøy fordi han var så ”vanskelig” å ha med å gjøre. I Segelfoss-bøkene (1913-15) utvikler det seg en ”rå” maktkamp mellom den halvt lamme Per på Bua og sønnen Theodor: ”Oppe på stueloftet lå Per på Bua selv og døde aldrig. Det var et under så langvarig han blev endda han minket svært på den lamme siden og fik en vissn kvinnehånd og kvindefot istedetfor de gode lemmer han hadde hat.” (*Segelfoss By* (1915), s. 204, Samlede verker, bind 6).

med dette og fortsatt lykkes i dagens opplyste og sekulære samfunn. I noen land er det til og med blitt en hel liten industri mange mennesker lever av.¹⁵¹

(5) I hele Hamsuns 90-talls litteratur er det også en dyp understrøm av dette lidelsestopset, og for lesere som er svake for slikt, er det som et narkotikum, man får rett og slett ikke nok. Dette kan kanskje også være en av grunnene til, i tillegg til den språklige opplevelsen, at det nettopp er Hamsun-romanene fra denne tidsperioden som leses om og om igjen av mange Hamsun-beundrere.

(3) Når det gjelder Axel Lundegårds berømt beretning fra høsten 1888, som Larsen gjengir i original svensk tekst, kan Larsen slå fast at Lundegård rett og slett må huske feil (Larsen 2:34). Det gjelder både selve hendelsesforløpet og den teksten Brandes skulle ha lest av *Sult*-manuskriptet. Teksten finnes rett og slett ikke i utgaven av *Ny Jord*, men ble offentliggjort senere. Det vil ta altfor mye plass å gå inn på Larsens inngående behandling og dokumentasjon her, og det kan stort sett leses i kapittel 2, *Sult og suksess*, fra s. 32 i *Radikaleren* (2001). Forholdet mellom danskene Carl Berhens, redaktøren av tidsskriftet *Ny Jord*, avismannen og kritikeren Edvard Brandes og forleggeren Gustav Philipsen var preget av både konkurranse og tidvis samarbeid, og hendelsene rundt *Sult*-utgivelsen var langt mer sammenvevd og kompleks enn det tidligere biografer har gitt til kjenne. Antakelig skal mesteparten av æren for at det første *Sult*-fragmentet ble utgitt, tilfalle Berhens, ikke Brandes¹⁵².

Men Hamsuns rir mange hester på denne tiden og henter penger ut av mange folks lommer, både ved salg av bokrettigheter, men også i rene tiggerbrev til velstående menn, som den unge dikteren var en mester i. Brevet skrevet på kvisten i St. Hansgade 18 på Nørrebro til den norske forleggeren Johan Sørensen 2. desember 1888 er i så måte i særklasse (sitatet er fra omtrent midt i brevet):

(4) Jeg sidder her paa en Kvist, hvor det blæser gennem Væggene; her er ingen Ovn, næsten intet Lys, blot en eneste liden rude opp i Taaget. Jeg kan heller ikke godt gaa ud nu, siden det blev koldt, det er for smaat med Klæder [...] Med Madvarer har det ogsaa været saa rent galt; mange Gange i Sommer har det været ganske ude med mig – Edvard Brandes har reddet mig et Par Gange; saa har jeg skrevet lidt i ”Politiken” for, hva jeg har faaet af Brandes, saa har Pengene gaaet imens – og det samme har været det samme. Saa blir man jo lidt forkommen tilsidst, ganske mat; saa kan man ikke skrive godt, og saa stikker man bare i at græde, naar man ikke faar det til” (Larsen 2: 60).

¹⁵¹ Det er et ordtak som sier at smarte mennesker kan deles i to, de som er i stand til å tjene mange penger, og de som er i stand til alltid å ha korrekte og riktige meninger og holdninger. Men de *aller* smarteste er de som er i stand til å tjene masse penger på å ha de riktige og meste sympatiske meningene.

¹⁵² Ifølge Larsen var Brandes for sent ute da han endelig ønsket å utgi det.

Larsen kommenterer brevet slik: ”Dette skrives altså av en mann som kort tid i forveien har mottatt 100 kroner fra forleggeren Gustav Philipsen – et beløp som alene var nok til 500 middagsmåltider eller 20 måneders husleie – og som også hadde mottatt andre honorarer. Nylig hadde han tatt seg råd til en rekreasjonsreise til Sverige” (sst.). Men pengene kom. Sørensen sendte Hamsun prompte 200 kroner, ett sted mellom 10 000 og 20 000 kroner alt ettersom man beregner det i dagens pengeverdi.

I Øystein Rottens bok *Vårt København* fra 2000 i kapittelet *Genever og Nattevaagen* gir forfatteren også et noe annet bilde av den unge norske, ”lidende” og ”ensomme” dikteren som nettopp hadde kommet fra Amerika. Og Rottem som Hamsun-forsker har selvfølgelig lest første bind av Larsens biografi og hans kritiske gjennomgang av de mange Hamsun-mytene.¹⁵³ Men bind 2 fra Larsen som omhandler denne tiden i København, er ikke utkommet ennå:

I dagene opp mot jul går det over stakk og stein. Stuckenberg og fru Ingeborg Pamperin inviterte ham, Behrens, Winkel-Horn, Skram og frue likeledes. Alle hadde vært til stede på foredraget [i Københavns studentersamfunn i Badstræde 11, ikke langt fra Cafe Bernina, kvelden 15. desember 1888], og etterpå ville de gjøre stas på ham, de ville ha ham hjem til seg, de ville varte ham opp. Det gleder ham, men det avleder ham fra det som ellers opptar ham dag og natt [...]

Han takker ja til Skrams og tilbringer julaften hos dem. Da er han allerede i ferd med å skli ut. Han har plaget seg selv nok [...] Dagene fram mot jul ligner en eneste lang rangel. Han takker nei til Stuckenberges invitasjon [...] ”...jeg er virkelig halvt ødelagt af Genever og Nattevaagen. Jeg har været ude 9 Nætter næsten i Træk, nu bagefter begynder mine Nerver at ture Jul ganske paa egen Haand” (Rottem 2000:136).

Det verserer mange historier om Hamsuns ville festliv i København, slår Rottem videre fast, ”hvor meget de er til å stole på, er vanskelig å si, men at det mange ganger gikk vilt for seg, kan vi trygt regne med. De som har formidlet historiene i skrift, har imidlertid ikke vært så opptatt av å datere dem, og de blander sammen historier fra flere opphold til et eneste sammensurium” (Rottem 2000:138). Rottem har en relativt sparsommelig litteraturliste bakerst i boken, men vi må anta at en del av dokumentasjonen han sitter på¹⁵⁴ også er å finne i noen av de danske erindringsbøkene og biografiene han viser til.

Larsen støtter i store trekk Rottens fremstilling her. Men Larsen ønsker også en til dels sterk revisjon av det bildet som tidligere biografer har gitt av denne avgjørende tiden i

¹⁵³ Rottem hadde som nevnt tidligere delvis avtale eller forlagskontrakt for å skrive en ny norsk Hamsun-biografi, men måtte gi det opp.

¹⁵⁴ Rottem døde i 2004, 60 år gammel.

København for Knut Hamsun. Sitatet under er langt, også for å vise Larsens analytiske og nøkterne stil, og ikke minst avstanden han har til den biograferte og alle de uverifiserbare mytene omkring ham:

Hamsuns biograf Einar Skavlan skriver at ikke før var Hamsun kommet til København "før han i feber gav sig til å skrive det første kapitel i 'Sult'. Med manuskriptet under armen oppsøkte han sa Edvard Brandes i Politikens redaksjonslokaler og lot ham lese det. Dermed var hans lykke gjort. På den litterære himmel ble en ny stjerne tent!".

Hamsuns biografier har i ettertid opptrådt som nokså ukritiske kolportører av Skavlans versjon av begivenhetene. Tore Hamsun forteller således om hvordan faren umiddelbart etter ankomsten til København – uten å gi seg tid til å ta byen nærmere i øyesyn – fant seg en billig hybel. "I et eneste trekk skrev han her de første kapitlene av 'Sult'", og "I løpet av få uker har han så meget på papiret at han selv forbauses [...] Han gir seg knapt tid til å spise i løpet av disse dager og netter. Han tør nesten ikke hvile, tør ikke rette sine tanker mot noe utenforliggende – han skriver, skriver". Robert Ferguson skildrer påliknende måte Hamsuns "febrile" virksomhet. Han satte "straks i gang med å skrive" og "som i feber produserte han rundt 30 sider helt nytt stoff og tok dem med til Edvard Brandes".

Skavlans, Tore Hamsuns og Fergusons vakre samstemthet bygger opp under den populære og tradisjonelle oppfatning av det inspirerte diktergeni som til slutt overbeviser verden om sitt unike talent ved envist og monomant å forfølge det kunstneriske mål. Som det ofte gjør, ser det virkelige landskap annerledes ut enn det mytiske. Hamsun var ingen litterær supermann som maktet å stenge av for omverdenens krav og påvirkninger, en som kunne "forsvinne" for verden, for etter en tid på ny å materialisere seg, medbringende et mesterverk unnfanget så å si i det hinsidige.

Det historiske kildematerialet viser at Hamsun den første tiden i København fører en forholdsvis utadvendt tilværelse. Han oppretter kontakt med nøkkelpersoner i det litterære miljøet, og han skriver artikler i aviser og tidsskrift – til dels om dagsaktuelle emner. Muligens har han også arbeidet som korrespondent for amerikanske, engelskspråklige aviser. Videre tar han seg tid til å besøke kunstutstillinger – sikkert også teatre. Og, ikke minst viktig å være klar over: Den bok han arbeider med er en annen enn *Sult*. Hjelpen fra Edvard Brandes foregår også på en annen måte enn det vanligvis er blitt fremstilt som (Larsen 2:16 f.).

Larsen dokumenterer deretter så over flere hunder sider de tette båndene mellom den unge og svært ærgjerrige og talentfulle forfatteren Knut Hamsun og venstrebevegelsen i Norge og Danmark på denne tiden, altså frem til langt ut i 1890-årene. Hamsun ble i disse årene også en politisk forfatter – og han levde godt av det. Langt senere i livet skulle han havne på den motsatte politiske fløy. Da var han i ferd med å skrive seg *virkelig* rik som forfatter. Fallet ble imidlertid stort, men det er utenfor denne avhandlingens emne og problemstilling.

En skal merke seg at Larsen, i tråd med Hamsuns egen oppfatning, anser *Sult* for å være et selvbiografisk verk (og ikke en roman¹⁵⁵). Og Larsen dokumenterer også at romanen *Mysterier* fra 1892 også har mange selvbiografiske trekk. Men å slutte direkte fra verk og tilbake til levd liv, som Skavlan og Tore Hamsun til tider nokså amatørmessig gjør, er en fallgrube Larsen behendig unngår. Det er nok slik Hamsun-”forskning” Larsen ønsker å gå til felts mot med sitt store Hamsun-opus¹⁵⁶; ”forskning” eller biografiskrivning som har skapt så mange myter om den geniale, lidende og ensomme dikteren Knut Hamsun det er vanskelig å finne belegg for utover de kildene hovedpersonen selv har produsert. Men vi må anta at Larsen knapt nok hadde brukt et helt forskerliv på en middelmådig og ukjent norsk forfatter. Så indirekte er kanskje hans innsats et vitnesbyrd om fascinasjonen for den geniale Knut Hamsun og hans dikterverk, medfødt genialitet eller ei.¹⁵⁷

Til slutt vil jeg i omtalen av Larsens biografi sitere direkte fra Larsen der han går rett inn i geni-toposet som selvframstilling og kommenterer dette:

Sult har – fordi verket er blitt betraktet som en forfatter nær roman – hatt stor betydning for dannelsen av en mytisk forestilling om Knut Hamsun som det fødte diktergeni, det store talent med en egentlig ubegripelig lang og tornefull vei fram mot den fortjente anerkjennelse. Forfatteren har selv vært interessert i å opprettholde et slik bilde, og publiseringen av *Sult* var et svært virkningsfullt bidrag i så måte. Her ble oppfatningen av ham selv som en kunstens nesten-martyr fasttømret.

En lesning av *Sult* som selvbiografi vil, i hvert fall i første omgang, trolig bare forsterke den romantiske forfattermyten. Det man imidlertid bør ha klart for seg er at en selvbiografi nettopp er det den utgir seg for å være: jegets bilde av seg selv. Hvorvidt dette selvbildet kan sies å være i samsvar med realitetene er et helt annet spørsmål. Det er for eksempel svært mye som tyder på at Knut Hamsun absolutt ikke var det fødte diktergeni som han i *Sult* er så interessert i å skape inntrykk av at han var. Forut for *Sult* hadde han forsøkt seg i de forskjelligste forfatterroller og med høyst varierende skrivemåter. At godtfolk ventet i ti år før de fikk øye på hans talent, kom høyst sannsynligvis av at talentet ikke var til å få øye på. At slike trivielle årsaker skulle være forklaringen på hvorfor Hamsuns litterære gjennombrudd ikke kom tidligere enn det gjorde har ikke fått noe plass i *Sult* (Larsen 2:293).

¹⁵⁵ Hamsun skrev på en *annen roman* i denne tiden, en Bohem-roman, men fikk det ikke til. *Sult* er ifølge Larsen en selvbiografisk skildring av to bestemte høstdager i Kristiania i 1886, like før Hamsun igjen reiser over til Amerika.

¹⁵⁶ Et virkelig *opus magnum* blir det først hvis Larsen greier å fullføre sitt påbegynte biografiske verk om Knut Hamsun helt frem til dikterens død.

¹⁵⁷ Åmås har noen interessante betraktninger om forholdet mellom en dikters verk og ofte livslange skrift- og meningsproduksjon - og utvikling av personligheten, i kapittelet ”Biografiens teori og metode” i biografien om Olav H. Hauge *Mitt liv var draum* fra 2004. En avdekning av en dikters ”personlighet” vil altså også være avhengig av når i livsløpet eller i forfatterskapet man leter.

5.6 Ingar Sletten Kolloens Hamsun-biografi bind 1, *Svermeren* (2003)

Bokhøsten 1978 druknet i enda en Hamsun-debatt i det norske samfunnet¹⁵⁸. Spørsmålet var enkelt sagt om Knut Hamsun kunne ansees som et ”uskyldig geni”¹⁵⁹, eller i hvilken grad det er mulig å skille mellom dikteren Knut Hamsun og ”politikeren”. Bakgrunnen var selvsagt dansken Thorkild Hansen halvdocumentariske og provokative monumentalverk *Prosessene mot Hamsun* som var kommet på norsk samme år. Tone Ingeborg Nilsen har i sin oppdaterte Hamsun-bibliografi fra 1981 registrert et hundretall artikler og innlegg i de store hovedstadsavisene dette året, mens journalisten Simen Skjønberg i *Dagbladet* antyder at knapt en norsk avis var uten stoff om Hansens bok i denne tiden (Skjønberg 1979:8). Både forfattere, kritikere, journalister og kjente akademikere deltok, norske og utenlandske. Debatten spredte seg også til andre medier og ebbet først ut på våren og forsommeren året etter. I et intervju med Haagen Ringnes i *Arbeiderbladet* 23. september (1978) uttalte journalisten og kritikeren Kjell Chr. Johanssen at ”det var livsfarlig for norske å skrive boka om Hamsun”.

I biografi-bølgen som fulgte tiårene etterpå, var forlagene tydeligvis ute etter en ny norsk biografi om Knut Hamsun¹⁶⁰. Tore Hamsun biografi solgte fortsatt godt og kom ut i flere nye opplag. Engelskmannen Fergusons biografi kom ut sent på 1980-tallet og høstet gode kritikker. Men den store norske og oppdaterte Hamsun-biografien som også greide å turnere det vanskelige temaet om dikterens politiske sympatier under krigen, lot vente på seg.¹⁶¹

Valget falt etter hvert på journalisten og skribenten Ingar Sletten Kolloen som hadde kommet ut med en kritikerrost biografi om lyrikeren og Lom-væringen Tor Jonsson (*Berre kjærleik og død*) i 1999. Kolloen er gudbrandsdøl selv og skrev i denne boken om en sambygding av Knut Hamsun (og hans familie). Kolloen starter også biografien sin om Hamsun med betroelsen om at ”Knut Hamsun døde da jeg var et halvt år” (Kolloen 1:9). Her er det altså tydeligvis tette bånd, skal vi tro biografien.

Det er uvisst i hvilken grad dette har spilt inn i valget av biograf fra forlagets side, antakelig i svært liten grad. Om slike overveielser likevel skulle ha funnet sted: Kolloens skildring av den unge Knut Hamsuns oppvekst og tragiske familiebakgrunn, og særlig tiden i

¹⁵⁸ Noen snakker om Hamsun-sykluser på rundt 5-7 år i den norske offentligheten som et slags ”naturfenomen”.

¹⁵⁹ Jeg bruker her tittelen fra hvitboken som ble utgitt av Simen Skjønberg året etter *Det uskyldige geni? Fra debatten om ”Prosessene mot Hamsun”*.

¹⁶⁰ Mine opplysninger baserer seg her på opplysninger fra flere kilder i miljøet rundt Hamsun-selskapet.

¹⁶¹ Rottem var inne i bildet (som jeg har vist til før), jeg antar at Lars Frode Larsen også var det, og kanskje flere.

Ottadalen¹⁶² og utreisen, er langt den svakeste delen i tobindsverket. Avstanden til den biograferte finnes knapt til tider. Dette er ikke en gang fiksjonalisert biografi, men fiksjon presentert som biografi. Kolloen lever seg inn barnet Knut og den fattige familien med en frapperende evne som til tider bikker over i det selvopplevde og selvbiografiske, for deretter å ta sjumilsstøvlene fatt og betrakte Hamsun fra forskerbordet. I tillegg preges fremstillingen av språklig slurv og til tider et barnaktig språk som nærmer seg ungdomsromanen:

Han som snart er tre år, må stadig trøstes. Moren tar ham på armen og viser ham maskinene. De dunker navnet hans fram:

Knud! Knud! Knud! Knud!

Da blir han blid, han stirrer på de blanke stempelstengene som beveger seg opp og ned. Dette er hans andre barndomserindring [og her kommer en fotnote som viser til en psykoanalytisk samtale med Dr. Strømme nesten 70 år senere]

Så tuter noen ut navnet hans: Knuuuuuuuud... Knuuuuuuuud... Knuuuuuuuud..." (Kolloen 1:23).

I det hele tatt gjør Kolloen svært mye ut av at hans biografi hviler på at et faglig, ja vitenskapelig basert grunnlag. Dette er ikke bare en biografi, men "et forsknings- og skriveprosjekt" i samarbeid med et "prosjekt-team" (Kolloen 1:9). Akademisk betydelige personer som Sigmund Karterud (professor i psykiatri), Irene Engelstad, Harald S. Næss og Lars Frode Larsens nevnes i innledningskapittelet *Takk*. Likeledes bidragsytere som Bernt Hagtvedt, Atle Kittang, Geir Mork, Inge Eidsvåg og Knut Olav Åmås. Noteapparatet er betydelig, kilde- og litteraturoversikten relativt fyldig, men ikke i nærheten av Larsens trebindsverk.

Kolloen gjør så et retorisk grep i innledningen. Han ber leseren starte bakerst i boken og lese et kapittel der han advarer leseren om å ikke la seg "lure". Kapittelet heter *Til leseren*.

Her presenterer han så biografens bokhistorie eller tilblivelsesprosess og hvordan han ønsker at leseren skal forholde seg til alt det vitenskapelige arbeidet som er gjort i "research"-perioden. Han skriver om biografens dilemmaer, om den allvitende forteller han har valgt å bruke, om en utarbeidet "personlighetsstudie" som er gjort av Hamsun¹⁶³, og om alle brevene han har funnet på Nørholm, det vil si familien Hamsuns private arkiv. Kolloen renonserer så

¹⁶² En sidedal til Gudbrandsdalen (som nevnt tidligere).

¹⁶³ Studien er trykket i *Samtiden* 2003 (s. 108-119) med tittelen "En personlighetsvurdering av Knut Hamsun" og er bygd på det amerikanske diagnosesystemet DSM-IV, og personlighetsprofilen er laget ut fra en "fem-faktormodell". Einar Kringlen har mer eller mindre "slaktet" studien i artikkelen "Knut Hamsuns personlighet" i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 1, 2005.

videre både på å være vitenskapelig og skrive ”psykobiografi”¹⁶⁴ (Kolloen 1:450) og tilkjenne gir at biografi-skriving i verste fall kan skape ”falske konstruksjoner” (sst.) og - han *advarer* igjen:

”Det er ikke mulig å skrive den definitive beretningen om et menneskes liv, uansett hvor grundig og sannhetssøkende man er. Den som arbeider seriøst med denne sjangeren, og det gjør etter hvert mange i Norge, blir raskt klar over livets kompleksitet og biografisjangeren begrensninger. Livsberetningens røde tråder er som klessnorer biografien henger vedkommendes plagg opp på. Hverken mer eller mindre. Og likevel – lykke til med dette første av to bind (Kolloen 1: 451 f.).

Spørsmålet for en bokklubb-leser blir om disse advarslene blir så sterke at man får følelsen av å ha kjøpt ”katta i sekken”. Salgstallene skulle imidlertid ikke tyde på det. Kolloens Hamsun-biografi er blitt både en litterær og økonomisk suksess både for biografen og forlaget Gyldendal.

Den delen jeg har undersøkt, altså frem til *Del III: Sommer* med underkapittelet *En sjarlatan går i land*, s. 165, er skåret over samme lest som biografiene til både Skavlan, Tore Hamsun og til dels Ferguson. Men det narrative eller fiksjonaliserte hos Kolloen er enda sterkere til stede enn hos Tore Hamsun, og Fergusons nøkterne stil og refleksjonsnivå er til tider nesten helt fraværende hos Kolloen. Det er som om biografen har tappet gammel vin på nye flasker og satt på en etikett som opplyser om at ”dette er en fritt oppdiktet fortelling basert på vitenskapelig biografiske metoder”.

I biografi-delen nevnt over, har jeg registrert et sted mellom 20 og 30 forekomster av ELG-toposet der fremstillingen av den unge Hamsun som ensom og lidende er langt mer fremtredende enn fremstillingen som genial. Det er nettopp ett av Kolloens hovedanliggender med sin biografi, at Hamsuns dikterevne er et produkt av et helt livs arbeid, slit og forsakelse og ikke en medfødt, genial egenskap. Biografen har sågar etter utgivelsen i flere intervjuer, blant annet i tv-programmet *Bokbadet* på NRK høsten 2004 uttalt at Hamsun ”startet som en Margit Sandemo og endte som en av verdens største forfattere”. Ja til tider kan det virke som om Kolloen særlig ønsker å fremheve det udannede, uskolerte, språklig hjelpeløse og bondske ved den unge Hamsun, og kildene her er mange, også fra København-tiden like før det litterære gjennombruddet. Det siterte diktet *Til Gønner Torgerson* fra det første Amerika-oppholdet gir i hvert fall ikke noe bud om at noe stort nasjonalt dikter-ikon var i emning:

¹⁶⁴ Psykobiografien ser forfatterens verk som fortrenge ønsker, traumer og konflikter eller som transformerte uttrykk for forfatterens ubevisste lengsler og drifter, jf. Lothe s. 206.

En tåre av øiet vil briste,
for alt, jeg har længtet og tenkt:
Forlad mig! Nu var det *den sidste*:
Selv tårenes elv har jeg stængt (Kolloen 1:78).

Men mens Kolloen tar et oppgjør med fremstillingen av Hamsun som født genial, dveler han som sagt ofte ved fremstillingen av Hamsun som ensom og lidende, og biografens egen tekst er til tider preget av en naiv og språklig uforløst sentimentalitet. Men siden Kolloen er en del av et "forskerteam" der Lars Frode Larsen tydeligvis er en sentral person, er det som om Larsens nøkterne kildehenvisninger holder ham igjen som biograf i skildringene av ensomheten og lidelsene til hovedpersonen, særlig i Kristiania-tiden i Tomtegaten 11 i 1881, før han flytter til Gjøvik utpå våren.

På side 71 skildrer han Hamsun der han ensom sitter på et vinterkaldt Vaterland og stopper papirkuler¹⁶⁵ i ørene "for å stenge usselheten ute". To sider og et halvt år senere slår Kolloen fast at "tiden da han hadde kunnet leve på stor fot, var definitivt over. På mindre enn et år hadde han brukt bortimot åtte års lønn som lensmannsfullmektig [...] Ryktene om pengebruken stengte flere og flere dører for ham" (Kolloen 1: 73).

På denne måten oppstår det en form for ellipse eller lakune i teksten. Og er det et bevisst fortellergrep fra biografens side? Den impliserte forfatter med sine styrende holdninger til den biograferte, blir i verste fall et kollektiv av flere stemmer som tidvis står i åpenbar motsetning til hverandre.

Kolloen åpner biografien med et Hamsun-sitat som på mange måter representerer grunnstemningen i hans Hamsun-fremstilling: "Med vinteren fulgte alltid en ond tid for ham, en lidelse som var som ingen anden og som ingen anden forstod."¹⁶⁶

Og onkel-myten om den "onde" Hans Olsen har han beholdt til tross for Larsens grundige gjennomgang av et kildemateriale som i hvert fall også viser andre sider ved Hans Olsen enn overgriperens. Ikke bare blir Hamsun slått av Hans Olsen, hos Kolloen flyter også blodet, og offeret kan vise frem sårmerkene til sine nærmeste venner. "Og de hadde latt Hans Olsen fortsette å slå" (Kolloen:35). Og familien på Hamsund vet også om overgrepene, men lar ham forbli hos onkelen. Han hogger seg i foten og "Han vil rømme i en båt. Når han oppdager at det ikke er årer i den, legger han seg i stevnen og lar seg drive av sted. Han blir funnet og brakt tilbake til prestegården og morbror Hans" (Kolloen 1:29).

¹⁶⁵ I *Sult* spiser hovedpersonen papirkuler.

¹⁶⁶ Jeg har ikke funnet ut hvor dette sitatet her hentet fra, antakelig er det fra en roman av Hamsun.

For å gjøre sulten og lidelsene enda mer dramatiske, sammenlignes maten hjemme på Hamsund med den han får hos Hans Olsen: ”Ingenting er som hjemme. Mors smør, skjørøst, kakubrød, lefse, mysusuppe, blodpølse, melkegryn, vassgraut med oppvarmet melk oppå og smørklatt” (Kolloen: 30). Men er dette en skildring preget av biografens egen barndom i Gudbrandsdalen på 1950-tallet eller fra gården Hamsund på 1860-tallet? En vanstelt gård rammet av flere uår etter hverandre der det på det meste bodde 16 mennesker som hadde det så smått at Pedersen-familien måtte sende ungene vekk for i det hele tatt å unngå sultedøden? Alternativet var i hvert fall ikke annet enn oppløsning av hele familien som gårdshjelp, legdefolk eller innerster på andre gårder.

Kolloen selv opplyser jo at tross nydyrkingen var avlingen ”kun to tønner bygg og seks tønner poteter” (Kolloen 1:25). Og alle kilder Larsen viser til fra denne tiden, understøtter antagelsen om at det var fattigdommen og nøden på gården Hamsund som var årsaken til at barna ble sendt bort. Og onkelen Hans Olsen ble familiens redning, som så mange ganger før. Den unge Hamsun må i hvert fall ha kjent følelsen av matmangel og sult *før* han kom til onkelens hus på Presteid.

Når det gjelder ”spøkelsesfortellingen” og Oftedal-artikkelen, er disse hos Kolloen direkte inkorporert i den fiksjonaliserte teksten om Knut Hamsuns liv. Og kildene som ligger til grunn for disse ”fortellingene” finnes altså bare som notehenvising og i kildeoversikten bak i biografien. Boken *Sult* brukes til tider også på samme måte. Den direkte slutningen fra verk til levd liv er tydeligvis helt uproblematisk for Kolloen. Og her står han støtt i den biografiske tradisjonen om Knut Hamsun som har vært skapt her i landet, en tradisjon Larsen har hatt som ambisjon å ta et oppgjør med. Kolloen har også navnet på en av møtedeltakerne i Oftedal-artikkelen samt eksakt antall mennesker i rommet i onkel Hans Olsen hus på Presteid:

(2) En vårsøndag sitter han, Sophie Marie og syv voksne i en varm stue i morbrorens hus. Utenfor vaker noen gutter han kjenner, han har et håp om å unnsnippe etter første økt.

Sortkledte og dystre lytter de voksne til hva gutten leser i bladet som morbroren har funnet fram.

Endelig er han ferdig.

Da nikker de alvorlig til hverandre. Dette har gjort dem godt, uken er lang og inneholder mange fristelser, det gjelder å styrke seg, de kan aldri være trygge nok. Derfor nikker de enda en gang som tegn på at de trenger mer. Og Hans Olsen gir sin søstersønn et nytt hefte. Utenfor hører han jevnaldringene hviske: Knud! Han ser hvordan de legger seg fram mot vindusposten og kikker inn på ham og de andre i stuen. De må skjönt at han er en fange, til slutt springer de sin vei.

Disse ordene er ikke slik at alt annet forsvinner, disse kan han lese høyt samtidig som han tenker på annet. Det er som når han kjører hest med post innover til Fitje, Skutvik,

Tranøy og andre steder på Hamarøy. Den store kakkelovnen står rett foran ham. Mens han hører ordene komme ut av munnen, oppdager han hvordan dragene på ovnsdørene åpner de hyggelige gapene sine mer og mer. Ikke ta meg, ikke ta henne, ta ham!

Samepiken Inga kan gande (Kolloen 1:32).

Radbrekkingen av Hamsuns berømte tekst er nesten total, og biografen fortsetter i sin ukebladpregede stil i en ny parafrase over Hamsuns berømte fortelling *Et spøkelse*:

(1) Hadde han selv forsøkt å ønske noens død da han fant en hvit, frisk fortann på kirkegården?

Ingen døde.

Men en kveld banket det på vinduet, han så et ansikt som stirret på ham, en mann med rødt helskjegg, et rødt ullbind og sydvest, og så begynte mannen å le og åpenbarte et hull i tannrekken.

Han treiv figuren og tannen og sprang ned mot stallen. Der var ingen. Han innså at det han nå hadde opplevd, måtte han bære på helt alene. Og han måtte avslutte det alene ved å bringe tannen tilbake i vigslet jord. Han viklet den inn i lommeørkilet og bega seg de vel tre hundre meterne opp til kirkegården. Idet han kikket inn gjennom kirkegårdsporten, fikk han se noe som gjorde at han sank på kne. Mannen stod og pekte hvor han skulle gå.

Da hørte han noen plystre nede ved husene. Det ga ham et visst mot, derfor reiste han seg og kom seg gjennom porten samtidig som skikkelsen beveget seg litt innover kirkegården. Men etter noen få skritt var han ikke i stand til å røre seg mer. Han tok tannen ut av lommeørkilet og hivde den med alt han eide av krefter, innover gravstedene (Kolloen 1:32 f.).

Og kapittelet avsluttes med et av Hamsuns første dikt om en reinsimle som måtte slaktes for å understreke den unge Hamsuns dystre og plagede sinn på den tiden:

Hun har ustridt sine hungers plage
og hviler sødt i sit graves lin.
En Zions vægter skal dig modtage
Med hisset manna og altervin (Kolloen 1:34).

(5) I kapittelet *Speilkabinettet* i del 3, *Sommer*, bruker Kolloen noe av den samme teknikken i behandlingen av boken *Sult*. Hans egen fiksjon og Hamsun tekst glir over i hverandre, men avsnittene fra den berømte boken er i hvert fall ikke parafisert i den grad som over. Her bruker han heller rene sitater fra *Sult*-skildringen innflettet i den løpende teksten slik at vi kan skille mellom Kolloens fiksjon og Hamsuns fremstilling av den lidende kunstneren.

(3) Axel Lundegårds berømte skildring av den lidende og geniale outsider Knut Hamsun anno 1888 i København er imidlertid bare nevnt i en fotnote av Kolloen. Men

skildringen av den feberfrosne dikteren på kvisten i St. Hansgade 18¹⁶⁷ uten mat og uten lys og varme er dramatisk skildret av biografen: (4) ”Sulten, frosten, mørket og diktningen trevlet ytterligere opp nervene” (Kolloen 1:121 f.), men det berømte tiggerbrevet til Johan Sørensen beskriver Kolloen som kynisk og manipulerende fra Hamsun side: ”Sørensen sluker agn og krok og sender umiddelbart 200 kroner” (Kolloen 1:123).

(6) Kolloens skildring av Hamsuns berømte og suksessfulle foredragsreise i 1891 har et annet driv og er av en helt annen språklig kvalitet enn de mange lidelsesskildringene og elendighetsbeskrivelsene av den unge forfatteren. Kolloen trives tydeligvis bedre som biograf når det går Hamsun godt enn når han må ta i bruk de svært tradisjonelle fremstillingsmåtene av den unge Hamsun som en utstøtt og lidende outsider.

I biografi-delen av Kolloens *Svermeren* jeg har undersøkt, har jeg registrert rundt en fjerdedel av ELG-forekomster i forhold til Skavlan og Tore Hamsun. Det er omtrent det samme som hos Ferguson. Men fremstillingen av den unge Hamsun som ensom og lidende, er som nevnt tidligere, langt mer fremtredende hos Kolloen enn fremstillingen som genial. Kolloens første bind av hans Hamsun-biografi er imidlertid den teksten som har skapt mest ”bryderi” for undertegnede, deriblant Kolloens valg ved å omskrive de to mest sentrale kildene jeg har valgt å forholde meg til i avhandlingen. Men dette kommer jeg tilbake til i sammenfatningen i neste kapittel.

¹⁶⁷ St. Hans gade 18 på Nørrebro var på den tiden Hamsun flyttet inn, et helt nytt hus bygget som arbeiderbolig. Hvor glissent og trekkfullt og fattigslig det var, er derfor usikkert. Men han bodde øverst på kvisten og flyttet til en annen adresse like før julaften samme året.

6 FORSØK PÅ EN SAMMENFATNING OG KONKLUSJON PÅ PROBLEMSTILLINGENS FØRSTE DEL

Fremstillingen av den unge Knut Hamsun som ensom, lidende og genial er i stort monn en selvframstilling, altså en framstilling skapt av den unge Knut Hamsun selv¹⁶⁸. Denne innsikten kan tydelig først spores i Lars Frode Larsens første biografiske bind om den unge Knut Hamsun, *Den unge Hamsun*, fra 1998. Men Larsen bygger igjen på Jan Fr. Marstrandens doktorgradsavhandling fra 1982 som blant annet slår fast at "Hamsun på kong Sverres vis i så stor grad later til å ha "diktet" sin biografi selv" (Marstrander:52). Marstrandens avhandling var imidlertid ikke tilgjengelig for et stort publikum før i 1993.

I stort monn er alle biografiene jeg har behandlet, i det minste preget av denne selvframstillingen fra dikteren selv. Det vil si at Knut Hamsun i betydelig grad får komme til orde selv via sine tekster; enten de er mer eller mindre ren fiksjon eller selvbiografiske¹⁶⁹ i form av romaner og noveller, eller som artikler, brev eller foredrag. Omfanget av parateksten¹⁷⁰ "rundt" Hamsuns forfatterskap er betydelig og bidrar vesentlig ikke bare til hvordan vi som lesere skal forstå verkene, men også verkens opphavsmann.

Hos Skavlan og Tore Hamsun preger denne selvframstillingen fra Hamsuns side teksten i betydelig grad. Og det er fra biografens side lite refleksjon omkring i hvilken grad dette er en selvframstilling eller ei. Tore Hamsun forsøker imidlertid helt frem til *Sult*-suksessen å neddempe det (medfødt) geniale ved forfatteren. Hamsuns dikterevene er altså et produkt av årelangt strev både som skriver og ikke minst leser av store forfatters verker. Hamsuns selv hadde minimal skolegang, Larsen har dokumentert 252 dager over seks år i det vi i dag kaller grunnskolen. Hos Skavlan brytes også hele ELG-toposet flere ganger mot den nasjonale helt og friskus som verken lar seg kue av motgang eller sine - i Hamsuns og biografens øyne - ofte mindreverdige motstandere.

Hos Ferguson og Kolloen er framstillingen av den ensomme, lidende og geniale kunstner til tider svært neddempet i forhold til sine forgjengere. Antallet forekomster av ELG-toposet er hos dem omtrent en fjerdedel av de forrige biografens. Men ensomhets- og lidelsestoposet er langt mer direkte og indirekte til stede hos Kolloen enn hos engelskmannen.

¹⁶⁸ Senere i livet forholdt Hamsun seg i langt større grad selvironisk til sin egen person. I mange brev uttrykte han også ren avsky overfor dyrkingen av ham som berømt dikter.

¹⁶⁹ Selvbiografien forutsetter en kontrakt med leseren om at forfatter, forteller og hovedperson er samme person, jf. Steinar Gimnes *Sjølvbiografier, Skrift, fiksjon og liv* fra 1998.

¹⁷⁰ Gérard Genette (1987) deler inn parateksten i to undergrupper, peritekst og epitekst, dennes deles igjen i offentlig tekst og privat tekst. Paratekst er all tekst som direkte vedrører et litterært verk, men som ikke, eller bare delvis, er en del av den aktuelle teksten, jf. Lothe s. 189 f.

Ferguson og Kolloen legger også i enda sterkere grad enn Tore Hamsun vekt på Hamsuns egen dannelsesprosess og enorme arbeidsinnsats, forsakelse og ærgjerrighet som skribent og forfatter. Onkel-myten om den ”onde” Hans Olsen på Presteid har de imidlertid begge beholdt, mens Larsen stiller spørsmålstegn også ved denne mytedannelsen rundt Hamsuns religiøse onkel; og særlig opp mot alle mytene rundt Hans Olsens bror, Ole Vetletræin Olsen, som viser seg ikke å holde stikk.

Hos Ferguson og Kolloen er også fremstillingen av den unge Hamsun i København ved det litterære gjennombruddet i København i 1888 i langt større grad preget av den romantiske forfattermyten enn hos Larsen. Og ELG-toposet er i stort monn en romantisk forfattermyte, som både Larsen og Egeland påpeker.

Larsens biografiske fremstilling av den unge Knut Hamsun kan på mange måter ikke sammenlignes med noen av de andre biografiene, fordi denne i langt større grad er en vitenskapelig litterær biografisk fremstilling der forfatterens ambisjoner i stor grad har vært å *avlive* myter om dikteren enn å viderekolportere dem. Larsen skriver til tider i en helt annen sjanger. Mens det narrative eller romanaktige i fremstillingen er sterkt til stede hos Kolloen og til tider også hos Tore Hamsun, er det så å si helt fraværende hos Larsen¹⁷¹. Fergusons fremstilling ligger her et sted mellom disse ytterpunktene, men langt nærmere Larsen enn Kolloen.

Det spesielt problematiske med Kolloens fremstilling er hans fortellergrep; hans bruk av den allvitende forteller som til tider opptrer som den nøkterne fortellerstemme i den fiksjonaliserte eller ”faksjonaliserte” teksten han ofte byr leseren, for deretter å gjengi den unge Hamsuns innerste tanker i personal tekst, for igjen å tre ut av beretningen som den vitenskapelig biograf med et utall av note- og kildehenvisninger (fremskaffet av et forlagsteam).

Til tross for Larsens tusensiders torpedering av de traderte Hamsun-mytenene i bind 1 og 2 av sitt biografiske Hamsun-verk, har tydeligvis ønsket om å beholde den romantiske forfattermyten (i hvert fall når det gjelder ensomhets- og lidelsesaspektet) vært så sterk hos Kolloen at den i betydelig grad preger hans første biografiske bind om dikteren. I hvilken grad dette er en adaptasjon fra biografens side til forventninger eller krav fra forlag og biografi-lesere i Norge, blir bare en spekulasjon.

Tar man utgangspunkt i *andre* kilder enn Knut Hamsun selv i lesing av biografiene, anmeldelser av bøker eller de mange brev som er skrevet både av ham, til ham og om ham, er

¹⁷¹ Men all tekstproduksjon baserer seg vel i bunn og grunn på narrative prinsipper i en eller annen form.

nok hovedinntrykket for den observante leser at den unge Knut Hamsun som person enten ble møtt med beundring eller avsky og avstandtakelse - eller en blanding av begge. Nesten alle Hamsun-biografene viser til flere slike uttalelser, men de er flest hos Larsen og Kolloen. Men som Ferguson sier, det var ikke lett å forholde seg likegyldig til Hamsun. Den unge dikteren må ha utstrålt en kraft, en personlighet og en usvikelig tro på sitt eget prosjekt og sitt eget diktertalent som nok både har forbauset, imponert og til tider forarget mange. Det geniale ble altså enten godtatt eller avvist, og ordet ”charlatan” var en merkelapp den unge Hamsun ofte fikk av sine ”motstandere”. Mens han hos Ferguson ofte omtales som eksentrisk, blir han hos Kolloen skildret som litt bondsk og klumsete og til tider helt uten sosiale antenner. Men den unge Hamsun hadde jo et stort og omfattende kontakt- og vennenett, som Larsen dokumenterer til overmål, et nettverk den unge dikteren visste å bruke og utnytte til fulle. Kolloens fremstilling her er derfor etter min mening problematisk. På den annen side finnes det kilder hos Solveig Øyri blant annet som bekrefter Kolloens synspunkter, jf. note 174.¹⁷²

Hvis vi helt til slutt skal forholde oss snevert til ELG-toposet: Svært sjelden omtales den unge Hamsun av sine samtidige og på det aktuelle tidspunktet som et lidende menneske man syntes synd på, men de hjalp ham jo gjerne når han ba om det. Den omfattende myteproduksjonen rundt dikteren Knut Hamsun var antakelig så sterk årene etter at han hadde fått Nobelprisen, at erindringene fra for eksempel Axel Lundegård ble tatt for god fisk eller føye seg inn i et enhetlig biografisk tekstmønster som etter hvert var blitt skapt av mange mennesker og mange kilder som i stort monn understøttet dikterens selvframstilling.

Man skal heller ikke se bort fra at denne understøttelsen eller bekreftelsen av allerede eksisterende myter om den store dikteren Knut Hamsuns ungdom og kunstneriske gjennombrudd (etter Nobelprisen og før 70-årsdagen) var en helt uunngåelig posisjon for en kulturskribent som ville ha noe utgitt på forlagene, som på *sin* side visste hva det lesende og litterære publikum ville ha og var villig til å kjøpe. Men myter blir jo ikke sannere av at folk vil kjøpe dem. På den annen side er det heller ikke noe holdepunkt for å anta at det motsatte nødvendigvis er riktig eller sant.

Avliving av myter om mennesker, ja om forfattere og kunstnere har en tendens til å skape nye myter. Veven av myter og forestillinger om et menneskets liv kan da i høyden antyde et riss av et menneske og et menneskeliv, slik dette mennesket oppfattet seg selv eller ønsket at andre skulle oppfatte det, blandet med alle forestillingene og beretningene, sanne eller falske, subjektive eller mer objektive, fra de mennesker som opplevde eller levde

¹⁷² Egeland betrakter også biografier som tekster der biografene kan ende opp med å gå et bilde av seg selv likeså mye som av sitt subjekt (Egeland:55).

sammen med vedkommende. I tillegg kommer selvsagt at kanskje særlig kunstnere ikke er statiske, men dynamiske personligheter som i stort monn også *skaper* sin personlighet gjennom det kunstneriske arbeidet, som Åmås påpeker i artikkelen ”Biografiens teori og metode” fra 2004, jf. note 157. Ikke minst gjelder dette Knut Hamsun. Veien er lang fra den religiøse og filosofiske grubleren i Amerika på 1880-tallet til den radikale venstreaktivist i 1890-årene, til jorddyrkeren og nasjonalisten på begynnelsen av 1900-tallet som til slutt ender opp som en arbeider- og kvinneforaktende, reaksjonær Hitler-dyrker et par tiår senere.

For mange blir personen og dikteren Knut Hamsun rett og slett en gåte, en gordisk knute de ikke greier å løse. Noen gjør som Alexander den store, kutter knuten med et sverd, vinner Asia¹⁷³ - og havner i reduksjonismen. Andre søker til verkene hans enda en gang eller til biografiene om ham og alle brevsamlingene, og det er vel kanskje derfor også hans romaner leses mer enn noen annen norsk forfatter også 100 år etter at de ble skrevet.

¹⁷³ Jf. myten om den gordiske knute.

7 ELG-TOPOSETS LITTERÆRE FORBILDER OG KONKLUSJON PÅ PROBLEMSTILLINGENS ANDRE DEL

Hvilke litterære forbilder eller tradisjoner ligger til grunn for toposet om den utstøtte, ensomme, lidende og geniale kunstner generelt og kanskje Knut Hamsun spesielt? Og siden det hos den unge Hamsun i stort monn er en selvframstilling, kan vi da peke på konkrete litterære forbilder? En forutsetning her må være at den unge Hamsun, eller Knut Pedersen, faktisk lot seg påvirke av det han leste eller av den litterære tradisjonen miljøet han vokste opp i, var en del av. Vi må altså forutsette at den unge Hamsun i sin selvframstilling ikke hadde sugd dette av eget bryst, men at hans turbulente barndomsopplevelser som til tider sultende og bortsatt barn, ga gjenklang i den litterære påvirkningen han ble utsatt for. Denne litterære tradisjonen var også, ja kanskje særlig, sett med 1800-tallets briller, mangslungen og knyttet til flere sosiale lag.

Som S. Øyri påpeker i innledningskapitlene i sin avhandling *Knut Hamsuns vei inn i den litterære institusjonen* (1983), måtte den unge Hamsun ”skifte” klasse eller endre sin sosiale status for å realisere sine dikterdrømmer: ”Ønsket om å realisere seg i forfatter-rollen uttrykte en sosial ambisjon: litterært liv og litterær dannelse var knyttet til et annet sosialt lag enn det han tilhørte selv. Han søkte *ut* over de klassebestemte grensene miljøet hadde satt for ham (Øyri:10).

Vi må da i det minste også kommentere hvilke litterære forbilder eller tradisjoner som var knyttet til dette urbane intellektuelle miljøet, kanskje særlig den biografiske forfattermyten som i Norge i stort monn på denne tiden var en del av et politisk og nasjonsdannende prosjekt. Men først litt om den unge Hamsun lesning, det vil si det vi stort sett vet eller kan anta om dette:

Hamsuns bokkasse på 1880-tallet er vel kjent for Hamsun-interesserte, og Lars Frode Larsen i *Den unge Hamsun (1859-1888)* sporer også opp bøker han mener dikteren må ha lest (helt eller delvis)¹⁷⁴ og som kan ha virket som litterært forbilde for den unge forfatteren. Undertegnede har selv (som nevnt tidligere) sett Hamsuns heftede og slitte Dostojevskij-romaner i dansk 1. utgave i dikterstuen på Nørholm, fulle av understrekninger og merknader.

¹⁷⁴ Mange kilder, blant annet Skavlan og Ferguson, viser til at den unge Hamsun leste stående og atspredt ved bokhyller han fant i de mange hjemmene han frekventerte i ung alder. Han leste altså antakelig mye på impuls og plukket litt her og der. Det er ikke utenkelig at han var på jakt etter ting han kunne bruke eller lære av andre store forfattere. Hamsun var nesten uten utdanning – og han visste det selv. I manges øyne vil han nok fremstå som en forherdet oppkomling som led av kronisk mindreverdighetskompleks, derav alle pengelånene og de flott klærne han likte å utstyre seg med. Øyri referer til flere episoder i København-tiden rundt *Sult*-utgivelsen der oppkomlingens atferd bare vekker latter og medynk i det gode og dannede borgerskap.

Og i en hel bok utgitt i 1998 tar som sagt, slavisten og litteraturviteren Martin Nag for seg forholdet mellom Hamsun og Dostojevskij i den sammenliknende studien *Geniet Knut Hamsun – en norsk Dostojevskij*. Plagiatbeskyldningene mot Hamsun på 1890-tallet er vel kjente når det gjelder den store russiske forfatteren - og den lidende og plagede outsiderhelt er en klassisk gjennomgangsfigur hos dikteren Dostojevskij. Hamsuns helter er på sin side befriende fri for Dostojevskijs overspente kristendom og gudsydning.

Men lesing av Bibelen eller Bibel-sitater, innenat eller høyt, må ha vært en relativt hyppig foreteelse i miljøet rundt den strengt religiøse onkelen Hans Olsen på Hamarøy.¹⁷⁵ Oftedal-artikkelen (trykket i Dagbladet 3. okt. 1889) beskrev jo nettopp en slik høytlesingssituasjon, og det er den unge Hamsun selv som står for høytlesingen – riktignok av bladet *Bibelbudet* fra Stavanger. I Amerika prøvde han seg også som religiøs folketaler i miljøet rundt Kristofer og Drude Janson, selv om det stort sett var litterære foredrag om de norske og europeiske dikterne som var han glansnummer blant de utvandrede nordmennene. Olaf Øyslebø viser også i sin avhandling *Hamsun gjennom stilen* (1964) hvordan det mettede, gjentakende og billedrike Bibel-språket er typisk for Hamsuns impresjonistiske stil på 90-tallet. Avsnitt fra for eksempel 3. kapittel i romanen *Viktoria* (1898) er så å si rene parafrauseringer over et av korinterbrevene i den nye testamentet¹⁷⁶, men også fra skapelsesberetningen i 1. Mosebok i det gamle testamentet:

Ja hvad var kjærligheten? En vind som suser i roserne, nei en gul morild i blodet. Kjærligheten var en helvedeshet musik som får selv oldingers hjerter til å danse. Den var som margeritan som åpner sig på vid væg mot nattens komme, og den var som anemonen som lukker sig for et åndepust og dør ved berøring.

Slik var kjærligheten.

Den kunde ruinere sin mand, gjenreise ham og brændemærke ham igjen; den kunde elske mig i dag, dig i morgen og ham i morgen nat, så ubestendig var den. Men den kunne også holde fast som et ubrytelig segl og blusse like uutslukkelig til dødens stund, for så evig var den. Hvorledes var da kjærligheten?

O, kjærligheten den er en sommernatt med stjærner på himlen og duft på jorden. (...).

Kjærligheten er Guds første ord, den første tanke som seilte gjennom hans hjerne. Da han sa: Bliv lys! Blev det kjærlighet. Og alt han hadde skapt var såre godt og han ville intet ha ugjort derav. Og kjærligheten blev verdens ophav og verdens hersker; men alle dens veier er fulde av blomster og blod, blomster og blod (*Viktoria*:105 f.)

¹⁷⁵ Solveig Øyri viser i sin hovedfagsoppgave fra 1983 til oppbyggelig vekkelsesmøter onkelen Hans Olsen skal ha avholdt som aktivist i Lars Oftedals lekmannsbevegelse. Hun viser også til Harald Tveterås i *Norsk Kulturhistorie*, bind 5 (1942) "Litteratur og lesning", s. 359: "Lesekunsten var knyttet til det religiøse livet – folk brukte den vesentlig til å følge med i salmesangen i kirken og kanskje til å stove sig frem i bibelen eller en eller annen folkelig oppbyggelsesbok."

¹⁷⁶ Og det er nettopp det første Korinterbrevet, 13. kapittel presten Wenaas "hører" den unge Knut Pedersen i før han tilsetter ham som skoleholder i Ringstad og Nykvåg kretser i Bø i Vesterålen i 1878 (Tore Hamsun: 48 f.).

Og her er det apostelen Paulus som taler:

Kjærligheten er langmodig, er velvillig; kjærligheten bærer ikke avind, kjærligheten brammer ikke, opblåses ikke, den gjør intet usømmelig, søker ikke sitt eget, blir ikke bitter, gjemmer ikke på det onde, den gleder sig ikke over urettferdighet, men gleder sig ved sannhet, den utholder alt, tror alt, håper alt, tåler alt. Kjærligheten faller aldri bort [...] (2. Kor 13, 4-8).

Og fra 1. Mosebok, åpningen av den hellige skrift:

I begynnelsen skapte Gud himmelen og jorden. Og jorden var øde og tom, og det var mørke over det store dyp, og Guds Ånd svedde over vannene. Da sa gud: Det bli lys! Og det blev lys [...] Og Gud så på alt det han hadde gjort, og se, det var såre godt. Og det ble aften, og det ble morgen, sjettede dag (1. Mos 1, 1-31).

Men også i åpningen av *Sult* finner vi reminisenser av det rytmiske Bibel-språket:

Det var i den tid jeg gikk omkring og sultet i Kristiania [...] (*Sult*:7).

Og det skjedde i de dager at det utgikk et bud fra keiser Augustus [...] (Lukas 2, 1).

Fortellingene om den lidende og utstøtte Jesus og den kjempende og plagede Job fra det gamle testamentet var allmenn folkelesningen i det religiøse bygde-Norge på 1800-tallet, og sammen med salmeboken antakelig den eneste form for noenlunde høyverdig litteratur blant folk flest.¹⁷⁷

En kuriositet er også den unge Hamsuns insistering på debut-bokens omslagsside. Den måtte være sort og med tittelen ”riktig stort” som Hamsun skriver til forlegger Philipsen i København.¹⁷⁸ Solveig Øyri kommenterer dette:

Det er ikke utenkelig at Hamsun ville etablere en meningskorrespondanse, mellom omslaget og innholdet. Svart omslag, og de fire bokstavene ”sult” i store typer skulle være godt egnet til å gi kunden assosiasjoner; tradisjonelt tolket i retning av død, undergang, lidelse. Med fare for å bli spekulativ, vil jeg antyde en annen betydningsreferanse. Jeg tenker på Bibelen. Standardutstyret til Bibelen er nettopp svart farge og ett enkelt ord på forsiden. Bibelen har i alle år nærmest hatt monopol på dette omslaget (Øyri 1983:59 f.).

¹⁷⁷ Solveig Øyri dokumenterer at dette også gjaldt den unge Knut Hamsuns omgangskrets og oppvekstmiljø i første delen av sin avhandling.

¹⁷⁸ Sitatet er hentet fra Øyris avhandling s. 58 som igjen siterer Tvetervås *Den norsk bokhandels historie II*.

Ved en parallell-lesing av Hamsuns *Sult* og Jobs bok i Bibelen kan man falle i fristelsen for å kalle i hvert fall deler av Hamsuns verk for en ren Job-pastisj. Larsen kommenterer også dette:

Religiøs problematikk hadde opptatt Knut Hamsun fra barnsben av. Han hadde gått veien fra en oppvekst i pietistisk miljø, via en mer grundtvigiansk og kulturåpen kulturform og endt som unitarprest i Amerika. Anno 1890 har han nådd frem til den åpne fornektelse av det han oppfattet som den kristne Gud. Både Job/Jesus-parallellene og blasfemiene i *Sult* viser stor fortrolighet med det bibelske materiale. Fornektelsen og Guds-oppgjøret forutsetter samtidig at jeget tidligere *har hatt* et trosforhold, slik at det er noe å ta oppgjør med. Som *Sult*-jeget uttrykker det: ”jeg har budt dig min Tjeneste, og du har avvist den” (Larsen 2:290).

Den lutherske kristendommen med sine bibelske fortellinger og kirkelige salmetradisjon er altså i stort monn den litterære og kulturelle ballasten Knut Hamsun har med seg fra barndommen. Vi kan svært forenklet si at dette er en kulturstrømning påført den norske bondebefolkningen ”ovenifra” i dansk skrift og språkdrakt fra reformasjonens tid via statlige og kirkelige forordninger.

Det helt sentrale i kristendommens budskap er selvfølgelig nestekjærligheten, men også at den lidelse, svik og utstøtelse Gudssønnen og sannsigeren Jesus utsettes for, og ikke minst det offeret han gjør, er selve nøkkelen til frelsen eller den kristne trosoppfattelsen.

Men det fantes også sterke folkelige understrømninger i det gamle norske bondesamfunnet Hamsun vokste opp i, tradisjoner stort sett knyttet til muntlige fortellervirksomhet som ble ”reddet” over i skrift av eventyrsamlerne på midten av 1800-tallet. Den ensomme og litt forhånte Askeladden (eller Oskefisen), den innfule og ordrappe outsider sittende alene ved grua eller peisen, var nok mer kjent for Hamsun og hans bondemiljø enn for embetsmannsbarna Henrik og Camilla Wergeland noen tiår tidligere.

Den folkelige eventyr-, folkevise- og sagntradisjonen knyttet til den norske bondekulturen på 1800-tallet er godt dokumentert, ja nesten til overmål, men kulturstrømninger, forteller- og sangtradisjoner knyttet til mennesker som ofte levde på siden av eller utenfor disse homogene bygdesamfunnene, er mindre kjent. Men ensomhets- og lidelsestoposet er ikke mindre fremtredende i denne fortellertradisjonen, kanskje tvert imot. Uttallige er de trøstesløse og sentimentale visene om de ensomme vandrerne og deres kranke skjebne, viser som ble samlet av Nils Johan Rud og Alf Prøysen i perioden 1954-62 og trykket i *Magasinet for Alle*. Siden kom de ut i bokform med tittelen *De gamle visene*¹⁷⁹.

¹⁷⁹ *De gamle visene* - med Alf Prøysen, Oslo: Forlaget for alle 1972.

Dette er folkelig kolportasje- og populærlitteraturen, sanger og skillingsviser som ble sunget og solgt av omflakkende vandringsmenn og –kvinner i det norske samfunnet helt opp mot vår tid¹⁸⁰.

Mye av Alf Prøysen diktning har dype røtter i denne utstøtte vandrerulturen med sterke innslag av sigøynere, tatere og loffere (som også i dag delvis lever et liv som outsiders). Visa om burobengen¹⁸¹ (det vil si en ”bondefaen” som lever sammen med romani-folket) var en vise Prøysen spilte inn på plate og likte å fremføre. Verken tekst eller melodi var hans egen, men antakelig tradert romanikultur¹⁸² med ukjent opphavsmann¹⁸³, akkurat som visa om Mustalainen som blant annet kom ut på plate i Norge for et par tiår siden under samletittelen *Frem fra glemselen* av Per Johan Skjærstad og Thomas Neraasen.¹⁸⁴

Mustalainen

Ensom vandrer jeg bestandig om.
Fremmed jeg til berg og daler kom.
Gleden fant jeg i den fri natur,
aldri lenker sperret meg i bur.

Alltid sorg og skuffelser jeg led.
Spør meg ei hvorfor, jeg svar ei vet.
Spør de stjerner som på himmelen stå.
Spør kun vinden, spør kun bølgen blå.

Herre, her er jeg, en fattiggutt,
ensom vandrer jeg til livets slutt.

¹⁸⁰ Flere av de norske og svenske dansebandene har røtter i denne kulturen.

¹⁸¹ Visa *Burobengen* står oppført som ”folkevise” med ukjent komponist, dvs. ”tradisjonell melodi” i *Norsk Visebok. Norske vise- og sangtradisjoner gjennom 500 år*. Oslo: Aventura Forlag A/S 1993, s. 164.

¹⁸² Opprinnelige tekst 1. vers skal ifølge Romani-posten være:

Romani Mustalainen

Født sigøyner vandrer jeg omkring.
Barjoven kalé me stava truijal e phuuv
Fremmed jeg til berg og daler kom.
Biprinšardo me zi ka o plain avilem
Gleden fant jeg i den fri natur.
lochiba lachdem are slobodo boliba
All min smerte sperrer meg i bur.
Sa mo dukh phandel man are phaniba
(<<http://www.romani-posten.com>>). Mai 2005.

¹⁸³ Ifølge samme nettsted: ”Lasse (Johansen) er en av dem (talsmann for å fremme romani-kulturen, min. anm.), som alt i 1973 sto han frem på TV. Som vokalist i Ole Ivars dro han den originale teksten på «Mustalainen», som hans egen bestefar hadde skrevet.” Men andre kilder antyder samisk tekstopphev. Melodien er en velkjent gjenganger i øst-europeisk sigøynermusikk og kan avspilles på nettstedet <<http://www.helsinki.fi/~jnuotio/mids/mustalai.html>>. Mai 2005.

¹⁸⁴ Første LP-plate kom ut i 1974. Mustalainen er LP nr. 7. Se nettstedet <<http://www.home.no/fremfraglemselen>>. Mai 2005.

Fryktsom banker jeg på hver en port,
alle jager fattiggutten bort.

Jeg er fattig og har intet hjem,
bedende jeg rekker hånden frem.
Fattiggutten må alene gå,
og hans sorger ingen kan forstå.

Ingen venner, ingen kjærlig mor,
bare kolde blikk og hårde ord.
Født i fattigdom og trange kår,
har jeg alltid savnet sol og vår.

Toposet om den ensomme og lidende mennesket kan vel knapt komme klarere til uttrykk enn dette, selv om språk- og bildebruk er klisjéfyllt og sentimentalt inntil det naive. Og den lidende allierer seg selvsagt med Gud, den allmektige og allvitende, i sin kamp for å overleve en tilværelse nederst på den sosiale rangstigen der trakassering og forfølgelse til tider var dagligdags for dem som vandret landeveien uten fast bopel og arbeid (noe som var påbudt ved lov i det gamle bondesamfunnet).

Vi vet ikke hva slags kolportasjelitteratur den unge Hamsuns solgte i sin tid som omreisende kramkar i Nordland før han forlot landsdelen som tyveåring. Men hans egen litterære ungdomsproduksjon (grundig dokumentert av Marstrander og Larsen) fra denne tiden var like søtladen, sentimental og preget av utstøtthet og lidelse som versene om Mustalainen over.

Hamsun skrev seg ut av denne folkelige sentimentale tradisjonen. Den litterære ”tørken” gjennom hele 1880-tallet var i realiteten et hårdnakket litterært og tankemessig strev for å finne et annet språk og smelte om sine egne livserfaringer slik at de fremsto i en mer kunstnerisk avansert form, motsetningsfull, fragmentarisk og ikke minst subjektiv.¹⁸⁵ Enhver form for sosial indignasjon over fattigdommen eller lidelsene i et klassesdelt samfunn, ble erstattet av en schopenhauersk¹⁸⁶ resignasjon over livet; lidelsen og ensomheten var til å leve med, ja den var selve nøkkelen til det kontemplative livet.

Hamsuns fascinasjon for filosofen Nietzsches overmenneske-tenkning er kjent nok. Men hvor mye han hadde lest av forfatteren like før århundreskiftet, er ukjent, antakelig lite.

¹⁸⁵ Han kritiserte flere ganger Amalie Skram for hennes uforløste språk da han frekventerte Skrams hjem i København rundt *Sult*-utgivelsen. Det var antakelig Amalie Skram som på sin side ”avslørte” den ukjente forfatteren av *Sult*-utdraget da det ble publisert første gang, det er altså ikke usannsynlig at hun var tekstens første leser.

¹⁸⁶ Hamsun leste filosofen A. Schopenhauer hele livet igjennom. Hos S. er livsviljen selve grunnriften i mennesket tilværelse, men denne måtte bekjempes bl.a. ved kontemplasjon og asketisk fornektelse.

Men Nietzsche og hans filosofi ble introdusert av Georg Brandes i København på denne tiden, og det var en nok en allmenn oppfatning av at Nietzsche var på ”alles lepper” i de litterære og intellektuelle salonger og kretser også Knut Hamsun var en del av.

En allmenn oppfatning er nok også at fremveksten av modernismen innen kunsten på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, også romankunsten, eskalerte fremmedfølelsen hos kunstnerne. Kunstens autonome trekk ble stadig tydeligere. Insisteringen på det subjektive og geniale ble rett og slett en overlevelsesstrategi for mange av dem. Å gå til grunne som mer eller mindre vellykket kunstner, var mer regelen enn unntaket for dem som søkte kunstnerveien.

Om Hamsun greide å skrive seg ut av en folkelig og sentimental litterær tradisjon der særlig ensomhets- og lidelsesmotivet ofte var en gjenganger, trådte han inn i en urban, intellektuell og dannet litterær borgerkultur der fremstillingen av det ensomme, lidende og geniale mennesket hadde fått en mer avansert og sofistisert form knyttet til en kunstnermyte. Mens den omreisende Mustalainen i sangen over ”slet” med de store jordeiende bøndene i de norske bygdene, var den ensomme, utstøtte og geniale kunstner i borgerkulturen i byene i konstant opposisjon til ”den kompakte borgerlige majoritet”. Forskjellen på den utstøtte vandrer på bygdene og det unge kunstnergeniet i borgerkulturen, var at den urbane borgerkulturen i langt større grad hadde evnen til å innlemme og ofte ”moderere” den opprørske, utstøtte og ensomme kunstneren og gjøre ham (oftest ham) til et ideal, ja nasjonalt ikon. Slik gikk det også med Knut Hamsun (helt til Hitler tok makten i Tyskland). Ja dyrkingen av den geniale kunstner i et nasjonsdannende prosjekt utviklet seg i Norge gjennom hele 1800-tallet nærmest til paradiske tilstander der Henrik Wergeland i biografisk litteratur blant annet blir omtalt som ”et universalgeni av gigantiske dimensjoner” (Egeland:111).

ELG-toposets litterære forbilder, særlig for Hamsuns vedkommende, knytter seg altså både til den bibelske og kristne tradisjon og til den muntlige og folkelige fortellertradisjonen i det norske bondesamfunnet, en fortellertradisjon som egentlig er middelaldersk europeisk fellesgods med røtter tilbake til antikken. Men Knut Hamsun vokste også opp med og i en litterær biografisk tradisjon der forfattere med genistatus var knyttet til et særegent norsk politisk, nasjonsdannende prosjekt. Og helt til slutt, særlig på 1890-tallet, lot han seg begeistret ”innlemme” i en genidyrkende forfattermyte, særlig knyttet til tysk filosofisk tenkning med Friedrich Nietzsche som anfører.

8 ETTERORD ELLER NOEN REFLEKSJONER OMKRING KONKLUSJONENE

Knappt noen annen norsk forfatter har som Knut Hamsun hårdnakket insistert på rollen som den geniale og lidende outsider (og her bruker jeg da Egelands formulering som jeg fravek noe i min egen problemstilling). Vi ser det særlig i de mange lanseringsforsøkene av seg selv på slutten av 1880- og 1890-tallet og det toppet seg i de tre foredragene holdt i Kristiania i begynnelsen av oktober 1891 der han blant annet hudfletter ”motelitteraturen” blant ”de fire store”. Når kritikere som Ola Thommessen i *Verdens Gang* tok til motmæle, er brevene fra Hamsun i denne tiden til dels fulle av mer eller mindre paranoide utbrudd og formaninger om at ingen skulle få ham ”under sig” eller ”i Kne” (Ferguson 1988:136)¹⁸⁷. Robert Ferguson viser også til en vaskeseddel Hamsun visstnok skal ha skrevet selv til forlaget i forbindelse med lanseringen av romanen *Mysterier* og som jeg har vist til tidligere i verkgjennomgangen: ”Helten i ’Mysterier’ er en Charlatan, et patologisk Fænomen halvt paa Grænsen af Geni og Galskab, forfulgt gennem 516 Sider, aldrig tabt af Syne. Hver time af hans Dag er beskrevet (sst.).

Den ensomme, splittede og omflakkende vandreren Johan Nilsen Nagel, riktignok bare ”halvt på Grænsen af Geni” tar som kjent livet av seg i *Mysterier*, det gjør også løytnant Glahn i *Pan* på sin måte, Johannes mister sin Victoria i romanen med samme navn – og *Sult*-helten er kronisk destruktiv der han gir bort penger han kunne stillet sin egen sult og lidelse med. Senere i forfatterskapet dukker ensomme og lidende outsiders som Rolandsen i *Sværmere* og Munken Vendt i romanen *Rosa* opp.¹⁸⁸

Men den ensomme outsideren utvikler seg hos Hamsun til en karikatur av seg selv. Augusts eller Olivers lidelse fra Landstryker-trilogien og *Konerne ved Vandposten* er blitt prosaiske kroppslige lidelser, hypokondri, tomt føleri og følelsesmessig juks. Og den drømmende, geniale og ensomme kunstner eksisterer nå bare som en slags ”bygdetulling” full av skipperskrøner og tvilsomme historier fra havner og horestrøk fra fjerne kontinenter han antakelig aldri har opplevd selv, men overhørt på nærmeste kro eller drikkested av hjemvendte sjøfolk (som kanskje heller ikke hadde opplevd det selv).

Toposet eller fortellingen om vandreren, den ”ensomme, lidende og geniale” kunstner er altså antakelig i stort monn en ungdommelig og regressiv kunstnerfantasi, kanskje særlig

¹⁸⁷ Se også brevsamlingen *Knut Hamsun som han var* fra 1956 s. 97: ”Jeg blir nu naturligvis angreben av alle Blade [...] Jeg er nu syk og ligger og skriver paa sengen.”

¹⁸⁸ Munken Vendt er et litterært gjensyn fra romanen *Victoria*.

knyttet til menn med kunstnerambisjoner. Et føleri eller en fremstillingsmåte som ble ettertrykkelig torpedert av Hamsun selv som voksen mann med ansvar for barn, familie og nødvendige inntekter til det daglige brød.

Hvorfor dukker da toposet opp som et gjentakende retorisk trekk i biografiene om dikteren? Antakelig fordi det gjengir kunstnerens selvframstilling når biografien skal skrives etter det kronologiske prinsippet fra fødsel, ungdom, voksenliv og død. Men er biografier om store kunstnere som realiserte sitt kunstneriske potensial i formfullendte kunstneriske verk og klingende mynt, også en selvframstilling av biografen som uforløst kunstner?¹⁸⁹

Det er vel heller ikke å gå for lang å påstå at overføringer fra verk til dikter nærmest må ansees som en tradisjon innen biografi-skrivingen. Dikteren må nødvendigvis legge igjen noe av sine egne erfaringer som menneske i kunstverket. Og slutningen som da antakelig trekkes av biografene, at noe av dette igjen kan tilbakeføres i en biografisk skildring, virker meningsfull og fornuftig. Og uten at jeg har noen som helst slags belegg for det, er det antakelig langt flere romanpersoner opp igjennom litteraturhistorien som kan betegnes som (mer eller mindre) ”ensomme, lidende og geniale” enn ”sosiale, lykkelige og middelmådige”.

Et annet og mer komplisert spørsmål er i hvilken grad den hagiografiske tradisjonen fra senantikk og kristen middelalder, ja hele den litterære asket- og martyrtadisjonen med røtter i de mange fortellingene fra gresk og romersk antikk om forfulgte og forviste diktere og filosofer, fortsatt preger forestillingen om hva det vil si å leve eller virke som kunstner eller tenker. Og hvordan dette igjen smitter over på hvordan man fremstiller et kunstnerliv i ettertid i en levnetsbeskrivelse. Eller i hvilken grad også den jødiske toraen og litterære tradisjon med forestillingen om et Guds utvalgte folk i diaspora og utstøtt atskillelse på samme måte kan ha vært med å skape et slikt topos eller en måte å framstille et dikterliv på.

Ottar Grepstad er i *Det litterære skattkammer* inne på noe av det samme når han støtter seg til romanisten og nyretorikeren Ernst Robert Curtius og skriver at:

Retorikken er på fleire måtar ei historisk linje i denne kulturelt betingta tekstforma. Bruken av føredøme og topoi gjer eit historisk perspektiv innanfor retorikken nødvendig, som når Curtius viser korleis bruken av topoi har prega europeisk litteratur like til vår tid (Grepstad 1997:72).

Vi snakker her altså om en slags kunstnerisk offer-positur med dype røtter i blant annet historiene om den forrådte og lidende Jesus og den utstøtte Sokrates med giftbegeret i hånden som gjennom flere hundre, ja tusen år, i den vestlige og europeiske kulturkrets utvikler mer

¹⁸⁹ Egeland er inne på dette flere steder i sin avhandling.

eller mindre ubevisste konvensjoner og forventninger knyttet til kunstner- eller dikterrollen.

Filosofen Friedrich Nietzsche på sin side, tar stadig opp forestillingen om de svakes og utstøttes triumf over de vellykkede og sterke i sitt oppgjør med kristendommen. På den annen side bærer denne offer-posituren preg av dype og regressive handlingsmønstre i ethvert menneske som ved folkelig eller mer elitepreget kunst dyrking eller skjønnlitterær lesing søker og gjenkjenner posituren eller toposet i mange kunstverk (og ofte uavhengig av den kunstneriske kvaliteten på verket).

Hanna Segal skriver på samme måte om den depressive (og lidende) posisjonen som forutsetning for kunstytringer, særlig diktningen, i sin berømte artikkel *En psykoanalytisk infaldsvinkel til det æstetiske* (fra 1956, på dansk i 1977). Fra et slikt ståsted kan det også være mulig å reflektere over om selve den mentale prosessen som driver kunstneren til å frembringe et kunstverk, enten tar utgangspunkt i en selvoppfatning som lidende og avsondret, eller om den også krever en mental tilstand opplevd som lidelse og avsondrethet - og kanskje også en forestilling om genialitet for i det hele tatt å lykkes i dette vanskelige arbeidet.¹⁹⁰

Atle Kittang er i sin Hamsun-monografi *Luft, vind, ingenting* fra 1984 også inne på tomheten, depresjonen og psykologisk avspaltning¹⁹¹ som forutsetninger for kunstnerisk tankevirksomhet og fantasiforestillinger. Svært forenklet kan man si at følelsen av utstøthet og lidelse knyttet til avgjørende barndomsopplevelser antakelig var den sterkeste drivkraft i Hamsuns diktning og forfattervirksomhet. Ensomheten var også en helt nødvendig forutsetning for selve skriveprosessen ("Han måtte *ikke* forstyrres" er husregelen i alle år i Hamsun-familien). Det geniale kunstverk er selve målet i dikterprosessen og hele forfatterskapet. Alt annet er underordnet.

Det spesielle med Hamsun er at insisteringen på å bli ansett eller betraktet som genial, startet lenge før han overhodet hadde produsert noe som helst av litterær verdi.

Bokutgivelsene hans i tidlige ungdomsår, før han ble 20 år, må ha hatt en grunnleggende betydning for hans egen selvoppfatning, ja for hans tro på seg selv som forfatter og kunstner.

Men posituren som lidende og ensom outsider, altså en klassisk offer-positur, glir gradvis over i sin karikatur, i sin motsetning, etter hvert som Hamsuns forfatterskap skrider

¹⁹⁰ Forfatteren Knut Faldbakken sa en gang i et avisintervju i *Dagbladet* for noen år siden at han hver morgen så seg i speilet og erklærte seg som "verdens beste forfatter" før han startet dagens skriving. Agnar Mykle likte også å omtale seg selv som "verdens største forfatter". Eksemplene er nevnt for å vise at dette antakelig er mer selvsuggesjon enn et forsøk på å fremstille et faktum.

¹⁹¹ Avspaltning betyr her at deler av følelseslivet hos et mennesket "lever" i lukkede rom, personen har rett og slett ikke kontakt med følelser som tidligere i livet er blitt fortrent pga. traumatiske opplevelser, avvisning fra særlig morsfiguren osv.

fremover. Den berømte og feterte ”bøddel” blir og mer synlig i hans behandling av familien (som i lange perioder stort sett blir overlatt til seg selv, men forsørget) og likeledes behandlingen av hustruen Marie som til tider lever som ren ”dørmatte” og matmor for dikteren. Vi ser det også i Hamsuns berømte angrep på ”Barnemorderskene” som skal henges, ikke bare begge foreldrene, men også ”det første Hundrede av dem [...] Lat noget bli gjort, lat Børnene faa fred for disse Grep om halsen, for alt dette Blod og alle disse Mord!” (*Morgenbladet*, januar 1915).

Vi ser det likeledes i Hamsuns angrep på fangen Ossietsky, hans hyllest til Quisling, Nobelprismedaljen han ga til Goebbels og til slutt nekrologen over Hitler som ”den store ensomme kjemper mot tidsånden”.

Hamsuns opplevelse av å være et utstøtt og lidende offer i barndommen fikk etter hvert traumatiske trekk, virker det som. Et offer for overgrep adapterer ofte overgriperens eller ”bøddelens” egenskaper. Den russiske dikteren A. Solsjenitsyn med sine skildringer av det sovjetiske Gulag-systemet i Stalin-tiden, kommenterer også kombinasjonen den sentimentale, melankolske og lidende romantiker og den rene menneskelige ondskap disse ”romantikerne” kunne vise på samme tid. Det samme fenomenet er også dokumentert til overmål fra de tyske konsentrasjonsleirene før og under den andre verdenskrigen. ELG-toposet som romantisk offermyte kan altså også sees på som en forkledning.

Marie Hamsun var antakelig den første som ”dekonstruerte” de mange mytene som etter hvert var blitt produsert om og rundt dikteren Knut Hamsun - og Lars Frode Larsen, med støtte i Marstrander, var den første blant seriøse Hamsun-forskerne som på samme måte stilte virkelige kritiske spørsmål ved denne gjengse oppfatningen.¹⁹²

Marie Hamsun ga ut sine to selvbiografiske erindringsverk om henne, mannen og familien i 1953 og 1959, det første, *Regnbuen*, som hun må ha begynt å skrive flere år før mannen døde¹⁹³, og det andre, *Under gullregnen*. Det er spesielt i *Regnbuen*, i perioden fra avlutningen av bondelivet på Skogheim og de første årene etterpå, at hun skildrer en dikter som i nesten bokstavelig forstand går over lik for å høste anerkjennelse og bli verdensberømt. Ungene, særlig Arild, går for lut og kaldt vann rundt i Larvik. Selv konfirmasjonsmaten tas med opp til dikterværelset mens konfirmanten og gjestene feirer (*Markens Grøde* skal gjøres ferdig).

¹⁹² Hamsun på sin side beskyldte i flere bitre brev på slutten av livet sin kone for i hovedsak å ha spilt én hovedrolle i sitt liv, martyrollen. Han kan nok ha noe rett i dette, men det kan også være en projeksjon. Disse brevene har blant annet vært bakgrunnen for Kolloens to-akter *Jeg kunne gråte blod* fremført blant annet i Oslo i 2004/05 om dikterens siste dager og forsøket på forsoning mellom de to ektefellene.

¹⁹³ Hun bekrefter det i innledningen av den første boken.

Samtiden og ettertiden har antakelig i alt for stor grad underkjent hustruens selvbiografiske verker. De har, slik jeg leser dem, langt flere lag og undertekster enn det som vanlig er blitt omtalt i sekundærlitteraturen om dikterens liv og verker. Det er mye hun utelater eller ikke kommenterer. Det finnes altså mange ellipser i teksten, men det som står om slutten av Skogheim-tiden og Hamsuns havarerte romantiske gårdprosjekt, står godt alene hvis man også kjenner noe til de lokale forhold der Hamsun vokste opp.

Frem til midten av Skogheim-oppholdet, altså ca. 1915, har Hamsun-forskeren Harald S. Næss registrert over 1200 brev fra Hamsun til venner, familie og bekjente (Næss 1997:9). Til sammen har Hamsun produsert noe over tre tusen brev ifølge samme forsker. Vi må regne med at han selv også mottok en betydelig mengde brev.¹⁹⁴ I tillegg til de brev Næss har registrert og utgitt, kommer de tusener av brev Ingar Sletten Kolloen, som tidligere nevnt, for noen år siden fant på loftet på Nørholm og som Hamsun påstod flere ganger han hadde kastet. Kolloen har delvis også brukt dette funnet som kildegrunnlag i sin biografi om dikteren.¹⁹⁵

Om Hamsun følte seg ensom eller utstøtt gjennom hele livet, ja kanskje mest i sine yngre dager, er det et uomtvistelig faktum at knapt noen annen norsk forfatter har hatt et slikt nettverk av venner, forretningsforbindelser, forlagsfolk og kulturelle støttespillere rundt seg som Knut Hamsun. Og det var Hamsun selv som møysommelig med hardt arbeid gjennom mange tiår, hadde bygd opp nettverket.

Og det var han selv som ”demonterte” nettverket når berømmelsen var vunnet og han ikke trengte det lenger. Ektefellen Marie Hamsun beklaget seg mang en gang over at mannen var så å si venneløs på sine gamle dager. Det er kanskje å gå for langt å kalle Knut Hamsun en hardtarbeidende og følelseskald karrierebygger med sterke parvenyaktige trekk, men beskrivelsen er kanskje sannere enn fremstillingen av ham som ”ensom, lidende og genial”.

Kolloen endte sin biografi om Knut Hamsun med også å fortelle Maries historie. Antakelig er den nøkkelen til en dypere forståelse av Knut Hamsun som menneske og dikter og kanskje også forståelsen av hans selvframstilling i unge år. Mange av ekteskapskonfliktene hadde antakelig dype røtter i mannens turbulente og til tider traumatiske barndom og ungdom, og skyggene fra fortiden falt antakelig like ofte over hustruen som dikteren selv.

Når det gjelder Hamsuns famøse Hitler-nekrolog i 1945 kan den, i lyset av Emy van Markens ”injustice-collector”-teori, også sees på som en selvprovosert kollektiv avvisning av Hamsun som dikter og politisk meningsytrer. Dikteren trakk på denne måten teppet vekk

¹⁹⁴ Tore Hamsun skriver flere steder at disse ofte ble som papirpenger i lek mellom far og barn.

¹⁹⁵ Jeg har ikke studert denne ”forsvunne” brevsamlingen selv og vet ikke om dette er brev Hamsun skrev selv eller konsepter av disse eller brev han mottok. Men etter forlydende skal brevsamlingen stort sett være Hamsuns privatarkiv, altså brev mellom familiemedlemmene.

under føttene på seg selv (og familien, skulle det vise seg), eller veltet korthuset han så møysommelig hadde bygd gjennom et helt liv.

Behovet for å være et lidende og forfulgt offer forfulgte antakelig Knut Hamsun gjennom hele livet, ja smerten fra barndommens dramatiske opplevelser ble til tider et selvnyttende, regressivt og masochistisk trekk ved ham. Samtidig er dette på mange måter selve drivkraften i dikterkunsten og skaperprosessen hans. Den feterte dikter henrettet på mange måter seg selv¹⁹⁶, havnet som utstøtt og forkommen på et lite kvistværelse i en norsk småby ved kysten - og kunne etter mange års litterær tørke produsere diktning igjen, det aller siste verk som kommer ut tre år før han dør, *Paa gjengrodde Stier*.

Toposet ”ensom, lidende og genial” får sine mest berømte kunstneriske manifestasjoner i skaperverk som det uavsluttede *Requiem* av Mozart fra komponistens siste leveår, den døve og totalt ensomme Beethovens siste strykekvartetter, romanen *Idioten* av Fjodor Dostojevskij, i Kafkas skildring av den nesten autistiske og handlingslammede Josef K i *Prosess*, Hamsuns charlatan og selvmorder Johan Nilsen Nagel i *Mysterier* eller den lidende og navnløse helten i *Sult* - eller i skildringen av den hyperbegavede og splittede Wilfred Sagen i *Lillelord* av Johan Borgen over seksti år senere.

Som tilskuere, lyttere eller lesere av disse monumentale kunstverkene i en vestlig kulturkrets aner vi nødvendigheten av den totale menneskelige avsondrethet for å kunne skape stor kunst, ja kanskje den totale og skremmende ensomhet som en nådeløs forutsetning for den kunstnerisk skaperakten. Men kunstneren må også bruke lidelsen, avspaltningen eller savnet som materiale eller stoff. Og for i det hele tatt å greie den tunge skaperakten, er proklamasjonen av egen genialitet kanskje en helt nødvendig forutsetning.

ELG-toposet eller fremstillingen av kunstneren som ensom, lidende og genial er ifølge Marianne Egeland en romantisk kunstnermyte hovedsakelig skapt på 1700-tallet, men med røtter helt tilbake til den retoriske tradisjonen i den greske og romerske antikken. Toposet er også dypt forbundet med den kristne forkynnertradisjonen fra middelalderen som tok opp i seg mye av den retoriske tradisjonen fra antikken.

Hvis Hamsun-biografiene (alle skrevet av menn og med en lang mannlig forskningstradisjon) er representative for andre dikterbiografier, kan det også virke som om den romantiske kunstnermyten er blitt vesentlig svekket de siste tiårene, akkurat som det mannlige poetokratiet. Fenomenet er ikke bare norsk, men opptrer i nesten alle vestlige moderne samfunn. Spørsmålet blir da om den romantiske kunstnermyten er en ”mannsmyte”

¹⁹⁶ Jf. Odin-myten der skalden henger seg selv for å få innsikt i runenes hemmelige språk.

som står for fall i den vestlige verden, og om dette har noe med feminiseringen av disse samfunnene å gjøre? Likevel er ELG-toposet antakelig så dypt forbundet med selve den kunstneriske skapelsesprosessen eller skaperakten, at det antakelig alltid vil fremtre i en eller annen form i alle biografiske fremstillinger av kunstnere, mannlige eller kvinnelige.

9 LITTERATUR

Verker (utdrag) som blir behandlet:

Ferguson, Robert: *Gåten Knut Hamsun*. Oslo: Dreyer Forlag 1988 (originalens tittel: *Enigma. The Life of Knut Hamsun*, 1987).

Hamsun, Tore: *Knut Hamsun*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1976 (bearbeidet utgave av biografi utgitt i 1952 og 1959).

Kolloen, Ingar Sletten: *Hamsun – Svermeren*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 2003.

Larsen, Lars Frode: *Den unge Hamsun*. Oslo: Schibsted 1998.

Larsen, Lars Frode: *Radikaleren – Hamsun ved gjennombruddet*. Oslo: Schibsted 2001.

Skavlan, Einar: *Knut Hamsun*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1929 (2. utg. 1934).

Sekundærlitteratur:

Andersen, Øyvind: *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget AS 1995, 4. opplag 2002.

Dahl, Willy: *Nytt norsk forfatterleksikon*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1971.

Egeland Marianne: *Biografiens retorikk*. Oslo: Doktorgradsavhandling ved Det historisk filosofisk fakultet UiO 2001.

Eide, Tormod: *Retorisk leksikon*. Oslo: Spartacus Forlag AS 1999.

Flom, Camilla: *Den litterære biografi: en undersøkelse av to biografier om Sigrid Undset*, hovedfagsoppgave ved Institutt for nordisk språk og litteratur. Oslo: UiO 2000.

Granaas, Rakel Christina: *Ironi i narrativ dikting: teoretisk gjennomgang og behandling, med en analyse av Knut Hamsuns roman Børn af Tiden*. Magisteravhandling i litteraturvitenskap. Universitetet i Bergen. Bergen: UiB 1980.

Grepstad, Ottar: *Det litterære skattkammer*. Oslo: Det norsk Samlaget 1997.

Hamsun, Tore: *Efter år og dag*. Selvbiografi. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S 1990.

Hamsun, Tore: *Knut Hamsun som han var. Et utvalg av hans brev*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1956.

Kittang, Atle og Asbjørn Aarseth (red.): *Hermeneutikk og litteratur*. Oslo: Universitetsforlaget 1979.

Kjørup, Søren: *Menneskevidenskaberne, problemer og traditioner i humanioras videnskabsteori*, 1. utg. 4. opplag. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag 1996.

Landquist, John: *Knut Hamsun. Hans levnad og verk*. Stockholm: Albert Bonniers Forlag 1929.

- Lothe, Jacob o.a.:** *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget o.a. 1997.
- Marstrander, Jan Fr.:** *Livskamp og virkelighetsoppfatning. Knut Hamsuns forfatterskap frem mot gjennombruddet (1877-1887)*. Oslo: Utgitt ved Lars Frode Larsen (ProArk AS) 1993.
- Nag, Martin:** *Geniet Knut Hamsun – en norsk Dostojevskij*. Essays. Oslo: Solum Forlag 1998.
- Nicolaysen, Bjørn Kvalsvik:** "Jacques Derrida (1930-2004)". Kommentar i *Dag og Tid* 16.10.2004. Oslo 2004.
- Norland, Heidi:** *Bastardens forsøk på å finne seg selv – Idehistoriske refleksjoner over biografi- og dokumentar-genren eksemplifisert med Thorkild Hansens Processen mod Hamsun*, hovedfagsoppgave i idé-historie ved Institutt for kulturstudier. Oslo: UiO 1998.
- Næss, Harald S. (red.):** *Knut Hamsuns brev* (6 bind - 1879-1951) samt et supplementsbind. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag ASA 1994-2001.
- Rottem, Øystein:** *Vårt København. Norske forfattere i Kongens by*. Oslo: Forlaget Press 2000.
- Skjøsberg, Simen (red.):** *Det uskyldige geni. Fra debatten om "Prosessen mot Hamsun"*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1979.
- Tidemann, Grethe:** Intervju med Marianne Egeland i *Apollon* nr. 1/2002. Oslo: UiO 2002.
- Østby, Arvid:** *Knut Hamsun. En bibliografi*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1972.
- Øyri, Solveig:** *Knut Hamsuns vi inn i den litterære institusjon – Fra oppvekst til gjennombrudd 1859-1890*, hovedfagsoppgave ved Institutt for nordisk språk og litteratur. Oslo: UiO 1983.

Verker av Knut Hamsun som er omtalt eller som det vises til (ikke alle er tatt med). Oversikten er kronologisk. Sitatene er fra *Samlede verker* (1954), 7. utg. 1976. Vedlegget av fortellingen *Et spøgelse* fra novellesamlingen *Kratskog* (1903) er imidlertid fra *Samlede romaner og fortellinger* (1908), og det er antakelig denne Einar Skavlan har sitert fra i sin biografi.

Den Gaadefulde (1877)
Bjørger (1878)
Frida (1878, aldri utgitt)
Sult (1890)
Mysterier (1892)
Redaktør Lyng (1893)
Ny Jord (1893)
Pan (1894)
Siesta (1897)
Viktoria (1898)
Kratskog (1903)
I Æventyrland (1903)

Dronning Tamara (1903)

Sværmere (1904)

Det vilde Kor (1904)

Stidende Liv (1905)

Den siste Glæde (1912)

Børn av Tiden (1913)

Segelfoss by (1915)

Markens Grøde (1917)

Konerne ved Vandposten (1920)

Landstrykere (1927), første del i Landstryker-trilogien som ble avsluttet 1933

Paa gjengrodde Stier (1949)

Artikkel- og novellesamlinger også utgitt posthumt:

Artikler 1889-1928 (red. Francis Bull). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1939 (3. utg. 1968).

Fra det moderne Amerikas Aandsliv (1889). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1962, 2. opplag.

Livsfragmenter. Ni noveller utgitt ved Lars Frode Larsen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S 1988.

Over havet. Artikler og reisebrev utgitt ved Lars Frode Larsen. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S 1990.

Paa Turné - Tre foredrag om litteratur av Knut Hamsun (red. Tore Hamsun). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1960 (Gyldendals Fakkelt-bøker 1971).

Andre verk eller kilder som det vises til direkte eller indirekte (ikke alle er tatt med):

Alnæs, Karsten: *Historien om Norge I-V*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1996-2000.

Anderson, Walter Truett: *Det nye selvet – identitet i det 21. århundre*. Oslo: Aschehoug & Co 2000 (originalens tittel: *The future of the Self*, 1997).

Borgen, Annemarta: *Deg*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1981.

Bråtøy; Trygve: *Livets sirkel. Bidrag til analyse av Knut Hamsuns diktning*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag 1929 (2. opplag 1954).

Bull, Francis, Sigurd Hoel og Carl Nærup (red.): *Knut Hamsun – Festskrift til 70 aarsdagen 4. august 1929*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1929.

Dingstad, Ståle: *Hamsuns strategier. Realisme, humor og kynisme*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 2003.

Egeland Marianne: *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre*. Oslo: Universitetsforlaget 2000.

- Eik, Solveig:** *Biografier om Edvard Munch: fakta, fiksjon og identifikasjon i biografisjangeren*, hovedfagsoppgave ved avd. for journalistikk, bibliotek- og informasjonsfag, bibliotek- og informasjonsstudiene. Oslo: HiO 2002.
- Gierløff, Christian:** *Knut Hamsuns egen røst*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1961.
- Grepstad, Ottar:** "Sakprosaens linjer", *Norsk litteraturhistorie – Sakprosa bind 2 1920-1995*, s. 594-698. Oslo: Universitetsforlaget AS 1998.
- Haganæs, Jul:** *Nu god Nat min Ven. På Hamsuns gjengrodde stier i Aurdal*. Oslo: Grøndahl & Søn Forlag A.S 1982.
- Hamsun, Marie:** *Regnbuen*. Oslo: H. Aschehoug & Co 1953 (7. opplag 1965).
- Hamsun, Marie:** *Under gullregnen*. Oslo: H. Aschehoug & Co 1959.
- Hansen, Thorkild:** *Prosessen mot Hamsun*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1978 (2. opplag, original tittel: *Processen mod Hamsun*, 1978).
- Haugan, Jørgen:** *Solgudens Fall. Knut Hamsun – en litterær biografi*. Oslo: Aschehoug 2004.
- Høyersten, Jon Geir:** *Islendingesagaene – psykologisk enfold eller mangfold?* Edda nr. 2/2004, s. 107-117. Oslo: Universitetsforlaget AS 2004.
- Høyersten, Jon Geir:** *Personlighet og avvik. En studie i islendingesagaens menneskebilde – med særlig vekt på Njála*. Oslo: Tano Aschehoug 2000.
- Johansen, Jørgen Dines o.a.:** *Historie – tolkning – tekst. Tekst – tolkning – historie*. Odense: Odense Universitetsforlag 1990.
- Karterud S. & I.S. Kolloen:** "En personlighetsvurdering av Knut Hamsun", *Samtiden*, nr. 3 2003, s. 109-119.
- Kittang, Atle:** *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromanar frå Sult til Ringen sluttet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1984.
- Kringlen, Einar:** "Knut Hamsuns personlighet", *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 1 2005, s. 18-29.
- Langfeldt, Garbriel og Ørnulv Ødegård:** *Den rettspsykiatriske erklæringen om Knut Hamsun*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S 1978.
- Larsen, Lars Frode (red.):** *Knut Hamsun. Livsfragmenter*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1988.
- Larsen, Lars Frode (red.):** *Knut Hamsun. Over havet. Artikler – Reisebrev*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1990.
- Lothe, Jacob:** "Variasjonar av ein problematisk genre", *Norsk litterær årbok 1989*, s. 57-69. Oslo: Det norske samlaget 1989.
- Marken, Amy van:** *Knut Hamsun en de vrouwenfiguren in zijn werk*, doktorgradsavhandling v/ Rijksuniversitet te Gent. Groningen: S.K.F. 1970.
- Meldahl, Per:** "Kongesagaen – fra nasjonal romantikk til klassisk retorikk." Kapittel 2 i *Forklaringer – litterære tekster lest på nytt* (red. Michelsen og Røskeland). Bergen: Fagbokforlaget Vigmobostad & Bjørke AS 2002.

- Meldahl, Per:** *Norges keisere: "Snorres" kongesagaer i klassisk-retorisk perspektiv: om Svetoniusvitaet som strukturerende element, og noen idéer omkring den første store sagaforfatteren*, Avhandling. Minde 1998.
- Nag, Martin:** *Hamsun i russisk åndsliv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1969.
- Nag, Martin:** *Trojka! Nye myter!* Stavanger: Kveldsbel-eika Martin Nags forlag 2002.
- Nilsen, Tone Ingeborg:** *Bibliografi over Knut Hamsun 1970-1980*, hovedfagsoppgave ved Statens Bibliotekshøyskole. Oslo: 1981.
- Næss, Harald S.:** *Knut Hamsun og Amerika*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS 1969.
- Platen, Magnus von (red.):** *Den litterära biografien*. Stockholm: Almquist & Wiksell International 1989.
- Sandsbraaten, Hilda:** *Teori og vitenskapelighet – om teoriers funksjoner i Atle Kittangs Luft, vind, ingenting osv.*, hovedfagsoppgave ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Oslo: UiO 2000.
- Segal, Hanna:** "En psykoanalytisk infaldsvinkel til det æstetiske", *Kompendium, litterært grunnemne, nordisk hovudfag*. Oslo: Akademika 2002 (1956, på dansk i 1977).
- Skei, Hans:** "Den litterære biografien – en umulig genre?", *Det norske videnskabs-Akademi Årbok 1995*, s.78-90. Oslo: 1995.
- Spjældnes Kari J.:** "Biografiens formidlingsevne – Biografens fortellerstrategier", *Norsk litterær årbok 1999*, s. 188-208. Oslo: Det norske samlaget 1999.
- Unipub-kompendier (red.):** *Den litterære biografi del 1 og del 2, Samuel Johnson: Life of Savage*, kopisamling ved Det historisk filosofiske fakultet, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, UiO 2004.
- Woel Cai M.:** *Knut Hamsun*. København: Woels Forlag 1929.
- Øyslebø, Olaf:** *Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S 1964.
- Åmås, Knut Olav:** "Biografiens teori og metode", *Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge*, s. 545-604. Oslo: Det norske samlaget 2004.
- Aaslestad, Petter:** *Narratologi. En innføring i anvendt fortellerteori*. Oslo: LNU 1999, 4. opplag 2003.
- Bibel-sitatene** er hentet fra den reviderte oversettelsen av 1930. Oslo: Det norske Bibelselskaps Forlag, Grøndahl & Søns Boktrykkeri 1962.

Forkortelser av verk det vises hyppig til:

- Egeland Marianne:** *Biografiens retorikk* = Egeland
Ferguson, Robert: *Gåten Knut Hamsun* = Ferguson

Hamsun, Tore: *Knut Hamsun* = Tore Hamsun

Kolloen, Ingar Sletten: *Hamsun – Svermeren* = Kolloen 1

Larsen, Lars Frode: *Den unge Hamsun* = Larsen 1

Larsen, Lars Frode: *Radikaleren – Hamsun ved gjennombruddet* = Larsen 2

Skavlan, Einar: *Knut Hamsun* = Skavlan

10 VEDLEGG

Kopier fra sentrale kilder brukt i avhandlingen (og med en kommentar i hvilken grad ELG-toposet evt. kommer til uttrykk i de forskjellige kildene). Fem av kildene er fra Knut Hamsun selv. Kilde nr. 3 er en erindring av en samtale mellom Axel Lundegård og Edvard Brandes i København over 30 år etter at samtalen skulle ha funnet sted. Biografen Lars Frode Larsen konkluderer imidlertid med at denne kilden er upålitelig.

1. ”Et Spøgelse” (”Oplevede Smaating”) i *Kratskog* (1903), s. 177 f. *Knut Hamsun. Romaner og fortællinger*, bind IV. Kristiania og København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag 1908. Ensomhets- og lidelsestoposet er mest fremtredende.
2. ”Lars Oftedal” i *Artikler 1889-1928* (red. Francis Bull), s. 9 f. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1939 (3. utg. 1968). Ensomhets- og lidelsestoposet er mest fremtredende.
3. Fra samlingen ”Sett och känt” av Axel Lundegård. Stockholm 1925 (publisert tidligere som avisartikkel i *Svenska Dagbladet* 10. desember i 1920.) Kopien er fra Lars Frode Larsens *Radikaleren – Hamsun ved gjennombruddet*, s. 32 f. Oslo: Schibsted 2001. Hele ELG-toposet er til stede.
4. De mange Hamsun-brevene, særlig på 1880- og 90-tallet. Kopien av brevet er fra bind 1, s. 87 f. i Harald Næss’ redigerte brevsamling *Knut Hamsuns brev* i totalt 7 bind fra 1879-1951. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1994-2001. Hele ELG-toposet, men geni-toposet er noe neddempet i dette brevet.
5. Hamsuns 90-tallsromaner. Kopiene er fra *Sult* (1890), s. 7 og fra *Mysterier* (1892), s. 143. *Knut Hamsun samlede verker*, bind 1. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1954, 7. utg. 1976. Hele ELG-toposet, men i *Sult* er det geniale bare en påstand *Sult*-helten aldri får bekreftet. I *Mysterier* er Nagel beskrevet som ”en Charlatan, et patologisk Fænomen halvt paa Grænsen af Geni og Galskab, ...” (jf. Ferguson:136).
6. Foredragene og de polemiske skriftene til Hamsun frem til utgivelsen av romanen *Mysterier* i 1892. Kopiene er fra *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* (1889), forsiden og s. 7. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1962, 2. opplag, og fra *Paa Turné -Tre foredrag om litteratur av Knut Hamsun* (red. Tore Hamsun), s. 17. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1960 (Gyldendals Fakkell-bøker 1971). Geni-toposet er her mest fremtredende, men på foredragsturneen i 1891 var det et helt sentralt punkt for Hamsun å understreke at han som dikter og forfatter i Norge stort sett sto helt *alene* mot ”Modelitteraturen” i sin kamp for den ”psykologiske Literatur”.